

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ
ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΣΧΟΛΗ
ΤΜΗΜΑ ΓΕΡΜΑΝΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ ΚΑΙ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑΣ

Πορτρέτα μεταφραστών: Μια κοινωνιολογική προσέγγιση

Φωτεινή Πατεινάρη
Πτυχιακή εργασία

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ, 2018

Περιεχόμενα

Πρόλογος.....	5
Εισαγωγή.....	6
A. Θεωρητικό μέρος	8
1. Κοινωνιολογία της μετάφρασης: εισαγωγή και οριοθέτηση του πεδίου	8
1.1. Τα θεωρητικά ερείσματα: η στροφή στην κοινωνιολογική θεωρία του Bourdieu	8
1.2. Κοινωνιολογία της μετάφρασης: κεντρικές θέσεις	10
2. Η δομή του παγκόσμιου λογοτεχνικού μεταφραστικού πεδίου μέσα από μία κοινωνιολογική οπτική.....	11
3. Οι μεταφραστές ως δρώντα υποκείμενα και η αλληλεπίδρασή τους με άλλους παράγοντες του λογοτεχνικού πεδίου	14
3.1. Ο μεταφραστής ως δρων υποκείμενο: ο ρόλος του habitus.....	14
3.2. Ο μεταφραστής στον σύγχρονο κόσμο: αλληλεπίδραση με τους παράγοντες του πεδίου της μεταφρασμένης λογοτεχνίας	18
4. Το πεδίο της λογοτεχνικής μετάφρασης στην Ελλάδα: μεταφραστές, μεταφρασμένοι τίτλοι και εκδοτικοί οίκοι	20
B. Ερευνητικό μέρος.....	23
5. Μεθοδολογία της έρευνας.....	23
5.1. Σκοπός και στόχοι της έρευνας	23
5.2. Υλικό της έρευνας και συμμετέχοντες.....	23
5.3. Μέθοδος ανάλυσης του υλικού	28
5.3.1. Ποιοτική Ανάλυση Περιεχομένου	28
5.3.2. Το σύστημα κατηγοριών	28
5.3.3. Ορισμός των κατηγοριών	29
6. Η ανάλυση των συνεντεύξεων	30
7. Διαπιστώσεις – συζήτηση	53
Βιβλιογραφία	60
Παράρτημα	64

Στους γονείς μου

*Έτσι όπως την καταλαβαίνω εγώ, μία μετάφραση δεν συντίθεται από μια φωνή αυθεντίας
και μίαν άλλη φωνή που την υπακούει, αλλά είναι μάλλον μια συνάντηση δύο
λογοτεχνικών βουλήσεων.
Αντρές Νέουμαν (μτφρ. Αχιλλέας Κυριακίδης)*

The wor(l)d is a battlefield

Πρόλογος

Η παρούσα εργασία επιχειρεί μία κοινωνιολογική προσέγγιση στον χώρο των μεταφραστικών σπουδών μέσα από την προβολή της οπτικής των μεταφραστών και μέσω της διερεύνησης της θέσης των μεταφραστών στο πεδίο της μεταφρασμένης λογοτεχνίας.

Η έρευνα δεν θα μπορούσε να πραγματοποιηθεί χωρίς τη συμβολή των μεταφραστών που παραχώρησαν τις συνεντεύξεις στο πλαίσιο της δράσης «Πορτρέτα μεταφραστών: a Work in Progress» κατά τη 13^η και 14^η Διεθνή Έκθεση Βιβλίου Θεσσαλονίκης. Για αυτόν τον λόγο τους ευχαριστώ θερμά. Παράλληλα ένα μεγάλο ευχαριστώ οφείλω και σε όλους τους φοιτητές και φοιτήτριες του Τμήματος Γερμανικής Γλώσσας και Φιλολογίας που πήραν μέρος στη δράση και συνέβαλαν στο καίριο κομμάτι του σχεδιασμού, της οργάνωσης και της διεξαγωγής των συνεντεύξεων. Η πρωτοποριακή για τα ελληνικά δεδομένα δράση, που προβάλλεται στο ιστολόγιο www.stekimetafrasis.wordpress.com και στο κανάλι Steki metafrasis στο youtube, οφείλεται στην έμπνευση και πρωτοβουλία της καθηγήτριας κυρίας Ανθής Βηδενμάιερ, ενώ πραγματοποιήθηκε χάρη στη συμβολή της Κλεοπάτρας Ελαιοτριβιάρη, της Δέσποινας Λάμπρου και του Τάσου Ιωαννίδη. Για όλη αυτήν την προσπάθεια τους είμαι ειλικρινά ευγνώμων.

Τις ιδιαίτερες ευχαριστίες μου θα ήθελα να εκφράσω στο σημείο αυτό στην επιβλέπουσα την εργασία κυρία Ανθή Βηδενμάιερ, επίκουρη καθηγήτρια του Τμήματος Γερμανικής Γλώσσας και Φιλολογίας, για την καθοδήγηση και την υποστήριξη που μου παρείχε σε όλη τη διάρκεια εκπόνησης της πτυχιακής εργασίας. Η συζήτηση μαζί της για καίρια σημεία της έρευνας, η βοήθεια στην εύρεση βιβλιογραφικού υλικού που απουσιάζει από τον ελληνικό χώρο, το ενδιαφέρον για την πορεία της εργασίας και η εμπιστοσύνη που μου έδειξε αποτέλεσαν για μένα το καλύτερο δυνατό στήριγμα σε όλη τη διάρκεια συγγραφής της εργασίας.

Παράλληλα οφείλω τις ευχαριστίες μου στον συνεπιβλέποντα, επίκουρο καθηγητή του Τμήματος Γερμανικής Γλώσσας και Φιλολογίας, κύριο Ιωάννη Πάγκαλο για την καθοδήγηση και την εξαιρετικά κατατοπιστική ενημέρωση πάνω σε θέματα συγγραφής επιστημονικής εργασίας και βιβλιογραφικής τεκμηρίωσης, που είχα την τύχη να αποκτήσω μέσω της παρακολούθησης των μαθημάτων του και της εκπόνησης των αντίστοιχων εργασιών.

Τέλος, ένα μεγάλο και ειλικρινές ευχαριστώ ανήκει στους φίλους και την οικογένειά μου για την ψυχολογική υποστήριξη, την κατανόηση και τη συμπαράσταση κατά τη συγγραφή της πτυχιακής μου εργασίας.

*Φωτεινή Πατεινάρη,
Φεβρουάριος 2018*

Εισαγωγή

Τα τελευταία χρόνια παρατηρείται αυξανόμενο ενδιαφέρον στον χώρο των μεταφραστικών σπουδών για κοινωνιολογικές προσεγγίσεις. Οι κοινωνιολογικές αυτές προσεγγίσεις μας επιτρέπουν να εξερευνήσουμε το κοινωνικό πλαίσιο της μετάφρασης και συμβάλλουν κατ' αυτόν τον τρόπο στην διερεύνηση νέων πτυχών του μεταφραστικού πεδίου (Mialet 2010: 153). Μία από αυτές τις νέες πτυχές αποτελεί η διερεύνηση της δράσης του υποκειμένου της μετάφρασης, του ίδιου δηλαδή του μεταφραστή, και η επικέντρωση του ενδιαφέροντος από το προϊόν-μετάφρασμα στα δρώντα υποκείμενα. Καθοριστική για τη στροφή αυτή ήταν η συμβολή και αξιοποίηση της κοινωνιολογικής θεωρίας του Bourdieu και πρωτίστως των εννοιών του πεδίου, του κεφαλαίου και του habitus των κοινωνικών δρώντων. Στο πλαίσιο αυτό η μετάφραση νοείται ως μία κοινωνική, πολιτική και πολιτιστική πράξη που λαμβάνει χώρα μέσα σε συγκεκριμένα ιστορικά συμφραζόμενα και διαμεσολαβείται από σχέσεις ισχύος (Cronin 2003). Στην περίπτωση της λογοτεχνικής μετάφρασης που εξετάζεται εδώ οι σχέσεις ισχύος δημιουργούνται μέσω της αλληλεπίδρασης των διαφορετικών θεσμών και υποκειμένων που δραστηριοποιούνται στο πεδίο της μεταφρασμένης λογοτεχνίας με σκοπό τη βελτίωση της θέσης τους και την αύξηση του συμβολικού και οικονομικού τους κεφαλαίου. Παρόλο που το πεδίο περιορίζεται γλωσσικά στον ελληνικό χώρο, βρίσκεται σε συνεχή αλληλεπίδραση με το διεθνές πεδίο της αγοράς βιβλίου και επηρεάζεται από αυτό. Στο περίπλοκο σύστημα σχέσεων και ιεραρχίας που δομείται ο μεταφραστής δεν νοείται ως ένα παθητικό ον που ακολουθεί τυφλά τους ισχύοντες κανόνες και τις ισχύουσες νόρμες, αλλά αποτελεί ένα ενεργό, δρών υποκείμενο που επηρεάζει και επηρεάζεται, συνδιαμορφώνει και διαμορφώνεται από τις αλληλεπιδράσεις στο πλαίσιο του πεδίου.

Στο πλαίσιο αυτό σκοπός της συγκεκριμένης έρευνας ήταν τόσο η συμβολή στη χαρτογράφηση του πεδίου της μεταφρασμένης λογοτεχνίας στην Ελλάδα μέσα από την οπτική των μεταφραστών, όσο και ο προσδιορισμός της θέσης των τελευταίων στο πεδίο της λογοτεχνικής μετάφρασης στην Ελλάδα, η διερεύνηση της σχέσης τους με άλλους παράγοντες του πεδίου και η σκιαγράφηση της σχέσης τους με τη μετάφραση ως επάγγελμα. Απώτερος στόχος είναι η συμβολή στην ανάδειξη του έργου του μεταφραστή και η έξοδός του από την πολυσυζητημένη θέση της αφάνειας (Venuti 1995).

Όσον αφορά τη δομή της εργασίας, το θεωρητικό μέρος απαρτίζεται από τέσσερα κεφάλαια. Στο πρώτο κεφάλαιο επιχειρείται η οριοθέτηση του πεδίου της κοινωνιολογίας της μετάφρασης, η επεξήγηση βασικών όρων και η παρουσίαση των κεντρικών θέσεων μίας κοινωνιολογικής προσέγγισης της μετάφρασης.

Αντικείμενο του δεύτερου κεφαλαίου είναι η περιγραφή της δομής του παγκόσμιου λογοτεχνικού μεταφραστικού πεδίου, προκειμένου να σκιαγραφηθεί το πλαίσιο μέσα στο οποίο αναπτύσσεται η δράση των μεταφραστών και των άλλων κοινωνικών δρώντων και να γίνουν κατανοητές οι σχέσεις ισχύος και εξουσίας που αναπτύσσονται.

Στο τρίτο κεφάλαιο το ενδιαφέρον επικεντρώνεται στα υποκείμενα της μετάφρασης, τους μεταφραστές. Προσδιορίζεται ο ρόλος τους ως δρώντων υποκειμένων και διερευνάται ο τρόπος που το habitus επηρεάζει τη θέση τους στο πεδίο. Παράλληλα επιχειρείται η σκιαγράφηση της θέσης τους στη σύγχρονη μεταφραστική πραγματικότητα και η περιγραφή της αλληλεπίδρασής με τους άλλους παράγοντες του πεδίου και ιδιαίτερα με τους εκδοτικούς οίκους.

Το τελευταίο κεφάλαιο του θεωρητικού μέρους επικεντρώνεται στη χαρτογράφηση του πεδίου της μεταφρασμένης λογοτεχνίας στον ελληνικό χώρο. Αναλύεται το πλαίσιο της ελληνικής αγοράς βιβλίου, περιγράφεται η ροή των μεταφρασμένων τίτλων και σκιαγραφείται το επαγγελματικό προφίλ των μεταφραστών που δρουν στο πεδίο με βάση προϋπάρχοντα ερευνητικά δεδομένα.

Όσον αφορά το ερευνητικό μέρος, αυτό αποτελείται από τέσσερα κεφάλαια. Στο πρώτο κεφάλαιο παρουσιάζονται ο σκοπός και οι στόχοι της έρευνας, περιγράφεται το υλικό της έρευνας, οι συνεντεύξεις δηλαδή των μεταφραστών, και αναλύεται το μεθοδολογικό παράδειγμα που ακολουθήθηκε για την ανάλυση των συνεντεύξεων.

Το δεύτερο κεφάλαιο περιλαμβάνει την ανάλυση των συνεντεύξεων σύμφωνα με τη μεθοδολογία που προηγήθηκε και τον σχολιασμό των ευρημάτων ανά κατηγορία ερευνητικών δεδομένων.

Οι διαπιστώσεις της έρευνας παρουσιάζονται στο τρίτο κεφάλαιο του ερευνητικού μέρους, συσχετίζονται με τα θεωρητικά ερείσματα της έρευνας και ερμηνεύονται υπό το πρίσμα της κοινωνιολογίας της μετάφρασης.

Η εργασία ολοκληρώνεται με την παράθεση της βιβλιογραφίας και του παραρτήματος.

A. Θεωρητικό μέρος

1. Κοινωνιολογία της μετάφρασης: εισαγωγή και οριοθέτηση του πεδίου

1.1. Τα θεωρητικά ερείσματα: η στροφή στην κοινωνιολογική θεωρία του Bourdieu

Τα τελευταία είκοσι χρόνια έχουν αρχίσει να εμφανίζονται στον χώρο της μετάφρασης και της μεταφρασεολογίας εργασίες και μελέτες που μετατοπίζουν το επίκεντρο από το προϊόν-μετάφρασμα στο δρών υποκείμενο-μεταφραστή, ασκώντας κριτική στις θετικιστικές, φορμαλιστικές και στρουκτουραλιστικές προσεγγίσεις (Γιαννακοπούλου 2012: 16-17). Αρκετοί ερευνητές μάλιστα μιλούν πλέον για μία στροφή παραδείγματος στον χώρο των σπουδών μετάφρασης και της μεταφρασεολογίας προς προσεγγίσεις που αντλούν από τα πεδία της κοινωνιολογίας και της ανθρωπολογίας για τη μελέτη της διαδικασίας και των προϊόντων της μετάφρασης.

Ιδιαίτερα συνέβαλε σε αυτήν τη στροφή η κοινωνιολογική θεωρία του Bourdieu που έχει προσελκύσει το ενδιαφέρον πολλών θεωρητικών και ερευνητών της μετάφρασης. Στο πλαίσιο αυτό η μετάφραση αντιμετωπίζεται όχι απλώς ως ένα γλωσσικό προϊόν, αλλά ως μία κοινωνική, πολιτική και πολιτιστική πράξη άμεσα συνδεδεμένη με τοπικές και παγκόσμιες σχέσεις ισχύος και ελέγχου (Cronin 2003).

Οι θεωρητικές έννοιες του Bourdieu που αξιοποιήθηκαν ιδίως στον χώρο της μεταφρασεολογίας είναι το πεδίο, το κεφάλαιο, το *illusio* και το *habitus*. Παρακάτω επιχειρούμε μία συνοπτική παρουσίαση της σχετικής ορολογίας και τη συσχέτισή της με τον χώρο της λογοτεχνικής μετάφρασης.

Τα πεδία είναι ιστορικά κατασκευασμένοι τομείς δραστηριοτήτων που έχουν τους δικούς τους θεσμούς και κανόνες λειτουργίας. Η δομή του κάθε πεδίου εξαρτάται από τις σχέσεις ανάμεσα στις θέσεις που τα υποκείμενα καταλαμβάνουν εντός του πεδίου. Το πεδίο παράγει για τα υποκείμενα ενδιαφέροντα χρόνου, χρημάτων, εργασίας κ.λπ. Τα ενδιαφέροντα αυτά αποτελούν απαραίτητη προϋπόθεση και προϊόν του τρόπου λειτουργίας του πεδίου και είναι αυτά που ωθούν τα υποκείμενα να συνεργαστούν, να διαπραγματευτούν ή να ανταγωνιστούν το ένα το άλλο (Bourdieu 1990: 87-88· Inghelleri 2005: 135). Πρόκειται για σχετικά αυτόνομους ιεραρχικά δομημένους μικρόκοσμους που αποτελούνται από δίκτυα σχέσεων ανάμεσα σε αντικειμενικά οριοθετημένες θέσεις ισχύος στον κοινωνικό χώρο (Γιαννακοπούλου 2012: 18). Είναι χώροι ανταγωνισμού, αντιπαραθέσεων και αγώνων ανάμεσα σε διαφορετικές δυνάμεις, ατομικές και θεσμικές. Ειδικά για το πεδίο της λογοτεχνίας ο Bourdieu αναφέρει ότι είναι ένα πεδίο αντίπαλων δυνάμεων, αλλά και ένα πεδίο αγώνων που τείνουν να μετασχηματίζουν ή να συντηρούν αυτές τις αντίπαλες δυνάμεις (Bourdieu 1983: 310-312). Τα δρώντα υποκείμενα καταλαμβάνουν συγκεκριμένες θέσεις μέσα στο πεδίο και οι αλληλεπιδράσεις που προκύπτουν λόγω της διαφοράς ισχύος διαμορφώνουν τη δυναμική του πεδίου.

Οι σχέσεις ανάμεσα στα δρώντα υποκείμενα και τους θεσμούς του πεδίου διαμορφώνονται πάντα ανάλογα με την κατανομή των διαφορετικών κεφαλαίων. Οι σχέσεις αυτές μπορούν να πάρουν τη μορφή κυριαρχίας, ισοτιμίας ή υπόταξης (Inghilleri 2005: 136). Ο Bourdieu επέκτεινε την έννοια του κεφαλαίου πέρα από το οικονομικό σε συμβολικό (κύρος) και πολιτισμικό κεφάλαιο (εκπαίδευση, γνώσεις, δεξιότητες). Στο πλαίσιο του πεδίου τα υποκείμενα ανταγωνίζονται, προκειμένου να διατηρήσουν ή να αναδιανείμουν το κεφάλαιό τους –συμβολικό, οικονομικό, πολιτισμικό. Η θέση τους, δηλαδή, μέσα στο πεδίο εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από το κεφάλαιο το οποίο κατέχουν (Γιαννακοπούλου 2012: 18).

Αυτό που ελκύει τα δρώντα υποκείμενα, ώστε να εμπλακούν στον ανταγωνισμό του πεδίου, παρόλο που εκκινούν με διαφορετικά κεφάλαια και από διαφορετικές θέσεις ως προς την ισχύ, είναι αυτό που ο Bourdieu ονομάζει *ilusio* (=παιχνίδι, *ludus*), η πεποίθηση δηλαδή των υποκειμένων ότι είναι σημαντικοί παράγοντες που διαμορφώνουν το πεδίο και η αποδοχή των κανόνων που το διαπερνούν και το διαμορφώνουν. Για κάποιους ερευνητές η έννοια του *ilusio* αποτελεί ένα είδος ψευδούς συνείδησης, ενώ για άλλους την απαραίτητη αυτοεικόνα, ώστε οι παίκτες να παραμείνουν εκούσια στο παιχνίδι (Inghilleri 2005: 136-137).

Δρώντας μέσα στο πεδίο και κατέχοντας διαφορετικές θέσεις και κεφάλαια, τα υποκείμενα αναπτύσσουν το αντίστοιχο *habitus*. Ο όρος *habitus* αναφέρεται στις εσωτερικευμένες έξεις που έχει αποκτήσει το υποκείμενο μέσω της μακρόχρονης κοινωνικοποίησής του που λαμβάνει χώρα σε θεσμούς, όπως η οικογένεια, το σχολείο, η κοινωνική τάξη κ.λπ. Οι εσωτερικευμένες αυτές έξεις έχουν φυσικοποιηθεί από το υποκείμενο και επηρεάζουν όχι απλώς τον τρόπο σκέψης του, αλλά και τον τρόπο που δρα μέσα στο πεδίο. Το *habitus* αποτελεί, δηλαδή, έναν μηχανισμό που διαμεσολαβεί ανάμεσα στις κοινωνικές δομές και την προσωπική αντίληψη και δράση (Sela-Sheffy 2005: 2) και το περιεχόμενό του είναι «αποτέλεσμα της αντικειμενοποίησης των κοινωνικών δομών στο επίπεδο της υποκειμενικότητας» (Liu 2012: 1169, μετάφραση δική μας). Όπως αναφέρει ο Simeoni, το *habitus* είναι «το επεξεργασμένο αποτέλεσμα μιας προσωποποιημένης κοινωνικής και πολιτισμικής ιστορίας» (Simeoni 1998: 32, μετάφραση δική μας). Το *habitus* διαμορφώνει μεν τις επιλογές και τους τρόπους δράσης του υποκειμένου, αλλά δεν καθορίζει νομοτελειακά τις επιλογές του, διότι αποτελεί μία δυναμική έννοια που διαμορφώνεται διαρκώς κατά τη διάρκεια της ζωής του υποκειμένου, μετασχηματίζεται ενεργά από το ίδιο το υποκείμενο, εξελίσσεται, ανατρέπεται, δομεί το πεδίο και δομείται από αυτό (Γιαννακοπούλου 2012: 18-19). Τα υποκείμενα δρουν με τον τρόπο που υπαγορεύει το *habitus* και που είναι αποτέλεσμα της εσωτερίκευσης των κοινωνικών δομών, αλλά έχουν τη δυνατότητα μέσω της δράσης τους να δημιουργήσουν τομές στο *habitus* και να συμβάλουν στην αλλαγή του *status quo* (Liu 2012: 1169).

Συνεπώς, μέσα στο πλαίσιο συγκεκριμένων πεδίων και μέσω του *habitus* τα δρώντα υποκείμενα δημιουργούν και ενισχύουν τις θέσεις ισχύος που κατέχουν στον κοινωνικό χώρο, στον οποίο όλοι ανταγωνίζονται για την απόκτηση συγκεκριμένων μορφών κεφαλαίου (Inghilleri 2005: 135). Μέσα στο πεδίο η δράση των υποκειμένων

καθορίζεται κοινωνικά από το habitus που έχουν αναπτύξει· τα υποκείμενα ενεργούν, ούτως ώστε να ενισχύσουν, να αλλάξουν ή να διατηρήσουν τη θέση που κατέχουν λόγω του κεφαλαίου τους (Archan & Lanz 2010: 112). Ως εκ τούτου η θέση του κάθε υποκειμένου στο πεδίο είναι αποτέλεσμα της αλληλεπίδρασης ανάμεσα στους κανόνες του πεδίου, στο habitus και στο κεφάλαιο του υποκειμένου (οικονομικό, κοινωνικό και πολιτισμικό).

Όσον αφορά το μεταφραστικό πεδίο, δεν είναι ένας απόλυτος όρος αλλά ένας όρος εργασίας και ένας χώρος χωρίς απολύτως σαφή όρια, καθώς αλληλοεπικαλύπτεται με άλλα πεδία, όπως το λογοτεχνικό (Archan & Lanz 2010: 112). Οι παράγοντες που αλληλεπιδρούν στο λογοτεχνικό-μεταφραστικό πεδίο είναι οι μεταφραστές, οι συγγραφείς, οι εκδότες, οι λογοτεχνικοί πράκτορες, τα βιβλιοπωλεία, οι βιβλιοθήκες, οι κριτικοί, το αναγνωστικό κοινό, οι πανεπιστημιακοί θεσμοί και τα μέσα μαζικής επικοινωνίας και δικτύωσης. Το habitus και το οικονομικό, πολιτισμικό και συμβολικό κεφάλαιο των διαφορετικών παραγόντων διαδραματίζουν έναν πολύ σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση των σχέσεων ισχύος εντός του πεδίου (Archan & Lanz 2010: 112). Το λογοτεχνικό-μεταφραστικό πεδίο είναι, δηλαδή, ένα πεδίο μάχης και συσχετισμού δυνάμεων. Οι διαφορετικοί παράγοντες χρησιμοποιούν το κεφάλαιό τους, τη θέση τους και τη δύναμή τους, προκειμένου να επιβάλουν τα συμφέροντά τους ή να ενισχύσουν τη θέση τους στο πεδίο (Wolf 2002: 38).

1.2. Κοινωνιολογία της μετάφρασης: κεντρικές θέσεις

Χάρη στη συμβολή του Bourdieu διαμορφώθηκε το θεωρητικό πλαίσιο για την κατανόηση της αλληλεπίδρασης ανάμεσα στις πράξεις μεμονωμένων προσώπων και τις δομές που τα περιορίζουν ή τους δίνουν τη δυνατότητα για αυτές τις πράξεις. Η θεωρητικοποίηση αυτής της σχέσης ήταν εξαιρετικά σημαντική για την κατανόηση της αναπαραγωγικής ή μετασχηματιστικής δυνατότητας της μετάφρασης μέσα σε συγκεκριμένα κοινωνικο-ιστορικά πλαίσια και για την κατανόηση του ρόλου του μεταφραστή και του δικτύου μέσα στο οποίο αυτός δραστηριοποιείται κατά τη μεταφραστική διαδικασία (Inghilleri 2005: 126). Η θέση ότι η μετάφραση είναι μια κοινωνικά τοποθετημένη πρακτική και ότι συμβάλλει στην αναπαραγωγή ή τον μετασχηματισμό την τοπικής και της παγκόσμιας τάξης πραγμάτων αποτελεί τη βάση αυτής της κοινωνιολογικής και κοινωνικής προσέγγισης στον χώρο της θεωρίας και της πρακτικής της μετάφρασης.

Προκειμένου να κατανοήσουμε τη μετάφραση ως κοινωνική πρακτική, είναι ανάγκη να υπερβούμε τα στεγανά των αποκλειστικά κειμενικών προσεγγίσεων και να εντάξουμε μέσα στην ανάλυσή μας τους παράγοντες – άτομα και θεσμούς- που συμμετέχουν στην πρακτική αυτή. Στο πλαίσιο αυτό η μετάφραση αποτελεί κομμάτι της διεθνούς ροής κειμένων, ενός χώρου όπου επικρατούν ασύμμετρες σχέσεις ισχύος, που καθορίζονται από οικονομικούς, πολιτικούς και πολιτισμικούς παράγοντες. Η θεωρία του Bourdieu μας επιτρέπει να λάβουμε υπόψη μας όλους αυτούς τους παράγοντες και τις αλληλεπιδράσεις τους μέσα σε συγκεκριμένα ιστορικά συμφραζόμενα. Ένα τέτοιο αναλυτικό πλαίσιο μπορεί να μας δώσει το έναυσμα για

συγκριτικές μελέτες που θα ασχολούνται ιστορικά και κοινωνικά με τον τρόπο σχηματισμού αυτού του διεθνούς πεδίου ροής των μεταφρασμένων κειμένων και με τις αλληλεπιδράσεις των κοινωνικών δρώντων μέσα σε αυτό (Heilbron & Sapiró 2007: 105). Συνεπώς, η αντιμετώπιση της μετάφρασης ως κοινωνικής πρακτικής μας βοηθάει να αναγνωρίσουμε τις διαδικασίες διαπραγμάτευσης μεταξύ των διαφορετικών παραγόντων που προκύπτουν από τις διαφορετικές θέσεις ισχύος στο πεδίο (Prunč 2007: 39).

Η κοινωνική λειτουργία και η κοινωνικοεπικοινωνιακή αξία της μετάφρασης έγκεινται στην αλληλεπίδραση ανάμεσα στο προς μετάφραση κείμενο και τους ποικίλους κοινωνικούς παράγοντες που εμπλέκονται σε αυτήν τη διαδικασία. Αυτή η αλληλεπίδραση αποκαλύπτεται, αν εξετάσουμε τις σχέσεις ανάμεσα στον συγγραφέα, τον μεταφραστή, τον εκδοτικό οίκο, το κείμενο και το αναγνωστικό κοινό. Στο πλαίσιο αυτό η ανάλυση των κοινωνικών παραμέτρων της μετάφρασης μας βοηθάει να κατανοήσουμε τον μεταφραστή ως ενεργό παράγοντα οικοδόμησης την κοινωνίας, αλλά και ως υποκείμενο που επηρεάζεται από αυτήν (Wolf 2007: 1). Η αλλαγή αυτή στην προσέγγιση της μετάφρασης υπογραμμίζει τον κεντρικό ρόλο των δρώντων υποκειμένων στη διαμόρφωση ιδεολογίας ή στην εισαγωγή νέων προοπτικών μέσω της μεταφραστικής διαδικασίας. Οι μεταφραστές ως δρώντα υποκείμενα εμπλέκονται ενεργά στη δυναμική της διαδικασίας παραγωγής μίας μετάφρασης και στις συσχετίσεις και αλληλεπιδράσεις ισχύος που προκύπτουν σε αυτήν τη διαδικασία (Wolf 2013:11).

Αυτή η κοινωνιολογική προσέγγιση της μετάφρασης συμβάλλει, επίσης, στη διερεύνηση της λογικής που διέπει την πορεία των συμβολικών αγαθών, καθώς παρέχει ένα ερμηνευτικό πλαίσιο για την κατανόηση των πολιτικών σχέσεων μεταξύ των χωρών και των γλωσσών που εμπλέκονται στις μεταφραστικές διαδικασίες, της παγκόσμιας αγοράς βιβλίου και των πολιτισμικών ανταλλαγών. Αυτός ο διεθνής και ευρύς χώρος αποτελεί το πεδίο των μεταφραστικών ανταλλαγών (Sapiró 2010: 419-420). Στο επόμενο κεφάλαιο θα επιχειρηθεί η σκιαγράφηση των κοινωνικών συνθηκών της διεθνούς κυκλοφορίας των πολιτισμικών αγαθών –στην περίπτωσή μας των βιβλίων- μέσα από την οπτική της κοινωνιολογίας της μετάφρασης.

2. Η δομή του παγκόσμιου λογοτεχνικού μεταφραστικού πεδίου μέσα από μια κοινωνιολογική οπτική

Η καίρια σημασία της μετάφρασης ως πολιτισμικής διαμεσολάβησης είναι προφανής και έχει γίνει εδώ και αρκετά χρόνια αντικείμενο έρευνας. Από την άλλη πλευρά οι πτυχές της μετάφρασης που σχετίζονται με οικονομικοπολιτικούς παράγοντες και σχέσεις ισχύος έχουν βρεθεί πολύ πιο περιορισμένα στο επίκεντρο του ερευνητικού ενδιαφέροντος (Fischer 2010: 34). Μια κοινωνιολογική προσέγγιση του πεδίου της μετάφρασης σημαίνει ότι λαμβάνουμε υπόψη μας τους θεσμούς και τα δρώντα υποκείμενα που συμμετέχουν στην παραγωγή, τη διανομή και την πρόσληψη των μεταφράσεων. Όλοι αυτοί οι παράγοντες δραστηριοποιούνται σε ένα συγκεκριμένο πεδίο που οριοθετείται κυρίως από τη γλώσσα (στην προκειμένη περίπτωση το πεδίο

αυτό είναι το πεδίο της μεταφρασμένης στα ελληνικά λογοτεχνίας), το οποίο, όμως εντάσσεται στο παγκόσμιο πεδίο της μετάφρασης, δημιουργώντας μία σχέση αλληλεπίδρασης (Bachleitner & Wolf 2010: 7). Γενικά, προκειμένου να κατανοήσουμε τη δυναμική της ροής της ξένης λογοτεχνίας μέσω της μετάφρασης, πρέπει πρώτα να την εντάξουμε στο διεθνές πλαίσιο της αγοράς βιβλίου και στις πολιτικές και οικονομικές συσχετίσεις που το χαρακτηρίζουν, αλλά και στο πλαίσιο της χώρας υποδοχής, το οποίο επίσης επηρεάζεται από οικονομικούς ή πολιτικούς παράγοντες και εξαρτάται από την αλληλεπίδραση διαφόρων θεσμών, όπως είναι οι εκδοτικοί οίκοι, τα λογοτεχνικά περιοδικά και τα βραβεία (Heilbron & Sapiro 2007: 103). Το πεδίο της λογοτεχνίας αποτελεί, συνεπώς, ένα πεδίο μέσα στο οποίο οι διαφορετικοί παράγοντες αλληλεπιδρούν και αντιμάχονται με σκοπό τη νομιμοποίηση της θέσης τους και την αύξηση του συμβολικού και του οικονομικού τους κεφαλαίου.

Οι σχέσεις ισχύος που περιγράφηκαν παραπάνω και υφίστανται ανάμεσα στα εθνικά κράτη και τις αντίστοιχες γλώσσες μπορεί να είναι οικονομικές, πολιτικές ή πολιτισμικές. Οι πολιτισμικές σχέσεις ισχύος χαρακτηρίζονται από δύο πτυχές: τις σχέσεις ισχύος ανάμεσα στις γλωσσικές κοινότητες, όπως αποτυπώνονται ανάλογα με τον αριθμό των ομιλητών τους και το συμβολικό κεφάλαιο της κάθε χώρας στο σχετικό πεδίο της παγκόσμιας πολιτισμικής παραγωγής. Σε αυτές τις σχέσεις ισχύος τα πολιτικά, οικονομικά και πολιτισμικά κεφάλαια δεν είναι ισάξια διαμοιρασμένα ανάμεσα στους συμμετέχοντες. Πρόκειται, συνεπώς, για άνισες σχέσεις και πολιτισμικές ανταλλαγές που εκφράζουν σχέσεις κυριαρχίας. Κατ' αναλογία οι λογοτεχνικές μεταφράσεις τοποθετούνται και αυτές σε ένα διεθνικό πεδίο που χαρακτηρίζεται από αλληλεπιδράσεις ισχύος ανάμεσα στα εθνικά κράτη, τις γλώσσες τους και τη λογοτεχνία τους (Heilbron & Sapiro 2007: 95).

Ως εκ τούτου το πεδίο της λογοτεχνικής μετάφρασης αποτελεί ένα πεδίο στο οποίο συμμετέχουν και βρίσκονται σε σχέση ανταγωνισμού μεταξύ τους οι διαφορετικές γλώσσες και σε ένα παγκόσμιο ιεραρχικά δομημένο σύστημα (Heilborn 2010: 3). Η ιεραρχία του πεδίου είναι ανάλογη με το στάτους της κάθε γλώσσας, καθώς η μετάφραση αποτελεί πάντα μία ασύμμετρη ως προς τις συσχετίσεις ισχύος διαδικασία ανταλλαγής. Υπό αυτό το πρίσμα μπορεί να γίνει ένας διαχωρισμός ανάμεσα σε κυρίαρχες ή κεντρικές γλώσσες, γλώσσες δηλαδή από τις οποίες προέρχεται μεγάλο ποσοστό των μεταφράσεων, όπως είναι για παράδειγμα τα αγγλικά (στην Αγγλία και τις Η.Π.Α. λιγότερο από το 5% των νέων βιβλίων είναι μεταφρασμένα), και κυριαρχούμενες ή περιφερειακές γλώσσες, από τις οποίες μεταφράζεται μικρός αριθμός βιβλίων, αλλά οι ίδιες είναι ανοιχτές στη μετάφραση και μεγάλο μέρος των εγχώριων βιβλίων είναι μεταφρασμένοι τίτλοι. Στην Ελλάδα, για παράδειγμα, το αντίστοιχο ποσοστό αγγίζει το 40% (Bachleitner & Wolf 2010: 7). Φαίνεται, επομένως, να υπάρχει μία αντιστρόφως ανάλογη σχέση ανάμεσα στη θέση μίας γλώσσας στο παγκόσμιο σύστημα μεταφράσεων και στα εγχώρια ποσοστά μετάφρασης (Heilbron 2010: 4).

Συνεπώς, το παγκόσμιο τοπίο της μετάφρασης είναι ένα πεδίο που χαρακτηρίζεται από σχέσεις ιεραρχίας. Στο πεδίο αυτό πρωτοστατούν τα αγγλικά από τα οποία προέρχονται οι μισές μεταφράσεις βιβλίων παγκοσμίως και ακολουθούν τα γερμανικά

και τα γαλλικά που αντιπροσωπεύουν το 10%-12% των μεταφράσεων της παγκόσμιας αγοράς. Αυτές θεωρούνται κεντρικές γλώσσες, ενώ τα αγγλικά θα μπορούσαν να χαρακτηριστούν και υπερκεντρική. Ως ημιπεριφερειακές γλώσσες χαρακτηρίζονται αυτές που καταλαμβάνουν ποσοστά γύρω στο 3% στην παγκόσμια μεταφραστική αγορά, όπως είναι τα ισπανικά και τα ιταλικά. Οι υπόλοιπες γλώσσες καταλαμβάνουν ποσοστά γύρω στο 1% των μεταφράσεων και χαρακτηρίζονται ως περιφερειακές παρότι ορισμένες από αυτές (όπως τα κινεζικά) ομιλούνται από έναν πολύ μεγάλο πληθυσμό (Heilbron & Sapiro 2007: 96).

Συνήθως η ροή των μεταφράσεων είναι από κεντρικές προς περιφερειακές γλώσσες, ενώ οι περιφερειακές γλώσσες έρχονται σε επικοινωνία μεταξύ τους κυρίως μέσω ενδιάμεσων μεταφράσεων προς τις κεντρικές γλώσσες (Bachleitner & Wolf 2010: 8). Όσο πιο κεντρική είναι μια γλώσσα, τόσο περισσότερα είδη βιβλίων μεταφράζονται από αυτήν. Οι κεντρικές γλώσσες, δηλαδή, «εξάγουν» ευρέως τα πολιτισμικά τους προϊόντα και είναι λίγα τα έργα που μεταφράζονται προς αυτές, ενώ αντίθετα οι κυριαρχούμενες-περιφερειακές γλώσσες «εισάγουν» μεγάλο αριθμό πολιτισμικών προϊόντων και «εξάγουν» μικρό. Έτσι, για παράδειγμα, το ποσοστό μεταφρασμένων βιβλίων στις αρχές του 1990 στις Η.Π.Α και την Αγγλία ήταν μικρότερο από το 5% της βιβλιοπαραγωγής, στη Γερμανία και τη Γαλλία κυμαινόταν μεταξύ 14%-18%, στην Ισπανία και την Ιταλία ανερχόταν στο 24%, ενώ στην Ελλάδα ή την Πορτογαλία άγγιζε το 35% ή ακόμα και το 45% (Heilbron & Sapiro 2007: 96-97). Επιπλέον, οι αλλαγές στις ροές των μεταφράσεων μας επιτρέπουν να καταλάβουμε καλύτερα τις ιστορικές αλλαγές. Όταν το στάτους και το κύρος μίας χώρας και αντιστοίχως της γλώσσας της μειώνονται, αυτό έχει συνέπειες και για τις μεταφραστικές δραστηριότητες οι οποίες μεταβάλλονται. Μετά την πτώση της Σοβιετικής Ένωσης για παράδειγμα η θέση της χώρας διεθνώς υπέστη μία τρομερή αλλαγή και αυτό ήταν εμφανές και στη ροή των μεταφράσεων: οι μεταφράσεις από τα ρωσικά μειώθηκαν εξαιρετικά, ενώ αυξήθηκαν οι μεταφράσεις ξένων έργων προς τα ρωσικά (Heilbron & Sapiro 2007: 97).

Ο διαχωρισμός σε κεντρικές και περιφερειακές γλώσσες δεν είναι απόλυτος, αλλά αντίθετα οι σχέσεις ισχύος είναι δυναμικές και μεταβάλλονται. Η ποσοτική κυριαρχία μίας γλώσσας δεν συνεπάγεται αυτόματα κυρίαρχη θέση στην παγκόσμια λογοτεχνική αγορά, η οποία εξάλλου συχνά εξαρτάται και από το λογοτεχνικό κεφάλαιο που μία γλώσσα κατέχει. Επιπλέον, το παγκόσμιο λογοτεχνικό πεδίο είναι πολυκεντρικό, αποτελείται δηλαδή από διαφορετικά κέντρα που συμβάλλουν στην αναγνώριση της λογοτεχνίας μιας συγκεκριμένης γλώσσας (Bachleitner & Wolf 2010: 10). Επομένως το τι μεταφράζεται και σε τι βαθμό εξαρτάται από το στάτους της κάθε γλώσσας και του αντίστοιχου πολιτισμού και από τις συσχετίσεις ισχύος στο διεθνές μεταφραστικό πεδίο και αντικατοπτρίζει τις ιεραρχικές σχέσεις στην παγκόσμια αγορά.

Τέλος, η μετάφραση κατέχει έναν κεντρικό ρόλο στην αφομοίωση συμβολικού κεφαλαίου σε ό,τι αφορά το πεδίο της λογοτεχνίας: υπό άλλες προϋποθέσεις και συνθήκες πραγματοποιούνται οι μεταφράσεις προς κυρίαρχες γλώσσες και υπό διαφορετικές οι μεταφράσεις προς περιφερειακές γλώσσες. Η μετάφραση προς μία κεντρική γλώσσα συνεπάγεται σε γενικές γραμμές μεγάλα οικονομικά οφέλη για τον

συγγραφέα και τον εκδοτικό οίκο και βελτίωση του στάτους τους· αξιοποιώντας την ορολογία του Bourdieu, θα λέγαμε ότι η μετάφραση προς μια κεντρική γλώσσα αποτελεί μια πράξη αναγνώρισης μιας περιφερειακής λογοτεχνίας και ότι συμβάλλει στην αποδοχή και ένταξη του έργου αυτού στην παγκόσμια λογοτεχνία. Όπως είναι αναμενόμενο αντίστοιχο στάτους, συμβολικό κεφάλαιο και οικονομικά οφέλη αποκτούν και τα δρώντα υποκείμενα που συμμετείχαν στη μετάφραση (Bachleitner & Wolf 2010: 9).

3. Οι μεταφραστές ως δρώντα υποκείμενα και η αλληλεπίδρασή τους με άλλους παράγοντες του λογοτεχνικού πεδίου

Πέρα από την κατανόηση της δυναμικής των πολιτισμικών ανταλλαγών και της παγκόσμιας αγοράς βιβλίου, η θεωρία του Bourdieu συνεισέφερε, όπως προαναφέρθηκε, στην ενασχόληση με τους ίδιους τους μεταφραστές. Ιδιαίτερη έμφαση δόθηκε στην κατανόηση του ρόλου τους ως κοινωνικών και πολιτισμικών φορέων που συμμετέχουν ενεργά στην παραγωγή και αναπαραγωγή κειμενικών και διαλογικών (discursive) πρακτικών εντός του παγκόσμιου λογοτεχνικού πεδίου που περιγράφηκε στο προηγούμενο κεφάλαιο (Inghilleri 2005: 126). Παρακάτω θα σκιαγραφηθεί το habitus και ο ρόλος του μεταφραστή ως δρώντος υποκειμένου και θα παρουσιαστεί η αλληλεπίδρασή του με τους υπόλοιπους παράγοντες του πεδίου.

3.1. Ο μεταφραστής ως δρων υποκείμενο: ο ρόλος του habitus

Αποτελώντας για πολλά χρόνια μία υποκατηγορία της γλωσσολογίας η θεωρία της μετάφρασης δεν εξέταζε τις κοινωνικές και πολιτισμικές συνθήκες υπό τις οποίες δρούσαν οι μεταφραστές, γεγονός που συνέβαλε στη διατήρηση ενός χαμηλού επαγγελματικού στάτους και τους περιορίζει την αφάνεια. Καθώς σταδιακά από τα μέσα του 20ού αιώνα η μετάφραση διαμορφώθηκε ως ανεξάρτητη επιστήμη, τα θέματα αυτά τέθηκαν μεν ως έναν βαθμό υπό συζήτηση, αλλά το κοινωνικό πλαίσιο μέσα στο οποίο λειτουργούν οι μεταφραστές προσδιορίστηκε μόνο μερικώς. Ουσιαστικά μετά την πολιτισμική στροφή τη δεκαετία του 1990 οι μεταφραστικές σπουδές συμπεριέλαβαν στο πεδίο έρευνάς τους τον μεταφραστή και τον ενεργό ρόλο του στη διαμόρφωση του πολιτισμού. Από τότε άρχισε σταδιακά να αναπτύσσεται ένα αυξανόμενο ακαδημαϊκό ενδιαφέρον για θέματα κοινωνιολογίας της μετάφρασης με βάση την κοινωνιολογική θεωρία του Bourdieu, όπως περιγράφηκε παραπάνω. Αποτέλεσμα της κοινωνιολογικής στροφής ήταν –μεταξύ άλλων- η ένταξη του μεταφραστή στο κοινωνικά και ιστορικά καθορισμένο πεδίο της μετάφρασης, μέσα στο οποίο ο μεταφραστής είναι ταυτόχρονα σύμμαχος και αντίπαλος άλλων παραγόντων, είναι ταυτόχρονα «μαριονέτα», αλλά και δρων υποκείμενο που ευελπιστεί και μάχεται να διασφαλίσει τη θέση του στο μεταφραστικό πεδίο (Prunč 2007: 41-43).

Ο μεταφραστής επηρεάζεται από το habitus που έχει αναπτύξει, το οποίο υπαγορεύει τις μεταφραστικές του επιλογές, ακόμη και αν ο ίδιος τις ερμηνεύει ως ‘αντικειμενικές’. Το habitus, δηλαδή, του μεταφραστή επηρεάζει τη μεταφραστικές επιλογές του και απεικονίζεται σε αυτές (Gouanic 2005: 156-158). Η τάση που

παρατηρείται είναι οι επιλογές αυτές να αναπαράγουν τη θέση που κατέχει στο πεδίο, ακόμη και αν αυτό δεν πραγματοποιείται συνειδητά, αλλά είναι μία δυναμική και εξελισσόμενη διαδικασία που επηρεάζεται από το *habitus* και τις σχέσεις ιεραρχίας στο πεδίο της λογοτεχνίας. Το *habitus* που έχει διαμορφώσει ο μεταφραστής και το συμβολικό και πολιτισμικό κεφάλαιο που διαθέτει επηρεάζουν την επιλογή των κειμένων που θα μεταφράσει, τη σχέση του με τον εκδοτικό οίκο και τους άλλους συντελεστές της παραγωγής και αναπαραγωγής του μεταφράσματος (επιμελητές, κριτικούς κ.λπ.), τη σχέση του με τη μετάφραση ως επάγγελμα, μέχρι και τις υφολογικές επιλογές ως προς το μετάφρασμα. Φέρνοντας στο επίκεντρο και κατανοώντας τους μεταφραστές και τον τρόπο δράσης τους μπορούμε να κατανοήσουμε πώς παράγεται η μετάφραση και πώς ο τρόπος που ενεργούν τα δρώντα υποκείμενα μπορεί να επηρεάσει το μετάφρασμα που θα παραχθεί (Pym 1998: 9).

Στο πλαίσιο μίας τέτοιου είδους ανάλυσης ο μεταφραστής δεν αποτελεί ένα παθητικό ον παγιδευμένο να λειτουργεί σύμφωνα με συγκεκριμένες νόρμες, αλλά ένα ενεργό υποκείμενο που δρα και παίρνει αποφάσεις (Γιαννακοπούλου 2012: 19-20). Ως δρώντα υποκείμενα οι μεταφραστές συμμετέχουν μαζί με τους άλλους παράγοντες στην παραγωγή, τη διάχυση και την πρόσληψη των μεταφράσεων σε ένα συγκεκριμένο πεδίο, επηρεάζουν τη θέση και το στάτους των μεταφράσεων στη λογοτεχνία-στόχο και τη ροή του συμβολικού λογοτεχνικού κεφαλαίου. Ανάλογα με το στάτους και τη θέση του συγγραφέα και του μεταφραστή στο λογοτεχνικό μεταφραστικό πεδίο η αφομοίωση συμβολικού κεφαλαίου μπορεί να υπερτερεί στη μία απ' τις δύο πλευρές. Η μετάφραση ενός γνωστού και αναγνωρισμένου συγγραφέα συνεπάγεται μεγαλύτερη αύξηση του συμβολικού κεφαλαίου του μεταφραστή που θα αναλάβει τη μετάφραση του έργου απ' ό,τι η μετάφραση ενός άγνωστου –στο πλαίσιο της γλώσσας και του πολιτισμού του μεταφραστή- συγγραφέα. Επιπλέον, η γλώσσα πηγή συνδέεται και αυτή με την αύξηση του συμβολικού κεφαλαίου του μεταφραστή: για παράδειγμα πολλοί αναγνώστες αξιολογούν ως έργο υψηλής ποιότητας ένα μυθιστόρημα από τις Η.Π.Α. και η μετάφραση ενός τέτοιου έργου προσδίδει στον μεταφραστή συμβολικό κεφάλαιο, λόγω του υψηλού στάτους της γλώσσας πηγής. Αντίθετα, οι αναγνώστες έχουν αμφιβολίες για την αξία και την ποιότητα ενός έργου που προέρχεται από μία χώρα που δεν αντιπροσωπεύεται σε μεγάλο βαθμό στην παγκόσμια αγορά. Στην περίπτωση αυτή η μετάφραση του έργου προσδίδει συμβολικό κεφάλαιο κυρίως στον συγγραφέα και στο πρωτότυπο και λιγότερο στον μεταφραστή (Bachleitner & Wolf 2010: 12-13).

Το στάτους και οι θέσεις ισχύος των πολιτισμών που περιγράφηκαν παραπάνω επηρεάζουν και το στάτους των μεταφραστών. Οι μεταφραστές, δηλαδή, μπορούν να αυξήσουν το συμβολικό τους κεφάλαιο, αν οι γλώσσες εργασίας τους ανήκουν στις κεντρικές γλώσσες, αυτές δηλαδή που διαθέτουν υψηλό στάτους. Στην Ευρωπαϊκή Ένωση για παράδειγμα –παρά τη διεύρυνσή της- είναι γεγονός ότι οι μεταφραστές που εργάζονται με κεντρικές γλώσσες απολαμβάνουν καλύτερο στάτους από τους συναδέλφους τους που εργάζονται με λιγότερο διαδεδομένες γλώσσες. Όσον αφορά το λογοτεχνικό πεδίο, παρόλο που σήμερα μεγάλο μέρος της παγκόσμιας λογοτεχνίας γίνεται προσιτό στον αναγνώστη με τη βοήθεια των μεταφραστών, δεν φαίνεται η

συμβολή τους να αναγνωρίζεται. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα σε μεγάλο βαθμό οι μεταφραστές να παραμένουν στην αφάνεια (Lanschützer 2010: 170-171).

Επομένως, παρά τις δυνατότητες του μεταφραστή να βελτιώσει τη θέση του στο πεδίο, αυτή συνήθως είναι περιφερειακή, καθώς φαίνεται να αποτελεί τον πιο αδύναμο κρίκο στη μεταφραστική αλυσίδα. Αν εξετάσουμε το ζήτημα ιστορικά, διαπιστώνουμε ότι ήδη από τον 18^ο αιώνα το μεταφράζειν κατέχει χαμηλότερο στάτους από τη συγγραφή και τοποθετείται ιεραρχικά χαμηλότερα. Ειδικά όταν στα μέσα του 18^{ου} αιώνα οι μεταφραστές άρχισαν να αμείβονται για τις υπηρεσίες τους, οι αντιδράσεις ήταν έντονες, καθώς η δημιουργία μίας ανταγωνιστικής μεταφραστικής αγοράς και η εμπορευματοποίηση της μετάφρασης θεωρήθηκε ότι έθετε σε κίνδυνο την ανεξαρτησία των μεταφραστών και μετέτρεπε τη μετάφραση σε μία κοσμική δραστηριότητα (Albrecht 1998: 182· Βηδενμάιερ 2001: 69-70). Σε αντίθεση, συνεπώς, με την εποχή της Αναγέννησης που ο μεταφραστής θεωρούνταν ισάξιος του συγγραφέα, με την πάροδο των χρόνων οι μεταφραστές άρχισαν να θεωρούνται απλοί πάροχοι υπηρεσιών και «εργάτες» και περιθωριοποιήθηκαν στην ανωνυμία (Bachleitner & Wolf 2010: 14). Παρόλο που οι μεταφράσεις και οι μεταφραστές τον 19^ο και τον 20^ο αιώνα συνέχισαν να πληθαίνουν με αποκορύφωμα την περίοδο μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, οι μεταφραστές φαίνεται να παραμένουν στην αφάνεια. Όπως σημειώνει ο Simeoni οι μεταφραστές φαίνεται να έχουν υπάρξει όχι μόνο εξαρτημένοι, αλλά και πρόθυμοι να αποδεχτούν αυτήν την κοινωνικοοικονομική εξάρτηση σε βαθμό που η υποτίμηση της δραστηριότητάς τους έχει γίνει μέρος των όρων αναφοράς της δραστηριότητας της μετάφρασης (Simeoni 1998: 11). Η καθορισμένη από τις ιστορικές συνθήκες συνεχής αποδοχή των κοινωνικών νορμών εκ μέρους των μεταφραστών έχει ως αποτέλεσμα οι τελευταίοι να είναι διατεθειμένοι να αποδεχτούν αυτές τις νόρμες, όπως είναι, και αυτό οδηγεί στην υποτίμηση της δραστηριότητάς τους. Σύμφωνα με αυτήν την ερμηνεία το habitus που έχουν διαμορφώσει οι μεταφραστές μέσα στα χρόνια έχει συμβάλει στην εσωτερικευση υποτακτικής συμπεριφοράς, η οποία με τη σειρά της συμβάλλει στο χαμηλό στάτους του μεταφραστικού επαγγέλματος. Οι μεταφραστές που υιοθετούν αυτό το habitus θεωρούν τον συγγραφέα και τον εκδότη ως ανώτερους τους. Εργάζονται για όλο χαμηλότερες απολαβές και είναι ταυτόχρονα θύματα αλλά και διαμορφωτές αυτού του φαύλου κύκλου που απειλεί την υπόληψη και το στάτους του επαγγέλματός τους. Το habitus αυτό έχει εσωτερικευθεί σε τέτοιο βαθμό που παραβλέπουν ή αγνοούν το γεγονός ότι οι ίδιοι θέλοντας ή μη συμμετέχουν και επηρεάζουν τις αλληλεπιδράσεις ισχύος που εμπλέκονται στη μετάφραση (Simeoni 1998: 6).

Ιστορικά, ωστόσο, υπάρχει και μία διαφορετική διάσταση του habitus των μεταφραστών: οι μεταφραστές βλέπουν τους εαυτούς τους ως φύλακες του κόσμου και του πολιτισμού και γνωρίζουν ότι έχουν τη δύναμη να επιλέξουν, να μετασχηματίσουν και να καθορίσουν κοινωνικά αποδεκτές νόρμες και αξίες. Το habitus αυτό χαρακτήριζε ιστορικά σπουδαίους μεταφραστές, όπως τον Άγιο Ιερώνυμο ή τον Λούθηρο ή λογοτεχνικούς μεταφραστές που τα έργα τους έγιναν αναπόσπαστο μέρος του εθνικού λογοτεχνικού κανόνα. Σήμερα αυτό το habitus πιθανόν επιβιώνει στους μεταφραστές

των διεθνών οργανισμών (π.χ. του ΟΗΕ ή της ΕΕ), αν και δεν φαίνεται να έχουν όλοι επίγνωση της δύναμής τους και της δυνατότητάς τους να δρουν ως διαμεσολαβητές, να νοηματοδοτούν τον κόσμο και να διαμορφώνουν ιδέες και αξίες (Simeoni 1998: 6). Σύμφωνα με αυτήν την προσέγγιση οι μεταφραστές δεν έχουν ξεπεράσει το *habitus* του παρία-υπηρέτη (που οικοδομούν οι ίδιοι ή οικοδομείται από τον κοινωνικό περίγυρο), ώστε να συνειδητοποιήσουν τη συμβολή τους στη νοηματοδότηση του κόσμου και να οικοδομήσουν μία αυτοεικόνα που θα τους επιτρέψει να φέρουν στην επιφάνεια τις διανοητικές τους προσπάθειες και τον ρόλο τους στο κοινωνικό πεδίο της μετάφρασης. Συνεπώς, δεν είναι σε θέση να εφαρμόσουν τη χειραφετητική διάσταση της ρήσης «αυτός που κατέχει τη δύναμη, κατέχει τις λέξεις. Και αυτός που κατέχει τις λέξεις, κατέχει τη δύναμη» και να διεκδικήσουν έναν ισότιμο ρόλο σε σχέση με τους άλλους παράγοντες στο μεταφραστικό πεδίο (Simeoni 1998: 6).

Ωστόσο, αυτή η εικόνα του μεταφραστή ως υποτακτικού υπηρέτη δεν αφορά όλους τους πολιτισμικούς χώρους, ούτε όλους τους μεταφραστές, ενώ είναι αδύνατο να γενικεύσουμε κατ' αυτόν τον τρόπο χωρίς να λάβουμε υπόψη μας τις συνθήκες και τα πλαίσια μέσα στα οποία δρουν οι μεταφραστές σήμερα. Σύμφωνα με την έρευνα της Sela-Sheffy (2008) για τους μεταφραστές λογοτεχνίας στο Ισραήλ, οι μεταφραστές μπορεί να είναι και ιδιαίτερα φιλόδοξοι όσον αφορά το κοινωνικό στάτους, να καταβάλουν προσπάθειες, για να διαμορφώσουν ένα εξέχον επαγγελματικό προφίλ ενισχύοντας το συμβολικό τους κεφάλαιο και διαμορφώνοντας συγκεκριμένα χαρακτηριστικά. Αναπτύσσοντας το αντίστοιχο *habitus* οι μεταφραστές στην περίπτωση αυτή είτε βλέπουν τους εαυτούς τους ως θεματοφύλακες του οικείου πολιτισμού, υπεύθυνους για τη διαμόρφωση και τη διαφύλαξή του, είτε θεωρούν τους εαυτούς τους πρωτοπόρους πολιτισμικούς διαμεσολαβητές ή βλέπουν τους εαυτούς τους ως ανθρώπους των τεχνών και ως καλλιτέχνες με ανεπτυγμένη δημιουργικότητα.

Συνεπώς, σύμφωνα με την τυπολογία που προκύπτει από την έρευνα της Sela-Sheffy (2008), στην πρώτη περίπτωση αναφερόμαστε συνήθως σε μεταφραστές των αρχών του 20ού αιώνα, εποχή δημιουργίας των εθνικών κρατών και οικοδόμησης της εθνικής συνείδησης. Οι μεταφραστές αυτής της κατηγορίας έχουν την πεποίθηση ότι φέρουν εις πέρας μία εθνική αποστολή. Στη δεύτερη κατηγορία συγκαταλέγονται μεταφραστές που μιλούν για την ανάγκη οι κοινωνίες να ανοίξουν προς τον κόσμο μέσω της μετάφρασης. Σκοπός τους είναι να διανοίξουν νέους ορίζοντες για την εγχώρια πολιτισμική παραγωγή και να λειτουργήσουν ως διαμεσολαβητές ανάμεσα στον ξένο και τον οικείο πολιτισμό και επιθυμούν στις μεταφράσεις τους ο ξένος πολιτισμός να διαφαιίνεται. Συνήθως προέρχονται από τον ακαδημαϊκό χώρο και η μετάφραση είναι περισσότερο χόμπι και λιγότερο επάγγελμα. Στην τελευταία περίπτωση οι μεταφραστές προβάλλουν το επάγγελμά τους ως μία μυστικιστική διαδικασία και οικοδομούν έναν εξιδανικευμένο μύθο γύρω από τη μετάφραση και τον μεταφραστή. Αναφέρονται συχνά στην ταύτιση και στους συναισθηματικούς δεσμούς που αναπτύσσουν με τους ήρωες του έργου που μεταφράζουν και στην ένταση και το πάθος που βιώνουν κατά τη μεταφραστική διαδικασία. Τέλος, αυτή η εξιδανικευμένη εικόνα του μεταφραστή συχνά εμπεριέχει και μία αναπάντεχη πορεία ζωής που

κατέληξε στη μετάφραση. Συνήθως είναι εξαιρετικά μορφωμένοι και έχουν έρθει από μικρή ηλικία σε επαφή με τις ξένες γλώσσες. Η ενασχόλησή τους με τη μετάφραση, ωστόσο, παρουσιάζεται από τους ίδιους όχι ως λογική επιλογή σύμφωνη με τις σπουδές και το κοινωνικό τους στάτους, αλλά περισσότερο ως μοίρα, πεπρωμένο, ως μία κλίση που υπήρχε μέσα τους από την παιδική ηλικία. Καθώς αντιμετωπίζουν τη μετάφραση ως φυσική κλίση, θεωρούν υποδεέστερη την εκπαίδευση και εξιδανικεύουν την προσωπική τους εμπειρία (Sela-Sheffy 2008: 610-619).

3.2. *Ο μεταφραστής στον σύγχρονο κόσμο: αλληλεπίδραση με τους παράγοντες του πεδίου της μεταφρασμένης λογοτεχνίας*

Όπως φάνηκε παραπάνω το *habitus* των μεταφραστών δεν είναι απαραίτητα ομοιογενές, ενώ το μεταφραστικό πεδίο είναι εξαιρετικά σύνθετο και περιλαμβάνει αρκετές διχοτομήσεις και διαφοροποιήσεις (Heilbron & Sapiró 2007: 102).

Μία σημαντική διαφοροποίηση που αξίζει να σημειωθεί είναι αυτή που αφορά την επαγγελματική σχέση με τη μετάφραση: από τη μία πλευρά υπάρχουν μεταφραστές που ασκούν τη μετάφραση ως κύριο επάγγελμα, βιοπορίζονται από αυτήν, αξιοποιούν κάθε μεταφραστική ευκαιρία που τους προσφέρεται για οικονομικούς πρωτίστως λόγους και έχουν ανάγκη να αυξήσουν το οικονομικό τους κεφάλαιο και από την άλλη πλευρά υπάρχουν μεταφραστές για τους οποίους η μετάφραση δεν αποτελεί την κύρια πηγή του εισοδήματός τους και ως εκ τούτου αντιμετωπίζουν τη μετάφραση περισσότερο ως τέχνη, συνήθως επιλέγουν οι ίδιοι τι θα μεταφράσουν και μέσω της μετάφρασης αυξάνουν το συμβολικό τους κεφάλαιο (Bachleitner & Wolf 2010: 20-21).

Όσον αφορά τη σύγχρονη μεταφραστική πραγματικότητα, η μετάφραση είναι κατά κύριο λόγο ελεύθερο επάγγελμα και όλοι μπορούν να εργαστούν ως μεταφραστές, ανεξαρτήτως σπουδών, ιδιαίτερα όταν αναφερόμαστε στον τομέα της λογοτεχνικής μετάφρασης. Σταδιακά εμφανίζονται δίκτυα και πλατφόρμες που από τη μία πλευρά εκφράζουν και από την άλλη αποτελούν κομμάτι της προσπάθειας θεσμοθέτησης του επαγγελματικού πεδίου της μετάφρασης και βελτίωσης της κοινωνικής θέσης των μεταφραστών, παρόλο που, όπως δείχνουν οι σχετικές έρευνες στη Γερμανία και σε άλλες χώρες, οι περισσότεροι μεταφραστές λογοτεχνίας δεν μπορούν να βιοποριστούν αποκλειστικά από αυτήν τη δραστηριότητα (Fischer 2010: 40). Οι περισσότεροι μεταφράζουν στο σπίτι τους, οι απολαβές υπολογίζονται ανά σελίδα, ενώ συνήθως δεν υπάρχει κοινωνική ασφάλιση. Συχνά λόγω των χαμηλών απολαβών η μετάφραση αποτελεί παράλληλη δραστηριότητα, ενώ ο μεταφραστής ασκεί και κάποιο άλλο επάγγελμα. Κατά κανόνα ήδη αναγνωρισμένοι μεταφραστές αναλαμβάνουν τη μετάφραση αναγνωρισμένων έργων, ενώ μεταφραστές που βρίσκονται στο περιθώριο του πεδίου αναλαμβάνουν τη μετάφραση έργων που θεωρούνται δευτερεύοντα. Η ανακάλυψη, ωστόσο, άγνωστων ή ξεχασμένων συγγραφέων μπορεί να αλλάξει αυτή τη συσχέτιση ισχύος στο πεδίο.

Επιπλέον, οι μεταφραστές δεν είναι ανεξάρτητοι, αλλά η δράση τους βρίσκεται σε άμεση σχέση με τη δράση άλλων παραγόντων του πεδίου, όπως είναι οι εκδοτικοί οίκοι, οι λογοτεχνικοί πράκτορες, οι επιμελητές, οι κριτικοί, τα μέσα μαζικής

επικοινωνίας, τα βιβλιοπωλεία, οι βιβλιοθήκες και το αναγνωστικό κοινό. Η θετική κριτική, οι διακρίσεις, τα βραβεία, οι καλές πωλήσεις επιφέρουν στον μεταφραστή βελτίωση του στάτους του και νέες μεταφράσεις (Bachleitner & Wolf 2010: 13-14). Για παράδειγμα, μπορεί η μετάφραση ενός γνωστού βιβλίου και η αντίστοιχη προβολή από τα Μ.Μ.Ε. να έχουν ως αποτέλεσμα ο μεταφραστής του βιβλίου να αυξήσει το οικονομικό του κεφάλαιο και μαζί με αυτό και το συμβολικό του κεφάλαιο και να κατακτήσει μία πιο προνομιακή θέση εντός του λογοτεχνικού-μεταφραστικού πεδίου. Ακόμη, οι υποτροφίες, τα βραβεία μετάφρασης και η γενικότερη πολιτική προώθησης της λογοτεχνίας μίας συγκεκριμένης χώρας αποτελούν επίσης μέσα που μπορούν να ενισχύσουν το κοινωνικό, οικονομικό και συμβολικό κεφάλαιο ενός μεταφραστή και να επηρεάσουν τη θέση του στο πεδίο (Wolf 2002: 38· Archan & Lanz 2010: 113).

Όσον αφορά ιδιαίτερα την αλληλεπίδραση με τους εκδοτικούς οίκους και τους επιμελητές, εφόσον οι μεταφραστές συνήθως λαμβάνουν από αυτούς τη μεταφραστική εντολή, υπόκεινται σε σημαντικούς περιορισμούς. Συνήθως οι εκδοτικοί οίκοι, έχοντας αγοράσει τα πνευματικά δικαιώματα ενός έργου στο πλαίσιο μίας από τις διεθνείς εκθέσεις βιβλίου, προχωρούν στη μετάφραση του έργου επιλέγοντας τον μεταφραστή με τον οποίο θα εργαστούν μέσα από τον χώρο των μεταφραστών που εργάζονται ως ελεύθεροι επαγγελματίες. Όταν πρόκειται για συγκεκριμένα project με εξειδικευμένο προσανατολισμό, τότε οι εκδοτικοί οίκοι στρέφονται κατευθείαν σε αντίστοιχα εξειδικευμένα άτομα ή δέχονται αιτήσεις από επαγγελματίες με προφίλ που ταιριάζει στο συγκεκριμένο project. Ελάχιστοι εκδοτικοί οίκοι έχουν μόνιμους μεταφραστές στον εκδοτικό οίκο ως υπαλλήλους (Fischer 2010: 46). Ιδιαίτερα στον αγγλόφωνο χώρο οι εκδοτικοί οίκοι αναλαμβάνουν την επιμέλεια των βιβλίων και οι περισσότεροι μεταφραστές δεν μπορούν καν να εμπλακούν σε αυτήν τη διαδικασία (Dollerup 2000: 147). Οι μεγάλοι εκδοτικοί οίκοι συνήθως στρέφονται προς επιτυχημένους τίτλους πρωτίστως από τον αγγλόφωνο χώρο, ενώ αντίθετα μικρότεροι και πιο πρωτοπόροι εκδοτικοί οίκοι αναζητούν έργα και συμβάλλουν στην ανακάλυψη σημαντικών συγγραφέων και έργων από λιγότερο διαδεδομένες γλώσσες (Fischer 2010: 47).

Όσον αφορά τα πνευματικά δικαιώματα της μετάφρασης, σύμφωνα με την ευρωπαϊκή νομοθεσία τα μεταφράσματα αποτελούν πνευματική ιδιοκτησία και οι μεταφραστές συμμετέχουν στα κέρδη επί των πωλήσεων των βιβλίων που μετέφρασαν. Οι όροι αυτοί, όμως, σπάνια τηρούνται. Η έλλειψη σεβασμού ή η παράβλεψη των εκδοτικών οίκων και των ίδιων των μεταφραστών ως προς το κομμάτι των πνευματικών δικαιωμάτων έμμεσα υποδηλώνει ότι το στάτους του επαγγέλματος είναι χαμηλό και ότι ίσως η δύναμη επιρροής των μεταφραστών στο τελικό προϊόν είναι μικρότερη από αυτήν που θα περίμενε κανείς, δεδομένης μάλιστα της θέσης ισχύος των εκδοτικών οίκων (Dollerup 2000: 147). Τα τελευταία χρόνια, ωστόσο, παρατηρείται μία αυξημένη δραστηριοποίηση σε αυτόν τον τομέα και ιδιαίτερα στη Γερμανία έχουν προκύψει αρκετές περιπτώσεις δικαστικής αντιδικίας και καταγγελίες μεταφραστών ως προς την καταβολή των κερδών από τις πωλήσεις των μεταφρασμένων βιβλίων, ενώ βρίσκεται σε εξέλιξη η συζήτηση σχετικά με την περαιτέρω διασφάλιση των πνευματικών δικαιωμάτων των μεταφραστών (Fischer 2010: 42-46).

Συνοψίζοντας θα λέγαμε ότι το habitus που έχουν αναπτύξει οι μεταφραστές, η εικόνα που προβάλλουν για τον εαυτό τους, οι γλώσσες εργασίας, οι σχέσεις που έχουν αναπτύξει με τον εκδοτικό χώρο και το κοινό και οι νόρμες που επικρατούν στον εκδοτικό χώρο αποτελούν παράγοντες που διαμορφώνουν και επηρεάζουν το έργο και την πρακτική του μεταφραστή (Heilbron & Sapiró 2007: 104).

4. Το πεδίο της λογοτεχνικής μετάφρασης στην Ελλάδα: μεταφραστές, μεταφρασμένοι τίτλοι και εκδοτικοί οίκοι

Η μακροδομή του παγκόσμιου λογοτεχνικού πεδίου και το habitus των μεταφραστών, όπως σκιαγραφήθηκαν παραπάνω, θέτουν τους όρους για την ανάλυση ενός εθνικού λογοτεχνικού πεδίου, της αντίστοιχης αγοράς και των παραγόντων που δρουν σε αυτή. Η χαρτογράφηση του χώρου της λογοτεχνικής μετάφρασης στην Ελλάδα δεν είναι εύκολη υπόθεση, διότι είναι περιορισμένα τα συστηματικά ερευνητικά δεδομένα και επιβεβαιωμένα στοιχεία, τόσο για τους μεταφρασμένους τίτλους, όσο και για τους μεταφραστές, ιδιαίτερα από το 2012 και μετά που σταμάτησαν οι έρευνες του ΕΚΕΒΙ (Δημητρούλια 2014).

Όσον αφορά τη γενικότερη κατάσταση της αγοράς του βιβλίου στην Ελλάδα¹, η οικονομική κρίση φαίνεται να πλήττει ιδιαίτερα τον κλάδο, όπως φαίνεται από τα στοιχεία που ακολουθούν. Μέσα στην πενταετία 2009-2014 ο συνολικός τζίρος των εκδοτικών οίκων μειώθηκε κατά 70%, ενώ η πορεία έκδοσης νέων τίτλων έχει σημειώσει πτώση 50% σε σύγκριση με το 2008. Από τους νέους τίτλους που κυκλοφορούν το μεγαλύτερο ποσοστό είναι λογοτεχνικά βιβλία (39,7% το 2014), ενώ σταθερό παραμένει και το παιδικό βιβλίο που καταλαμβάνει τη δεύτερη θέση (με ποσοστό 22,2% το 2014) στην κυκλοφορία νέων τίτλων. Η τάση αυτή συμβαδίζει με την τάση σε άλλες μεγαλύτερες αγορές, όπως των Η.Π.Α. και της Γαλλίας, όπου το μυθιστόρημα κατέχει την πρώτη θέση στις προτιμήσεις των αναγνωστών. Η κρίση προφανώς επηρέασε και την πορεία των τιμών, συμπιέζοντάς τες και θέτοντας ιδιαίτερα σε κίνδυνο τα μικρά βιβλιοπωλεία που δεν είχαν τη δυνατότητα να μειώνουν οριακά το περιθώριο κέρδους, ενώ αρκετές ήταν και οι περιπτώσεις μεγαλύτερων βιβλιοπωλειακών μονάδων που πτώχευσαν. Η χρονικά περιορισμένη εκδοτική αγορά, η δημιουργία bazaar βιβλίου, τα capital controls που οδήγησαν στην αναστολή εκδόσεων (προτεραιότητα δόθηκε σε ό,τι «πουλάει») και η ανυπαρξία μιας στρατηγικής για το βιβλίο αποτελούν μερικά ακόμη χαρακτηριστικά της αγοράς βιβλίου (Μπασκόζος 2015). Η κατάσταση αυτή επηρεάζει προφανώς και τον χώρο των μεταφρασμένων βιβλίων (λογοτεχνικών και μη) που εντάσσεται στην αγορά του βιβλίου.

¹ Τα στοιχεία προέρχονται από άρθρο του Γιάννη Μπασκόζου, ο οποίος δραστηριοποιείται στον χώρο των εκδόσεων και της λογοτεχνίας και μετά από χρόνια συνεργασίας με την εφημερίδα το Βήμα και το περιοδικό Διαβάζω, δημιούργησε και διευθύνει το ηλεκτρονικό περιοδικό για το βιβλίο ο Αναγνώστης. Στο άρθρο του παραθέτει στοιχεία από τη Βιβλιονέτ και από τους δημοσιευμένους ισολογισμούς των εκδοτικών οίκων. Το άρθρο είναι διαθέσιμο στο: <http://www.oanagnostis.gr/stichia-gia-ti-chameni-pentaetia-tou-vivliou-2009-2014/> [ανακτήθηκε: 1/2/2018].

Όσον αφορά συγκεκριμένα τους μεταφρασμένους τίτλους, αντλώντας στοιχεία από τις υπάρχουσες έρευνες του ΕΚΕΒΙ² διαπιστώνουμε ότι από το 2003 έως το 2008 παρατηρείται σταθερή αύξηση του ποσοστού των μεταφρασμένων τίτλων: 39,7% το 2003, 40,5% το 2004, 41,7% το 2005, 43,6% το 2006, 40,9% το 2007 και 43,1% το 2008. Μεταφράζοντας τα ποσοστά σε αριθμούς, οι 3211 μεταφρασμένοι τίτλοι του 2003 αυξήθηκαν σε 4205 τίτλους το 2008. Η συνολική αύξηση των μεταφράσεων την περίοδο 2003-2008 αγγίζει το 31% (ΕΚΕΒΙ 2009: 3-4). Μετά από αυτήν τη σημαντική άνοδο παρατηρείται μείωση στους τίτλους των μεταφρασμένων βιβλίων κυρίως λόγω της παρούσας οικονομικής συγκυρίας και της κρίσης. Έτσι, από το 2009 και έπειτα οι μεταφρασμένοι τίτλοι μειώνονται σε 3789 αντιπροσωπεύοντας το 38,8% της βιβλιοπαραγωγής, το 2010 σε 3179 αντιπροσωπεύοντας το 34,2% και το 2011 σε 2672 που αντιστοιχεί στο 32,1% των τίτλων που εκδίδονται (ΕΚΕΒΙ 2012: 6).

Όσον αφορά τη λογοτεχνία, από το 2003 έως το 2007 το ποσοστό των μεταφρασμένων λογοτεχνικών έργων είναι αρκετά σταθερό σημειώνοντας, όμως, σημαντική μείωση το 2008: συγκεκριμένα το 2003 οι μεταφρασμένοι τίτλοι λογοτεχνικών βιβλίων αντιπροσώπευαν το 44,5% της λογοτεχνίας, δηλαδή 794 τίτλους. Το 2004 το ποσοστό έφτασε στο 46,6% της λογοτεχνικής παραγωγής (837 μεταφρασμένα έργα), το 2005 έπεσε στο 43,8% (852 μεταφρασμένοι τίτλοι), το 2006 αυξήθηκε σε 46,3% (942 τίτλοι) και το 2007 σε 46,7% (1007 τίτλοι). Το 2008, ωστόσο, η μείωση ήταν αισθητή καθώς εκδόθηκαν 854 μεταφρασμένα λογοτεχνικά έργα, ποσοστό που αντιστοιχεί στο 40,3% της λογοτεχνικής παραγωγής (ΕΚΕΒΙ 2009). Παρά την υποχώρηση, η Ελλάδα παραμένει μία από τις χώρες στην οποία εκδίδονται τα περισσότερα μεταφρασμένα λογοτεχνικά έργα σε σύγκριση με άλλες ευρωπαϊκές και δυτικές χώρες (ΕΚΕΒΙ 2009: 22). Για τις επόμενες χρονιές τα στοιχεία περιορίζονται στο ξένο μυθιστόρημα, που αποτελεί και το πιο πολυδιαβασμένο είδος: το 2009 από τους 2319 νέους τίτλους λογοτεχνίας οι 492 αφορούσαν μεταφρασμένα μυθιστορήματα και οι 401 ελληνικά, το 2010 από τους 2253 νέους τίτλους, οι 452 ήταν ξένα μυθιστορήματα και οι 443 ελληνικά και το 2011 από τους συνολικά 2326 νέους τίτλους λογοτεχνίας οι 455 ήταν ξένα μυθιστορήματα και οι 507 ελληνικά. Συγκριτικά, δηλαδή, φαίνεται ότι παρά τη μείωση των μεταφρασμένων τίτλων (την περίοδο 2006-2008 οι μεταφρασμένοι τίτλοι αντιπροσώπευαν το 40% της βιβλιοπαραγωγής, ενώ από το 2009 και έπειτα το ποσοστό έχει πέσει περίπου στο 30%), υπάρχει αρκετά μεγάλη ζήτηση για έργα ξένης λογοτεχνίας και παρατηρείται σταθερότητα στον αριθμό των μεταφρασμένων τίτλων αυτού το τομέα (ΕΚΕΒΙ 2012).

Όσον αφορά τις γλώσσες από τις οποίες προέρχονται οι μεταφρασμένοι τίτλοι, όπως είναι αναμενόμενο και συμβαίνει και στην παγκόσμια αγορά βιβλίου, το μεγαλύτερο ποσοστό αφορά μεταφράσεις από την αγγλική γλώσσα. Συγκεκριμένα το 2008 στην ελληνική αγορά βιβλίου το 52% των μεταφράσεων ήταν μεταφράσεις βιβλίων από τα αγγλικά. Δεύτερη έρχεται η γαλλική γλώσσα με ποσοστό 11,2% των μεταφρασμένων τίτλων, τρίτη η ιταλική με 6,5% και ακολουθούν η γερμανική με 5,1%

² Για στοιχεία σχετικά με την αγορά του βιβλίου στην Ελλάδα γενικά την περίοδο 2003-2008 βλέπε και ΕΚΕΒΙ 2009.

και η ισπανική με 4,9% (τη διετία 2007-2008 αυξάνονται οι μεταφράσεις από ιταλικά και ισπανικά, καθώς και οι μεταφράσεις ελληνικής λογοτεχνίας προς άλλες γλώσσες, ενώ μειώνονται οι μεταφράσεις από γαλλικά και γερμανικά). Γενικά την πενταετία 2003-2007 η κατανομή των γλωσσών από τις οποίες προέρχονται οι τίτλοι των μεταφρασμένων βιβλίων, παρά τις διακυμάνσεις, είναι αυτή που αναφέρθηκε παραπάνω: δηλαδή πρωτοστατούν τα αγγλικά με μεγάλη διαφορά, ακολουθούν στη δεύτερη θέση επίσης με διαφορά τα γαλλικά και έπονται με σχεδόν ίσο αριθμό τίτλων τα ιταλικά, τα γερμανικά και τα ισπανικά. Στην έκτη θέση τέλος είναι σταθερά, αλλά με μεγάλη διαφορά, τα ρωσικά. Χαρακτηριστικό είναι ότι πρόκειται για πέντε γλώσσες υψηλού στάτους και για ισχυρές οικονομικές και πολιτισμικές δυνάμεις. Τις υπόλοιπες θέσεις καταλαμβάνουν τα πορτογαλικά, τουρκικά, σερβικά, ολλανδικά, νορβηγικά, σουηδικά, εβραϊκά, τσεχικά, αραβικά, δανέζικα, κουρδικά, καταλανικά, ουγγρικά και ουκρανικά με πολύ μικρότερα ποσοστά και βιβλιοπαραγωγή συνήθως μικρότερη των 10 μεταφρασμένων τίτλων (και σε σπάνιες περιπτώσεις των 20 τίτλων) ανά έτος (EKEBI 2009: 5). Η τάση παραμένει η ίδια και το διάστημα 2009-2011. Συγκεκριμένα το 2010 το 49% των μεταφρασμένων βιβλίων προέρχονται από την αγγλική γλώσσα και κυρίως από τη Μεγάλη Βρετανία, τις Η.Π.Α. και το Ισραήλ (τα αγγλικά είναι γενικότερα η πιο δημοφιλής ξένη γλώσσα και διδάσκεται ευρέως στην Ελλάδα. Μεγάλο μέρος των μεταφράσεων αφορούν διδακτικά βιβλία). Ακολουθούν, όπως και τα προηγούμενα χρόνια, τα γαλλικά και έπονται τα ιταλικά, τα ισπανικά και τα γερμανικά με παρόμοια ποσοστά (EKEBI 2012: 6).

Σχετικά με τους μεταφραστές και τις μεταφράστριες, η χαρτογράφηση του πεδίου είναι εξίσου, αν όχι πιο δύσκολη, λόγω της έλλειψης στοιχείων. Από την έρευνα του EKEBI (2002) σχετικά με την επαγγελματική ταυτότητα των μεταφραστών, στην οποία συμμετείχαν 263 επαγγελματίες μεταφραστές βιβλίων (λογοτεχνικών στην πλειοψηφία τους), προκύπτει ότι η συντριπτική πλειοψηφία των επαγγελματιών μεταφραστών είναι πτυχιούχοι ανώτατης εκπαίδευσης και αρκετοί έχουν ολοκληρώσει και μεταπτυχιακές σπουδές. Ακόμα, η πλειοψηφία των ερωτηθέντων ασχολούνται παράλληλα με τη μετάφραση και με κάποια άλλη εργασία, καθώς η μετάφραση αποτελεί γι' αυτούς μερική απασχόληση. Η πλειοψηφία εμφανίστηκε αισιόδοξη για το μέλλον του επαγγέλματος και για τις επαγγελματικές τους προοπτικές (για το διάστημα 2002-2007), πιστεύουν ότι περισσότερη ζήτηση θα συνεχίσουν να έχουν τα αγγλικά και στη συνέχεια τα γαλλικά, τα ισπανικά και τα γερμανικά και θεωρούν ως αρμόδιους για την αξιολόγηση του έργου τους πρωτίστως τους αναγνώστες, έπειτα τους επιμελητές και στη συνέχεια τους κριτικούς και τους συναδέλφους μεταφραστές. Ως προς τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν, ένα βασικό ζήτημα που ανέφεραν οι μεταφραστές ήταν αυτό της καταβολής των πνευματικών δικαιωμάτων, καθώς επηρεάζει ιδιαίτερα τις σχέσεις μεταφραστών και εκδοτών. Οι μεταφραστές ανέφεραν, επίσης, τις χαμηλές αμοιβές και δευτερευόντως τη μη κατοχύρωση του επαγγέλματος, τα ασφαλιστικά ζητήματα και τον μη ενιαίο τρόπο αμοιβής.

B. Ερευνητικό μέρος

5. Μεθοδολογία της έρευνας

5.1. Σκοπός και στόχοι της έρευνας

Με θεωρητικά ερείσματα από το πεδίο της κοινωνιολογίας της μετάφρασης, ένα πεδίο που υπογραμμίζει την κεντρική θέση των μεταφραστών στη μεταφραστική διαδικασία και αναγνωρίζει την επαγγελματική πορεία και την κοινωνική θέση των μεταφραστών ως καίριους παράγοντες που επηρεάζουν τόσο τη διαδικασία, όσο και το αποτέλεσμα της μετάφρασης, στην παρούσα έρευνα επιχειρείται η σκιαγράφηση του πεδίου της λογοτεχνικής μετάφρασης στην Ελλάδα μέσα από την οπτική των ίδιων των μεταφραστών, η διερεύνηση της μετάφρασης ως κοινωνικής πρακτικής μέσα στα κοινωνικά της συμφραζόμενα και ο προσδιορισμός της θέσης και της δράσης των μεταφραστών στο πεδίο της μεταφρασμένης λογοτεχνίας. Γι' αυτόν τον λόγο η έρευνα επικεντρώνεται στις θέσεις των μεταφραστών που νοούνται ως δρώντα υποκείμενα εντός του πεδίου της λογοτεχνικής μετάφρασης, λαμβάνοντας υπόψη το κοινωνικό και το θεσμικό πλαίσιο του πεδίου. Η έρευνα περιορίζεται στους μεταφραστές που ασχολούνται με τη λογοτεχνία, διότι το λογοτεχνικό πεδίο μας παρέχει ένα πιο ξεκάθαρα καθορισμένο πλαίσιο αναφοράς και διότι οι συγκεκριμένοι μεταφραστές ως δρώντα υποκείμενα του συγκεκριμένου πεδίου είναι συγκριτικά περισσότερο εκτεθειμένοι στη δημόσια σφαίρα απ' ότι οι μεταφραστές μη λογοτεχνικών έργων. Όσον αφορά τα ερευνητικά ερωτήματα και τους επιμέρους στόχους της έρευνας, αυτοί θα μπορούσαν να συνοψιστούν ως εξής:

- Πώς περιγράφει και ερμηνεύει ο μεταφραστής την πορεία του στο πεδίο της μετάφρασης;
- Για ποιον λόγο επέλεξε να δραστηριοποιηθεί στο συγκεκριμένο πεδίο; Ποια είναι τα κίνητρό του;
- Ποια σχέση έχει διαμορφώσει με τη μετάφραση και κατά πόσο αυτή επηρεάζει τη μεταφραστική του δραστηριότητα;
- Ποια είναι η σχέση του μεταφραστή με τους άλλους παράγοντες του πεδίου της μεταφρασμένης λογοτεχνίας (συγγραφείς, επιμελητές, εκδοτικούς οίκους);
- Ποια στοιχεία διαμορφώνουν το habitus του μεταφραστή;
- Ποια θέση φαίνεται να καταλαμβάνει ο μεταφραστής στο πεδίο της μεταφρασμένης λογοτεχνίας;

5.2. Υλικό της έρευνας και συμμετέχοντες

Υλικό της έρευνας αποτέλεσαν 24 απομαγνητοφωνημένες συνεντεύξεις που πραγματοποιήθηκαν με μεταφραστές ξενόγλωσσης λογοτεχνίας προς τα ελληνικά τον Μάιο του 2016 και του 2017 στο πλαίσιο των δράσεων της ομάδας «Το Στέκι της Μετάφρασης» στη Διεθνή Έκθεση Βιβλίου Θεσσαλονίκης. Οι

συνεντεύξεις αποτελούν μέρος του ευρύτερου project «Πορτρέτα μεταφραστών: a work in progress», που ξεκίνησε τον Μάιο του 2016, και προβάλλονται μαγνητοσκοπημένες στον ιστολόγιο www.stekimetafrasis.wordpress.com και στο κανάλι του project στο youtube: *Steki metafrasis*. Με βάση τα θεωρητικά ερείσματα που παρουσιάστηκαν στο πρώτο μέρος της εργασίας, οι συνεντεύξεις περιελάμβαναν ερωτήσεις με θέμα το έργο και τη ζωή του μεταφραστή, την πραγματικότητα του μεταφραστικού επαγγέλματος, καθώς και ερωτήσεις κοινωνιολογικού περιεχομένου που αφορούσαν τη σχέση με τους εκδότες, τους εκδοτικούς οίκους, τους επιμελητές κ.ά.

Ως καταλληλότερη τεχνική για τη συλλογή του υπό έρευνα υλικού επιλέχθηκε η συνέντευξη σε βάθος (in depth interview) κατά την οποία τίθενται μεν συγκεκριμένα θέματα προς συζήτηση, αλλά ο ερωτώμενος αναπτύσσει χωρίς περιορισμούς τις απόψεις του. Όσον αφορά τον βαθμό δόμησης, επιλέχθηκε η ημιδομημένη συνέντευξη (semi structured interview) που επιτρέπει ευελιξία, ώστε οι ερωτώμενοι να διατυπώσουν ελεύθερα τις θέσεις τους, ενώ ταυτόχρονα παρέχει τη δυνατότητα τροποποίησης του περιεχομένου και της σειράς των ερωτήσεων, τη δυνατότητα συζήτησης επιπλέον θεμάτων που θα προκύψουν στην πορεία της συζήτησης και τη δυνατότητα παροχής διευκρινίσεων και επεξηγήσεων (Cohen, Manion & Morisson 2007: 452-458· Ιωσηφίδης 2008: 57-58· Φίλιας 2001: 134). Ο οδηγός συνέντευξης διαμορφώθηκε από τους φοιτητές και της φοιτήτριες του Τμήματος Γερμανικής Γλώσσας και Φιλολογίας του ΑΠΘ, οι οποίοι συμμετείχαν στα μαθήματα της κ. Ανθής Βηδενμάιερ (2016) και του κυρίου Αναστάσιου Ιωαννίδη (2017) «Θεωρία και Πρακτική της Μετάφρασης: Όψεις της λογοτεχνικής Μετάφρασης». Οι ερωτήσεις που διατυπώθηκαν δομήθηκαν πάνω σε συγκεκριμένους άξονες σχετικούς με την προβληματική της θεματικής, οι οποίοι αποτέλεσαν τις κατευθυντήριες γραμμές της συνέντευξης, ενώ οι ερωτήσεις ήταν κυρίως ανοιχτές (open questions).

Στο πλαίσιο της έρευνας αναλύθηκαν, όπως προαναφέρθηκε, 24 βιντεοσκοπημένες συνεντεύξεις με μεταφραστές λογοτεχνίας, αφού απομαγνητοφωνήθηκαν. Η συμμετοχή των μεταφραστών στο project ήταν οικειοθελής και προέκυψε ύστερα από πρόσκληση μέσω email που απηύθυναν οι φοιτητές και οι φοιτήτριες του Τμήματος Γερμανικής Γλώσσας και Φιλολογίας στους μεταφραστές. Όλοι οι συμμετέχοντες ήταν θετικοί – κάποιιοι στην αρχή ως έναν βαθμό επιφυλακτικοί λόγω της κάμερας- αλλά κατά τη διεξαγωγή της συνέντευξης το κλίμα ήταν ιδιαίτερα θετικό και η ατμόσφαιρα φιλική. Οι συνεντεύξεις πραγματοποιήθηκαν και βιντεοσκοπήθηκαν από τους ίδιους τους φοιτητές του Τμήματος Γερμανικής Γλώσσας και Φιλολογίας με τη χρήση επαγγελματικής κάμερας και εξοπλισμού και είχαν διάρκεια από δέκα έως τριάντα λεπτά.

Όσον αφορά το προφίλ των συμμετεχόντων, παρακάτω παρατίθεται συνοπτικός πίνακας με τα ονόματα των ερωτώμενων, τις γλώσσες εργασίας τους και τις βασικές τους επαγγελματικές δραστηριότητες, καθώς και το πότε πραγματοποιήθηκε η κάθε συνέντευξη.

ΠΡΟΦΙΛ ΣΥΜΜΕΤΕΧΟΝΤΩΝ				
Επώνυμο	Όνομα	Ιδιότητα	Γλώσσες εργασίας	Έτος συνέντευξης
Αβραμίδου	Ιωάννα	συνταξιούχος του μεταφραστικού σώματος της Ε.Ε., μεταφράστρια	αγγλικά, γαλλικά, γερμανικά → ελληνικά	2016
Αγγελίδου	Μαρία	μεταφράστρια	αγγλικά, γαλλικά, γερμανικά → ελληνικά	2017
Αλισάνογλου	Γιώργος	εκδότης, ποιητής, μεταφραστής	αγγλικά → ελληνικά	2016
Βότσος	Τέο	μεταφραστής	γερμανικά ↔ ελληνικά	2016
Γιαννοπούλου	Έφη	δημοσιογράφος, μεταφράστρια	αγγλικά, γαλλικά, ισπανικά → ελληνικά	2016
Γλυνιαδάκη	Κρυστάλλη	υπεύθυνη πνευματικών δικαιωμάτων στον εκδοτικό οίκο Εστία, ποιήτρια, μεταφράστρια	αγγλικά, νορβηγικά → ελληνικά	2017
Δημητρούλια	Τιτίκα	αναπληρώτρια καθηγήτρια του Τμήματος Γαλλικής Γλώσσας και Φιλολογίας ΑΠΘ, κριτικός λογοτεχνίας, μεταφράστρια	γαλλικά → ελληνικά	2017
Δότση	Δήμητρα	αναγνώστρια, μεταφράστρια	ιταλικά → ελληνικά	2017
Ελαιοτριβιάρη	Κλεοπάτρα	μεταφράστρια (λογοτεχνικά και τεχνικά κείμενα)	αγγλικά, γαλλικά, ισπανικά, πορτογαλικά (λογοτεχνία) → ελληνικά	2016
Ζάχου	Κατερίνα	επίκουρη καθηγήτρια του Τμήματος Γερμανικής Γλώσσας και Φιλολογίας ΑΠΘ, μεταφράστρια θεατρικών έργων	γερμανικά → ελληνικά	2016

Καλλιφατίδη	Έφη	μεταφράστρια	αγγλικά, γαλλικά, ιταλικά → ελληνικά	2016
Λουπάκη	Ελπίδα	επίκουρη καθηγήτρια του Τμήματος Γαλλικής Γλώσσας και Φιλολογίας ΑΠΘ, μεταφράστρια	γαλλικά → ελληνικά	2016
Μιχαηλίδης	Γιάννης	καθηγητής ιταλικής γλώσσας, διδάκτορας του Τμήματος Ιταλικής Γλώσσας και Φιλολογίας ΑΠΘ, μεταφραστής κόμιξ	ιταλικά → ελληνικά	2017
Μοσκόβου	Σπύρος	διευθυντής του ελληνικού προγράμματος της Deutsche Welle, αρθρογράφος, μεταφραστής	γερμανικά → ελληνικά	2016
Μουσαφίρη	Μαρία	μεταφράστρια, διερμηνέας	αγγλικά, ιταλικά → ελληνικά	2016
Μποτουροπούλου	Ιφιγένεια	μεταφράστρια, καθηγήτρια του Τμήματος Γαλλικής Γλώσσας και Φιλολογίας του ΕΚΠΑ	γαλλικά → ελληνικά	2016
Παλαιολόγος	Κων/νος	αναπληρωτής καθηγητής του Τμήματος Ιταλικής Γλώσσας και Φιλολογίας ΑΠΘ, μεταφραστής	ισπανικά → ελληνικά	2016
Παπαδήμα	Μαρία	αναπληρώτρια καθηγήτρια του Τμήματος Γαλλικής Γλώσσας και Φιλολογίας του ΕΚΠΑ, μεταφράστρια	γαλλικά, ισπανικά και πορτογαλικά → ελληνικά	2017
Παπαθεοδούλου	Αντώνης	μεταφραστής παιδικής λογοτεχνίας, συγγραφέας	ισπανικά, αγγλικά → ελληνικά	2017
Ραντούλοβιτς	Ισμήνη	μεταφράστρια, διερμηνέας, ποιήτρια	σερβικά ↔ ελληνικά	2017
Ρασιδάκη	Αλεξάνδρα	αναπληρώτρια καθηγήτρια του	γερμανικά ↔ ελληνικά	2016

		Τμήματος Γερμανικής Γλώσσας και Φιλολογίας ΑΠΘ, μεταφράστρια		
Σουλιώτης	Σωτήρης	μεταφραστής	δανικά, νορβηγικά, λιθουανικά → ελληνικά	2016
Σοφός	Ευρυβιάδης	καθηγητής ισπανικής γλώσσας στο ΕΚΠΑ, μεταφραστής	ισπανικά, καταλανικά → ελληνικά	2017
Ψυλλιά	Αθηνά	Ψυχοθεραπεύτρια, μεταφράστρια	πορτογαλικά → ελληνικά	2016

Πίνακας 1: Προφίλ συμμετεχόντων στην έρευνα

Όπως φαίνεται από τον πίνακα, δεκαέξι από τους εικοσιτέσσερις συμμετέχοντες είναι γυναίκες και οκτώ άντρες. Όλοι ασχολούνται με τη μετάφραση λογοτεχνίας, αλλά ο βαθμός ενασχόλησής τους και ο όγκος των μεταφράσεων διαφοροποιείται κατά περίπτωση³. Οι τέσσερις από αυτούς ασχολούνται αποκλειστικά με τη μετάφραση λογοτεχνίας, ενώ οι υπόλοιποι συνδυάζουν τη μετάφραση με άλλες επαγγελματικές δραστηριότητες, που συνήθως σχετίζονται με τον χώρο της μετάφρασης, της γλώσσας και της διδασκαλίας: οι επτά είναι καθηγητές πανεπιστημίου, η Αβραμίδου είναι συνταξιούχος των μεταφραστικών υπηρεσιών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ο Αλισλάνογλου είναι παράλληλα εκδότης και ποιητής, η Γιαννοπούλου εργάζεται τα τελευταία χρόνια ως δημοσιογράφος, η Ελαιοτριβιάρη μεταφράζει και τεχνικά κείμενα, ο Μοσκόβου είναι διευθυντής του ελληνικού τμήματος της Deutsche Welle, η Μουσαφίρη εργάζεται και ως διερμηνέας, η Ψυλλιά ασκεί ταυτόχρονα το επάγγελμα της ψυχοθεραπεύτριας, η Γλυνιαδάκη εργάζεται σε εκδοτικό οίκο και είναι ποιήτρια, η Δότση ασκεί ταυτόχρονα και το επάγγελμα της αναγνώστριας για εκδοτικούς οίκους, ο Μιχαηλίδης είναι καθηγητής ιταλικής γλώσσας, ο Παπαθεοδούλου είναι ο ίδιος συγγραφέας και η Ραντούλοβιτς εργάζεται ως διερμηνέας, ενώ γράφει και ποιήματα. Το στάτους τους σε αυτούς τους επαγγελματικούς χώρους πιθανόν επηρεάζει το στάτους τους και στο πεδίο της μετάφρασης. Τέλος, μόνο επτά από τους ερωτώμενους και συγκεκριμένα επτά γυναίκες είναι μέλη επαγγελματικών ενώσεων μεταφραστών (η Αγγελίδου, η Δημητρούλια, η Ελαιοτριβιάρη, η Λουπάκη, η Μουσαφίρη, η Ραντούλοβιτς και η Ψυλλιά).

Είναι γεγονός, συνεπώς ότι η πλειοψηφία αντιμετωπίζει τη μετάφραση περισσότερο ως λειτουργήμα και λιγότερο ως απλό μέσο βιοπορισμού. Κατά την ανάλυση των συνεντεύξεων το στοιχείο αυτό, καθώς και το γεγονός ότι η συνεντεύξεις δόθηκαν σε

³ Λεπτομέρειες για τη μεταφραστική δραστηριότητα των εν λόγω μεταφραστών και για τα έργα που έχουν μεταφράσει υπάρχουν στην ηλεκτρονική βάση της BIBLIONET (<http://www.biblionet.gr/>) του Εθνικού Κέντρου Βιβλίου (ΕΚΕΒΙ).

φοιτητές και φοιτήτριες –πιθανούς μελλοντικούς μεταφραστές- θα ληφθούν υπόψη και θα συσχετιστούν με τα αποτελέσματα της ανάλυσης και τα ερευνητικά ερωτήματα.

5.3. Μέθοδος ανάλυσης του υλικού

5.3.1. Ποιοτική Ανάλυση Περιεχομένου

Το υλικό των συνεντεύξεων αναλύθηκε με τη μέθοδο της ποιοτικής ανάλυσης περιεχομένου που αποτελεί ένα συστηματικό εργαλείο για την ανάλυση ποιοτικού υλικού με απώτερο σκοπό την προσεκτική και με κοινωνική ευαισθησία ανάλυση του κειμένου σε συσχετισμό με το ιστορικοκοινωνικό πλαίσιο (Μπονίδης & Χοντολίδου 1997: 198). Μετά τη διατύπωση του στόχου, τη μελέτη της σχετικής βιβλιογραφίας και τον προσδιορισμό του υπό έρευνα υλικού, καθορίστηκαν οι άξονες της έρευνας και συγκροτήθηκε το παραγωγικό σύστημα κατηγοριών βάσει της βιβλιογραφίας και των ερευνητικών ερωτημάτων. Στη συνέχεια αποδελτιώθηκαν οι αναφορές που εμπίπτουν στο παραγωγικό αυτό σύστημα, αλλά και οι αναφορές που είναι σχετικές με τη θεματική, αλλά δεν περιλαμβάνονται σε αυτό. Με τον τρόπο αυτό συγκροτήθηκε το τελικό επαγωγικό σύστημα (υπο)κατηγοριών, το οποίο παρατίθεται παρακάτω (Μπονίδης 2004: 126-134).

Η ανάλυση πραγματοποιήθηκε σύμφωνα με την τεχνική της δόμησης (Strukturierung) ακολουθώντας τα παραδείγματα της «δόμησης περιεχομένου» (inhaltliche Strukturierung) και της «πρότυπης δόμησης» (typisierende Strukturierung) (Mayring 1995· Mayring 2000). Όσον αφορά την ανάλυση σε μακροεπίπεδο, αφού αποδελτιώθηκε το υπό έρευνα υλικό με μονάδα καταγραφής το θέμα και ταξινομήθηκε βάσει του συστήματος (υπο)κατηγοριών, περιγράφηκε μέσω της παράφρασης κατά υποκατηγορία και κατηγορία (δόμηση περιεχομένου). Με τον τρόπο αυτό κατέστη δυνατή η αναπαράσταση του αποδελτιωμένου υλικού σε μακρο-επίπεδο. Κατόπιν, με την πρότυπη δόμηση τεκμηριώθηκαν οι παραφράσεις μέσω του εντοπισμού στο υπό έρευνα υλικό των πιο αξιοσημείωτων αναφορών, οι οποίες χαρακτηρίζονται ως «πρότυπες» είτε λόγω ακραίας διατύπωσης, είτε λόγω ιδιαίτερου θεωρητικού ενδιαφέροντος, είτε λόγω μεγάλης συχνότητας (Mayring 1995: 77-86). Όσον αφορά την ανάλυση σε μικροεπίπεδο, επιχειρήθηκε η ανάλυση της εσωτερικής δομής του λόγου στις περιπτώσεις που αυτό κρίθηκε σκόπιμο και η ερμηνεία του υλικού μέσω της συσχέτισής του με το ευρύτερο πλαίσιο, εντάσσοντάς το και συνδέοντάς το με αυτό (Μπονίδης 2013).

5.3.2. Το σύστημα κατηγοριών⁴

Α' άξονας: Η σχέση με τη λογοτεχνική μετάφραση

⁴ Η αρίθμηση έγινε σύμφωνα με το μοντέλο που προτείνει ο Μπονίδης (2004: 126-134): η πρώτη κατηγορία είναι η 10. Η πρώτη υποκατηγορία αυτής της κατηγορίας είναι η 11, ακολουθεί η 12 κ.λπ. Η δεύτερη κατηγορία είναι η 20 με υποκατηγορίες την 21, την 22 κ.ο.κ. Για περισσότερες λεπτομέρειες βλ. Μπονίδης 2004.

10. Βιογραφικά στοιχεία

11. Προσωπική πορεία με τη μετάφραση

12. Σχέση με τη γλώσσα πηγή

20. Κίνητρα ενασχόλησης με τη μετάφραση

30. Η μετάφραση ως μέσο βιοπορισμού ή ως παράλληλη ενασχόληση

B' άξονας: Το πεδίο της λογοτεχνικής μετάφρασης από την πλευρά των μεταφραστών

40. Η μετάφραση ως επάγγελμα

41. Απολαβές

42. Δυσκολίες (μεταφραστικές και δομικές)

43. Βελτίωση της ποιότητας της μετάφρασης

50. Αλληλεπίδραση με τους παράγοντες του λογοτεχνικού μεταφραστικού πεδίου

51. Σχέση με συγγραφείς

52. Σχέση με εκδότες

521. Εκδότες και επιλογή τίτλου

522. Εκδότες και πνευματικά δικαιώματα

53. Σχέση με επιμελητές

54. Κριτική μετάφρασης

Γ' άξονας: Το μέλλον του μεταφραστικού επαγγέλματος

60. Η μετάφραση στο μέλλον

5.3.3. Ορισμός των κατηγοριών

A' άξονας: Η σχέση με τη λογοτεχνική μετάφραση

10. Βιογραφικά στοιχεία: Στην κατηγορία αυτή υπάγονται οι αναφορές σχετικά με την προσωπική πορεία και σχέση κάθε μεταφραστή με τη μετάφραση.

11. Προσωπική πορεία προς τη μετάφραση: Στην κατηγορία αυτή συγκαταλέγονται οι αναφορές που περιγράφουν πώς ο κάθε μεταφραστής αποφάσισε να ασχοληθεί με τη μετάφραση.

12. Σχέση με τη γλώσσα πηγή: Η κατηγορία εμπερικλείει τις αναφορές που αφορούν το πώς ήρθε σε επαφή και έμαθε ο κάθε μεταφραστής τη γλώσσα από την οποία μεταφράζει.

20. Κίνητρα ενασχόλησης με τη μετάφραση: Η κατηγορία περιλαμβάνει τις αναφορές που σχετίζονται με τα κίνητρα και τους λόγους που οι ερωτώμενοι επέλεξαν να ασχοληθούν με τη μετάφραση.

30. Η μετάφραση ως μέσο βιοπορισμού ή ως παράλληλη ενασχόληση: Στην κατηγορία υπάγονται οι αναφορές που σχετίζονται με την επαγγελματική σχέση των ερωτώμενων προς τη μετάφραση

B' άξονας: Το πεδίο της λογοτεχνικής μετάφρασης από την πλευρά των μεταφραστών

40. Η μετάφραση ως επάγγελμα: Στην κατηγορία αυτή υπάγονται αναφορές σχετικά με τον επαγγελματικό χώρο της μετάφρασης, τις οικονομικές απολαβές, τα προσόντα

του επαγγελματία μεταφραστή και τους τρόπους βελτίωσης της ποιότητας των μεταφράσεων.

41. Απολαβές: Η υποκατηγορία περιλαμβάνει αναφορές σχετικά με τις οικονομικές απολαβές από τη λογοτεχνική μετάφραση.

42. Δυσκολίες της μετάφρασης: Στην κατηγορία αυτή ανήκουν οι αναφορές που περιγράφουν τις δυσκολίες του μεταφραστικού επαγγέλματος και της μεταφραστικής διαδικασίας.

43. Βελτίωση της ποιότητας της μετάφρασης: Η υποκατηγορία περιλαμβάνει αναφορές που σχετίζονται με πιθανούς τρόπους βελτίωσης της ποιότητας των μεταφράσεων, της μεταφραστικής διαδικασίας, αλλά και των συνθηκών ζωής των μεταφραστών.

50. Αλληλεπίδραση με τους παράγοντες του λογοτεχνικού μεταφραστικού πεδίου:

Η κατηγορία αυτή περιλαμβάνει αναφορές που αφορούν τους παράγοντες του λογοτεχνικού πεδίου και την αλληλεπίδρασή τους με τους μεταφραστές.

51. Σχέση με συγγραφείς: Η υποκατηγορία αυτή περιλαμβάνει τις αναφορές που σκιαγραφούν τη σχέση των μεταφραστών με τους συγγραφείς τους οποίους μεταφράζουν.

52. Σχέση με εκδότες: Στην υποκατηγορία αυτή ανήκουν αναφορές που περιγράφουν τη σχέση των μεταφραστών με τους εκδότες και τους εκδοτικούς οίκους.

521. Εκδότες και επιλογή τίτλου: Στην υποκατηγορία αυτή εμπίπτουν οι αναφορές που περιγράφουν τη διαδικασία επιλογής του τίτλου και τον ρόλο των εκδοτών

522. Εκδότες και πνευματικά δικαιώματα: Η υποκατηγορία περιλαμβάνει αναφορές σχετικά με το κατά πόσο τηρείται ο νόμος περί πνευματικών δικαιωμάτων των μεταφραστών.

53. Σχέση με επιμελητές: Στην υποκατηγορία υπάγονται αναφορές που περιγράφουν τη σχέση των ερωτώμενων μεταφραστών με τους επιμελητές τους.

54. Κριτική μετάφρασης: Στην υποκατηγορία αυτή εντάσσονται αναφορές που σκιαγραφούν τις απόψεις των ερωτώμενων για την κριτική της μετάφρασης και τις σχετικές προσωπικές τους εμπειρίες.

Γ' άξονας: Το μέλλον του μεταφραστικού επαγγέλματος

60. Η μετάφραση στο μέλλον: Στην κατηγορία αυτή ανήκουν οι αναφορές που σχετίζονται με το μέλλον της μετάφρασης, της μεταφραστικής διαδικασίας, αλλά και των μεταφραστών με βάση το σύγχρονο κοινωνικοοικονομικό πλαίσιο και τις σχέσεις ισχύος στο λογοτεχνικό πεδίο.

6. Η ανάλυση των συνεντεύξεων

Η ανάλυση των συνεντεύξεων δομείται σε τρεις κεντρικούς άξονες άμεσα συνυφασμένους με το θεωρητικό πλαίσιο της κοινωνιολογίας της μετάφρασης. Ο πρώτος άξονας σκιαγραφεί τη σχέση των μεταφραστών με τη λογοτεχνική μετάφραση, τη βιογραφία τους, τους παράγοντες που τους οδήγησαν να ασχοληθούν με τη μετάφραση, τα κίνητρά τους, τα «τέλη», όπως ονομάζει ο Chesterman (2009), τους

λόγους που ο κάθε μεταφραστής επιλέγει να ασχοληθεί με τη μετάφραση, καθώς και το κατά πόσο η μετάφραση αποτελεί βιοποριστική δραστηριότητα. Ο δεύτερος άξονας, λαμβάνοντας υπόψη τα ευρήματα του πρώτου, επικεντρώνεται σε θέματα κοινωνιολογικού περιεχομένου και σκιαγραφεί το επαγγελματικό πεδίο της λογοτεχνικής μετάφρασης από την πλευρά των μεταφραστών. Συγκεκριμένα στον άξονα αυτό αναλύονται οι απόψεις των μεταφραστών για τις απολαβές τους, για τις δυσκολίες που αντιμετωπίζουν και για τους τρόπους που μπορούν να ξεπεραστούν αυτές οι δυσκολίες. Ακόμη, σκιαγραφούνται οι σχέσεις των μεταφραστών με άλλους παράγοντες του λογοτεχνικού πεδίου, όπως τους συγγραφείς, τους εκδότες, τους επιμελητές και την κριτική της μετάφρασης και αναλύονται οι σχέσεις ιεραρχίας που προκύπτουν στο πεδίο. Τέλος, ο τρίτος άξονας αφορά την οπτική και τις προβλέψεις των μεταφραστών για το μέλλον του επαγγέλματος και της μεταφραστικής δραστηριότητας. Τα ευρήματα από τους τρεις αυτούς άξονες μας παρέχουν στοιχεία που μας επιτρέπουν να σκιαγραφήσουμε το *habitus* που έχουν αναπτύξει οι μεταφραστές και τη θέση που κατέχουν στο λογοτεχνικό πεδίο.

Α' άξονας: Η σχέση με τη λογοτεχνική μετάφραση

10. Βιογραφικά στοιχεία

11. Προσωπική πορεία προς τη μετάφραση

Ανάμεσα στα πιο ενδιαφέροντα ευρήματα της έρευνας είναι αυτά που σχετίζονται με το πώς περιγράφει και ερμηνεύει ο κάθε μεταφραστής την πορεία και τις συγκυρίες που τον οδήγησαν στην ενασχόληση με τη μετάφραση. Κοινό σημείο όλων των ερωτώμενων είναι ότι η ενασχόληση με τη μετάφραση δεν ήταν συνειδητή πρόθεση από μικρή ηλικία, αλλά οδηγήθηκαν εκεί μέσα από συγκεκριμένες εμπειρίες, προδιαθέσεις και συγκυρίες. Οι περισσότεροι μεταφραστές αναφέρουν ότι από μικρή ηλικία αγαπούσαν ιδιαίτερα τη λογοτεχνία και τους γοήτευε η ενασχόληση με τη γλώσσα · αποδίδουν, έτσι, σε αυτήν την κλίση το γεγονός ότι ασχολούνται με τη λογοτεχνική μετάφραση, η οποία έχει να κάνει κατεξοχήν με αυτούς τους δύο τομείς. Όπως αναφέρει η Γιαννοπούλου: «Αγαπούσα το διάβασμα και τη λογοτεχνία και φανταζόμουν ότι θα ήθελα να κάνω κάτι σχετικό με αυτά από μικρή». Στην ίδια γραμμή και η Μουσαφίρη αναφέρει: «Η κύρια αγάπη μου είναι η γλώσσα και η μετάφραση είναι ένας τομέας εφαρμογής της αγάπης για τη γλώσσα ως αντικείμενο». Οι μεταφραστές, συνεπώς, φαίνεται να αποδίδουν την τελική ενασχόλησή τους με τη μετάφραση στην αγάπη τους για τη γλώσσα και τη λογοτεχνία που συνήθως καλλιεργήθηκε από μικρή ηλικία. Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση της Μποτουροπούλου: «Όταν ήμουν παιδί η μαμά μου μας διηγιόταν την Ευγενία Γκραντέ και της ζήτησα να μάθω γαλλικά, για να το διαβάζω μόνη μου. Έτσι έμαθα από νωρίς γαλλικά [...], δίδασκα ιστορία πολιτισμού, αλλά δεν έπαυα ποτέ να ασχολούμαι με τη μετάφραση». Όπως προκύπτει από τα παραπάνω οι συγκεκριμένοι μεταφραστές ερμηνεύουν την πορεία που τους οδήγησε στη μετάφραση περισσότερο ως αποτέλεσμα

της κλίσης που είχαν από την παιδική ηλικία στις ξένες γλώσσες και των ερεθισμάτων που τους δόθηκαν.

Τη σημασία της επίδρασης του οικογενειακού περιβάλλοντος για τον καθορισμό της επαγγελματικής τους πορείας τονίζουν ιδιαίτερα τρεις από τους ερωτώμενους: η μετάφραση προέκυψε γι' αυτούς ύστερα από προτροπή της οικογένειά τους ή επειδή η οικογένειά τους αξιολογούσε ως εξαιρετικά θετική τη γνώση ξένων γλωσσών. Χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα της Κλεοπάτρας Ελαιοτριβιάρη: «Ήταν μία ευτυχής συγκυρία. Το χρωστάω στη μαμά μου. Η μαμά μου πάντα πίστευε ότι οι ξένες γλώσσες ήταν γερό χαρτί και φρόντισε να μάθουμε ξένες γλώσσες από νωρίς. Γνωρίζοντας αγγλικά και γαλλικά άρχισα να προετοιμάζομαι από τη Β' Λυκείου για το Ιόνιο Πανεπιστήμιο και τη Σχολή Μεταφραστών. Ήταν στόχος από εκείνη τη στιγμή». Και σε αυτήν αλλά και στις υπόλοιπες περιπτώσεις, βέβαια, ο στόχος δεν ήταν εξ αρχής η μετάφραση, αλλά κυρίως η γνώση ξένων γλωσσών που στο ελληνικό κοινωνικοπολιτικό πλαίσιο και δεδομένης της παγκοσμιοποίησης και της ευρωπαϊκής ενοποίησης αξιολογείται ιδιαίτερα θετικά τις τελευταίες δεκαετίες. Για δύο από τους ερωτώμενους, τον Βότσο και τη Ρασιδάκη, τα πρώτα ερεθίσματα ήρθαν επίσης από το οικογενειακό περιβάλλον, το οποίο ήταν δίγλωσσο, οπότε ενθάρρυνε και προϋπέθετε την ύπαρξη και την αλληλεπίδραση δύο γλωσσών.

Για τη Ρασιδάκη, ωστόσο, όπως και για δύο ακόμη μεταφραστές, τον Παλαιολόγο και τον Αλισάνογλου, η μετάφραση ήταν επίσης μία άσκηση γραφής, αλλά και ένας τρόπος να δώσουν πρόσβαση σε φίλους ή στο αναγνωστικό κοινό σε κείμενα που άρεζαν στους ίδιους αλλά δεν υπήρχαν στα ελληνικά. Η Ρασιδάκη αναφέρει για την πρώτη περίπτωση: «Άρχισε [η μετάφραση] ως εξάσκησης γλωσσικής γραφής. Γιατί ήθελα να δίνω στους φίλους μου κάτι έτσι όπως το φανταζόμουν εγώ». Ενώ ο Αλισάνογλου, όντας ο ίδιος εκδότης και ποιητής, δίνει τη δική του οπτική: «Υπάρχει εκδοτικός οίκος και βιβλιοπωλείο και έντεκα χρόνια τώρα αναζητά τίτλους από το εξωτερικό [...]. Η δική μου ενασχόληση πάει παράλληλα με αυτά τα έντεκα χρόνια [...]. Άρχισα σιγά-σιγά να μεταφράζω ποιήματα ως ασκήσεις ύφους, ως πειραματισμούς. Ως παιχνίδι ξεκίνησε όλο αυτό και από μία ανάγκη δική μου να κάνω τα ξένα κείμενα δικά μου». Αναλύοντας στο σημείο αυτό το γλωσσικό μικροεπίπεδο, παρατηρούμε εδώ ότι η μετάφραση εκλαμβάνεται ως μία μορφή κατάκτησης ή έστω βαθύτερης κατανόησης του ξένου.

Πέντε από τους μεταφραστές (και συγκεκριμένα πέντε γυναίκες) αποδίδουν την ενασχόληση με τη μετάφραση όχι στα ερεθίσματα του οικογενειακού περιβάλλοντος, αλλά κυρίως στις πανεπιστημιακές τους σπουδές που τις ώθησαν προς το πεδίο της μετάφρασης. Η Αβραμίδου αναφέρει για παράδειγμα: «Στο σχολείο αγαπούσα τη μετάφραση, αλλά δεν το είχα σκεφτεί [...]. Τέλειωσα τη φιλοσοφική [...] και με απασχολούσε το ζήτημα της γλώσσας. Όταν τέλειωσα το πανεπιστήμιο βρέθηκα στη Σχολή Μεταφραστών της Κέρκυρας, όπου διδάχτηκα τελικά μετάφραση». Στην περίπτωση αυτή η ενασχόληση με τη μετάφραση ερμηνεύεται ως μία περισσότερο συνειδητή επιλογή που προέκυψε από την αγάπη για τη γλώσσα και από ερεθίσματα κατά τις πανεπιστημιακές σπουδές. Για τη Δότση από την άλλη πλευρά η μετάφραση

προέκυψε μεν μέσα από τις σπουδές και συγκεκριμένα μέσα από το μεταπτυχιακό μετάφρασης που παρακολούθησε, αλλά δεν ήταν εξ αρχής ο στόχος της: «Κάποια στιγμή αποφάσισα πως ήθελα να κάνω ένα διδακτορικό και θεώρησα το μεταπτυχιακό ως εφαλτήριο. Έτσι, έκανα το μεταπτυχιακό μετάφρασης και μεταφρασεολογίας στην Αθήνα και εκεί ερωτεύτηκα τη μετάφραση. Είχα άλλα όνειρα που τα εγκατέλειψα χάρη στη μετάφραση, επειδή ήταν έρωτας». Επιχειρώντας μία ανάλυση σε μικροεπίπεδο στα λόγια της συγκεκριμένης μεταφράστριας, διαπιστώνουμε ότι αναφέρει πως εγκατέλειψε τα όνειρά της, αλλά χρησιμοποιεί την πρόθεση «χάρη» και όχι «εξαιτίας», όπως ίσως θα περίμενε κανείς σε συνδυασμό με το ρήμα «εγκατέλειψα». Η επιλογή αυτή συνηγορεί στο ότι αξιολογεί θετικά την επιλογή της και ενισχύει τα προηγούμενα λεγόμενά της, τον χαρακτηρισμό της μετάφρασης ως έρωτα.

Τέλος, αν και το στοιχείο της σύμπτωσης και της ευτυχούς συγκυρίας είναι διάχυτο στην πλειοψηφία των ερμηνειών που διατυπώνουν οι μεταφραστές σχετικά με το πώς οδηγήθηκαν στη μετάφραση, δύο μεταφράστριες το τονίζουν ιδιαίτερα. Για αυτές η συνάντηση με τη μετάφραση προέκυψε λόγω των περιστάσεων και των γνώσεων και δεξιοτήτων που είχαν και όχι εξαιτίας της κλίσης που είχαν πάντα και εξωτερικεύτηκε στην πορεία. Θα μπορούσαμε να χαρακτηρίσουμε τις θέσεις τους περισσότερο ρεαλιστικές. Στο πλαίσιο αυτό η μετάφραση προέκυψε μέσα σε συγκεκριμένες συνθήκες, οι οποίες τους επέτρεψαν να ασχοληθούν με το αντικείμενο και να ανακαλύψουν πόσο τους άρεσει. Η Μαρία Αγγελίδου αναφέρει: «Τυχαία την ανακάλυψα [τη μετάφραση], μικρή δεν ήξερα καν ότι υπάρχει. Ως φοιτήτρια δεν ήθελα να κάνω ιδιαίτερα και έτσι άρχισα τις μεταφράσεις. Μετά έφυγα στη Γερμανία, μ' άρεσε η επαφή με τις ξένες γλώσσες, δεν είχε και πολλούς μεταφραστές από τα γερμανικά τότε και έτσι άρχισα. Μου άρεσε τόσο η δουλειά που παραιτήθηκα από το δημόσιο και αφοσιώθηκα στη μετάφραση».

Συνοψίζοντας θα λέγαμε ότι για τους ερωτώμενους μεταφραστές η ενασχόληση με τη μετάφραση προέκυψε στα φοιτητικά τους χρόνια ή στα χρόνια μετά την αποφοίτησή τους, συνήθως (αλλά όχι πάντα) με αφορμή τις σπουδές ή την εργασία στο εξωτερικό και ως συνέχεια της ενασχόλησής τους με το πεδίο των ξένων γλωσσών και της λογοτεχνίας. Η πλειοψηφία θεωρεί τα βιώματα από την παιδική ηλικία, την αγάπη για τη λογοτεχνία και την ενασχόληση με τις ξένες γλώσσες ως βασικούς παράγοντες που τους οδήγησαν στη μετάφραση, ενώ ταυτόχρονα θα λέγαμε ότι η αγάπη για τη λογοτεχνία και τη γλώσσα ερμηνεύεται ως ένα βαθμό και ως εσωτερική κλίση που «διοχετεύτηκε» στον τομέα της λογοτεχνικής μετάφρασης.

12. Σχέση με τη γλώσσα πηγή

Οι μεταφραστές που πήραν μέρος στην έρευνα μεταφράζουν από διαφορετικές γλώσσες, άλλοι από κεντρικές (αγγλικά, γαλλικά, γερμανικά), άλλοι από ημικεντρικές γλώσσες (ιταλικά, ισπανικά) και άλλοι από περιφερειακές γλώσσες (δανικά, νορβηγικά, πορτογαλικά, σερβικά, λιθουανικά), ενώ αρκετοί συνδυάζουν δύο από τις παραπάνω κατηγορίες, με τα αγγλικά να πρωτοστατούν και να ακολουθούνται από τα γαλλικά, τα γερμανικά και τα ισπανικά.

Όσον αφορά τη σχέση των εν λόγω μεταφραστών με τον πολιτισμό και τη γλώσσα από την οποία μεταφράζουν, η συντριπτική πλειοψηφία αναφέρει ότι έχει βιωματική σχέση με τη γλώσσα –σε μεγαλύτερο ή μικρότερο βαθμό-, διότι έζησε για κάποιο χρονικό διάστημα, κυρίως λόγω σπουδών, στη χώρα της γλώσσας πηγής. Οι μεταφραστές που έζησαν για αρκετά μεγάλο διάστημα στη χώρα της γλώσσας πηγής – σπουδάζοντας ή δουλεύοντας εκεί- τονίζουν ιδιαίτερα τη βιωματική πλευρά της γνώσης που απέκτησαν. Η Μουσαφίρη, για παράδειγμα, αντιπαραβάλλοντας τα αγγλικά τα οποία έμαθε στην παιδική ηλικία και αργότερα σπουδάζοντας αγγλική φιλολογία στην Ελλάδα, με τα ιταλικά που τα έμαθε ζώντας στην Ιταλία, αναφέρει: «Στον γραπτό λόγο έχω βαθύτερη σχέση [με τα αγγλικά]. Με τα ιταλικά περισσότερο βιωματική, γιατί έζησα πολλά χρόνια εκεί και μυρίζομαι τον πολιτισμό». Εδώ η παραμονή στη χώρα όπου ομιλείται η γλώσσα πηγή δημιουργεί μία βιωματική σχέση με τη μεταφράστρια, έναν πιο κοντινό δεσμό που της επιτρέπει να κατανοεί καλύτερα τον πολιτισμό, να τον «μυρίζει», όπως αναφέρει, για να δώσει έμφαση στην υπόρρητη αλλά βαθιά σχέση με αυτήν τη γλώσσα. Η παραμονή στη χώρα όπου ομιλείται η γλώσσα πηγή φαίνεται να λειτουργεί για τους μεταφραστές ως «αφορμή», ώστε να ασχοληθούν με τη μετάφραση από τη συγκεκριμένη γλώσσα, αλλά όχι ως απαραίτητο στοιχείο για τη μετάφραση υπό την έννοια ότι ναι μεν τη θεωρούν σημαντική, αλλά δίνουν έμφαση περισσότερο στη συνεχή επαφή και στη βαθιά βιωματική σχέση και εκτενή γνώση της γλώσσας στόχου: « [...] το διακύβευμα είναι πώς θα είσαι σε επαφή με αυτό το ζωντανό πράγμα που λέγεται γλώσσα. Το σημαντικό είναι η σχέση με τη μητρική γλώσσα», αναφέρει η Δημητρούλια.

Για τον Σουλιώτη και την Ψυλλιά η επαφή με τη γλώσσα πηγή και η βιωματική σχέση προέκυψε τυχαία: «Έφυγα με erasmus στην Πορτογαλία, για την οποία δεν ήξερα τίποτα. Έφυγα με κριτήριο την περιπέτεια», αναφέρει χαρακτηριστικά η Ψυλλιά. Η επιλογή αυτή, παρότι τυχαία, άνοιξε στη συνέχεια τον δρόμο για τη μετάφραση από τη συγκεκριμένη γλώσσα και προσέφερε το υπόβαθρο για μία στενή και βιωματική σχέση μαζί της. Αντιθέτως για την πλειοψηφία των μεταφραστών η επιλογή της χώρας σπουδών έγινε συνειδητά με αφορμή στις περισσότερες περιπτώσεις προπτυχιακές ή μεταπτυχιακές σπουδές. Η Αβραμίδου αναφέρει: «Έκανα μάστερ στο Tübingen στη γλωσσολογία. Μέχρι τότε δεν είχα άλλη σχέση με τη γερμανική». Η συνειδητή επιλογή της χώρας αφορά στη συντριπτική πλειοψηφία των ερωτώμενων χώρες και γλώσσες κεντρικές ή ημικεντρικές που απολαμβάνουν υψηλό στάτους, όπως είναι τα γερμανικά, τα γαλλικά, τα ιταλικά και τα ισπανικά. Όσον αφορά τα αγγλικά, μόνο τέσσερις μεταφράστριες αναφέρονται σε αυτά, η Καλλιφατίδη, η Μουσαφίρη, η Αγγελίδου και η Γιαννοπούλου, αν και αντλώντας στοιχεία από το βιογραφικό τους, διαπιστώνουμε ότι πολλοί από τους ερωτώμενους εργάζονται και με αγγλικά. Προφανώς λόγω της εξαιρετικής διασποράς των αγγλικών και της πληθώρας μεταφραστών από τα αγγλικά – τα αγγλικά χαρακτηρίζονται ως υπερκεντρική γλώσσα σε ό, τι αφορά τη ροή των μεταφράσεων- οι ερωτώμενοι μεταφραστές ασχολήθηκαν παράλληλα και με λιγότερο διαδεδομένες γλώσσες.

Τέλος, ανάμεσα στους μεταφραστές διαφοροποιείται και η διάρκεια επαφής με τη γλώσσα πηγή υπό την έννοια ότι τρεις μεταφραστές, ο Βότσος, η Ρασιδάκη και η Ραντούλοβιτς είναι δίγλωσσοι και μεγάλωσαν με δύο μητρικές γλώσσες, η Δημητρούλια, η Λουπάκη, η Καλλιφατίδη και ο Μοσκόβου αναφέρουν ότι ξεκίνησαν να μαθαίνουν τη γλώσσα πηγή από πολύ μικρή ηλικία φοιτώντας στο αντίστοιχο δίγλωσσο δημοτικό σχολείο, ενώ οι υπόλοιποι αναφέρουν κυρίως την περίοδο των σπουδών τους και της εργασίας τους στο εξωτερικό ως καθοριστική για την οικοδόμηση της στενής σχέσης με τη γλώσσα πηγή. Εξαίρεση αποτελεί η Γιαννοπούλου που αναφέρει: «Δεν έχω ζήσει για μεγάλο διάστημα σε καμία από τις 3 χώρες [ασχολείται με μετάφραση από γαλλικά, ισπανικά και αγγλικά]. Περισσότερο προσέγγισα τις γλώσσες μέσα από τη λογοτεχνία». Τη λογοτεχνία, βέβαια, ως αφορμή και παράγοντα που συνεισέφερε στη γνώση της γλώσσας στόχου αναφέρουν και η Ελαιοτριβιάρη, η Παπαδήμα και ο Παλαιολόγος. Ιδιαίτερα χαρακτηριστική για τη συμβολή της λογοτεχνίας ως παράγοντα οικοδόμησης της στενής σχέσης με τη γλώσσα είναι η διατύπωση της Παπαδήμα, η οποία έμαθε πορτογαλικά, για να μεταφράσει τα έργα του Πεσσόα στα ελληνικά: «Πήγα στα πορτογαλικά, για να μεταφράσω τον Πεσσόα στα ελληνικά. Πλέον τα ξέρω εξίσου καλά [με τα γαλλικά – έζησε στη Γαλλία για είκοσι χρόνια], ίσως λιγότερο στο να τα μιλάω, αλλά έχω πιο βαθιά γνώση μέσα από τη λογοτεχνία».

Συνοψίζοντας θα λέγαμε ότι οι περισσότεροι ερωτώμενοι αναφέρουν τη βιωματική σχέση με τη γλώσσα από την οποία μεταφράζουν, την παραμονή τους για σπουδές ή εργασία στη χώρα της γλώσσας πηγής ή τη διγλωσσία, ως παράγοντα που συνετέλεσε στη δημιουργία μίας βιωματικής σχέσης και στη βαθιά γνώση της γλώσσας αλλά και του πολιτισμού της χώρας πηγής, κομμάτι κεντρικό για τη μετάφραση της λογοτεχνίας. Ως δεύτερος παράγοντας για την οικοδόμηση αυτής της βαθιάς σχέσης και γνώσης της γλώσσας πηγής εμφανίζεται η επαφή με τη λογοτεχνία που λειτούργησε και ως άμεση αφορμή για την ενασχόληση με τη μετάφραση.

20. Κίνητρα ενασχόλησης με τη μετάφραση

Παρόλο που στον χώρο της μετάφρασης η έννοια του σκοπού, που αντιπροσωπεύει το επιδιωκόμενο αποτέλεσμα της μετάφρασης, είναι πλέον καθιερωμένη, η ενασχόληση με τα προσωπικά κίνητρα του μεταφραστή, τους λόγους που ασχολείται με τη μετάφραση, τα «τέλη», όπως τα ονομάζει ο Chesterman (2009), είναι πολύ λιγότερο διαδεδομένη. Στο πλαίσιο, ωστόσο, μίας κοινωνιολογικής προσέγγισης που αντιλαμβάνεται τον μεταφραστή ως δρων υποκείμενο, τα προσωπικά κίνητρα ενασχόλησης με τη μετάφραση είναι εξαιρετικά σημαντικά για τη σκιαγράφηση της θέσης και της εικόνας των μεταφραστών και γι' αυτόν τον λόγο παρουσιάζονται παρακάτω.

Όσον αφορά τους λόγους ενασχόλησης με τη μετάφραση και το τι τους προσφέρει, οι μεταφραστές αναφέρονται σε τρεις πτυχές της μετάφρασης. Η πλειοψηφία τονίζει τη δημιουργική πλευρά της λογοτεχνικής μετάφρασης, που είναι μεν μία πρόκληση, αλλά ταυτόχρονα πρόκειται για μία συναρπαστική διαδικασία που προσφέρει ικανοποίηση.

Όπως αναφέρει η Λουπάκη είναι μια «πνευματική διαδικασία που σε κάνει να αναμετρηθείς με τον εαυτό σου [...]. Είναι μία δημιουργική διαδικασία [...] που διαρκώς σε ανανεώνει. Έχει την πρόκληση και το καινούριο [...]. Κάθε κομμάτι που διαβάζεις που το μετέφρασες είναι μία μικρή ευχαρίστηση, μία νίκη. Αντλείς ευχαρίστηση». Στο ίδιο μήκος κύματος, η Αβραμίδου αναφέρει πώς αναρωτήθηκε και η ίδια γιατί ασχολείται με «τέτοια λύσσα» και χαρακτηρίζει τη μετάφραση «πάθος», ενώ η Αγγελίδου αναφέρει: «Μεταφράζοντας λογοτεχνία ακόμα και τώρα μετά από σαράντα χρόνια δεν βαριέμαι. Είναι δουλειά που σε ανταμείβει με πολλούς τρόπους [...]. Δεν είναι εγκεφαλική πνευματική εργασία, αλλά ψυχική». Η συναισθηματική σχέση με τη μετάφραση είναι εμφανής στις παραπάνω διατυπώσεις και αποκαλύπτεται ιδιαίτερα με τη χρήση συναισθηματικά φορτισμένων εκφράσεων, όπως για παράδειγμα η λέξη «πάθος», λέξη που παραπέμπει κατεξοχήν στον έρωτα, ή η λέξη «λύσσα», που τονίζει πόσο έντονη είναι η σχέση της μεταφράστριας με το κείμενο που μεταφράζει.

Την ευχαρίστηση που τους προσφέρει αυτή η τόσο στενή σχέση με τη γλώσσα και με τους ήρωες των έργων που μεταφράζουν αναφέρουν πέντε από τους ερωτώμενους. Γι' αυτούς η μετάφραση είναι σαν ένας γρίφος, όπως αναφέρει ο Παπαθεοδούλου ή σαν να υποδύονται έναν ρόλο, όπως αναφέρει η Δότση. Και η Δημητρούλια συμπληρώνει: «Είναι ένας αγώνας με τη γλώσσα, νιώθω σαν να βάζω γκολ, όταν λύνω ένα πρόβλημα. Είναι μία άσκηση στη γλώσσα [...]. Προσφέρει και μία βαθύτερη γνώση του έργου μέσα από τη στενή επαφή με το κείμενο, λειτουργεί σαν σκάκι, σαν σταυρόλεξο». Παρόμοια άποψη εκφράζει και η Ρασιδάκη περιγράφοντας με έμφαση τη δημιουργική πλευρά της μετάφρασης και τη δυνατότητα που προσφέρει στον μεταφραστή να έρθει κοντά στο κείμενο και να το βιώσει: «Είναι ένας τρόπος κανιβαλιστικής προσέγγισης του κειμένου. Κάνω ένα κείμενο να περνάει μέσα από μένα, για να βγει το ελληνικό κείμενο, το οικειοποιούμαι, το τρώω, το μασάω και το ξαναφτύνω, είναι έντονος τρόπος βίωσης. Και αυτό είναι που μ' αρέσει πάρα πολύ. Θα το κάνω ακόμα και αν δεν πρόκειται να δημοσιευτεί το κείμενο».

Πέρα από την έντονη σχέση με τη γλώσσα και τους ήρωες, μία ομάδα μεταφραστών (τέσσερις μεταφραστές) αναφέρεται στη μετάφραση ως μία διανοητική διαδικασία που τους προσφέρει ηρεμία, αυτογνωσία και ισορροπία, συνήθως ως αντιπαραβολή στον έντονο σύγχρονο τρόπο ζωής. Η Καλλιπατίδη αναφέρει χαρακτηριστικά ότι αυτό που απολαμβάνει στη μετάφραση είναι ότι της προσφέρει «ησυχία και διαφυγή. Κάνεις ένα κλικ και πας σε άλλον κόσμο, είσαι μέσα στο βιβλίο και δεν σε νοιάζει ο έξω κόσμος», ενώ για τον Μοσκόβου η μετάφραση είναι «συνειδησιακή ισορροπία, ακόμα κι όταν είμαι εκνευρισμένος μέσα στη μέρα».

Για τρεις μεταφραστές, πέρα από τα εσωτερικά κίνητρα που περιγράφηκαν παραπάνω, σημαντικό κίνητρο για τη μετάφραση αποτελεί η ανάγκη να προσφέρουν κείμενα που τους αρέσουν στο αναγνωστικό κοινό. Η Ρασιδάκη αναφέρει ότι «[ο δεύτερος λόγος που μεταφράζω] είναι γιατί θέλω να προσφέρω στο κοινό και θέλω να φέρω στο κοινό άγνωστους αξιόλογους συγγραφείς» και η Ελαιοτριβιάρη συμπληρώνει ότι «είναι συναρπαστικό, γιατί ξαναγράφεις το βιβλίο και δίνεις τη δυνατότητα και σε κάποιους άλλους να διαβάσουν κάτι που αλλιώς δεν θα διάβαζαν». Στις περιπτώσεις

αυτές, όπως φαίνεται, η μετάφραση δεν λειτουργεί μόνο ως μία μορφή εσωτερικής ικανοποίησης, αλλά εκλαμβάνει και μία διάσταση διαπροσωπική, αυτή της επικοινωνίας και της σχέσης με το αναγνωστικό κοινό. Αυτή τη λειτουργία διαμεσολάβησης και επικοινωνίας, χαρακτηριστικό της ίδιας της φύσης της μετάφρασης, αναφέρουν και δύο ακόμα μεταφραστές, ο Παλαιολόγος και η Ζάχου. Για τη Ζάχου η μετάφραση είναι μία «γέφυρα πολιτισμών», ενώ για τον Παλαιολόγο «η μετάφραση ενώνει τις δύο γλώσσες [ελληνικά και ισπανικά]».

Όπως προκύπτει από την παραπάνω ανάλυση, η μετάφραση βιώνεται ως ένα διανοητικό ταξίδι, ως μία πρόκληση, ως μία άσκηση γραφής και γλώσσας, ως μία δημιουργική διαδικασία ή ως μία ευκαιρία αυτοσυγκέντρωσης και ηρεμίας. Φαίνεται, δηλαδή, ότι οι ερωτώμενοι αντλούν ευχαρίστηση από τη διαδικασία της μετάφρασης και είναι μία ασχολία που τους ευχαριστεί. Τα ευρήματα αυτά θα συσχετιστούν παρακάτω και με τα ευρήματα της κατηγορίας που αφορά το επαγγελματικό προφίλ των ερωτώμενων, ενώ αξίζει να σημειωθεί πως το γεγονός ότι οι συνεντεύξεις δόθηκαν σε φοιτητές Γερμανικής Γλώσσας και Φιλολογίας –πιθανούς μελλοντικούς μεταφραστές και σίγουρα εκπροσώπους της νέας γενιάς- ίσως επηρέασε τις απαντήσεις των ερωτώμενων, οι οποίοι φαίνεται να παρουσιάζουν μία αρκετά εξιδανικευμένη εικόνα για τη μετάφραση σε αυτό το σημείο. Η στάση αυτή θα μπορούσε να συσχετιστεί με το γεγονός ότι ήθελαν περισσότερο να εμπνεύσουν και όχι να δώσουν μία ρεαλιστική εικόνα στους φοιτητές που διενεργούσαν τις συνεντεύξεις.

30. Η μετάφραση ως μέσο βιοπορισμού ή παράλληλη ενασχόληση

Σύμφωνα με τη θεωρία της κοινωνιολογίας της μετάφρασης, η διχοτόμηση που παρατηρείται στο πεδίο, το κατά πόσο δηλαδή ένας μεταφραστής έχει μία βιοποριστική σχέση με τη μετάφραση, ή η μετάφραση είναι γι' αυτόν μία παράλληλη ενασχόληση, ένα λειτούργημα, επηρεάζει τη θέση του στο πεδίο, τις επαγγελματικές του επιλογές και τις σχέσεις του με τους υπόλοιπους παράγοντες. Ως εκ τούτου θεωρήσαμε απαραίτητη την εξέταση αυτού του ζητήματος στις συνεντεύξεις.

Στη σχετική ερώτηση μόνο τρεις από τους είκοσι τέσσερις ερωτώμενους δήλωσαν ότι βιοπορίζονται αποκλειστικά από τη λογοτεχνική μετάφραση, η οποία αποτελεί αποκλειστική ενασχόληση και μέσο βιοπορισμού⁵. Η Καλλιφατίδη αναφέρει ότι ασχολείται με τη μετάφραση λογοτεχνίας και όπερας, ο Βότσος ότι η μετάφραση από γερμανικά σε ελληνικά και αντιστρόφως αποτελεί τη βασική του ενασχόληση εδώ και δεκαπέντε χρόνια και η Αγγελίδου ότι ασχολείται με λογοτεχνική μετάφραση αποκλειστικά.

Οι υπόλοιποι συμμετέχοντες συνδυάζουν τη μετάφραση με κάποια άλλη δραστηριότητα, απ' την οποία βιοπορίζονται σε μικρότερο ή μεγαλύτερο βαθμό. Παρουσιάζουν, ωστόσο, αρκετές διαφοροποιήσεις μεταξύ τους. Για τους μισούς περίπου μεταφραστές η μετάφραση είναι μία δραστηριότητα που ασκούν παράλληλα με το κύριο επάγγελμά τους, που στις περισσότερες περιπτώσεις ανήκει στον

⁵ Και ο Σωτήρης Σουλιώτης βιοπορίζεται από τη λογοτεχνική μετάφραση, αλλά δεν αναφέρεται σε αυτό στη συνέντευξή του.

ακαδημαϊκό χώρο. Η Ρασιδάκη, για παράδειγμα είναι πολύ σαφής ως προς τη σχέση της με τη μετάφραση: «Δεν κάνω βιοποριστικά τη μετάφραση. Μεταφράζω μεν συστηματικά, αλλά δεν έχω μεγάλη παραγωγή. Η βασική μου δουλειά είναι η κριτική της λογοτεχνίας, ο χώρος της γραμματολογίας, η συγγραφή επιστημονικών κειμένων». Είναι χαρακτηριστικό ότι οι μεταφραστές αυτής της ομάδας δήλωσαν ως βασικό κίνητρο ενασχόλησης με τη μετάφραση ότι τους προσφέρει ευχαρίστηση και ότι είναι κάτι που απολαμβάνουν. Φαίνεται, λοιπόν, ότι η σχέση τους με τη μετάφραση δεν είναι καθαρά βιοποριστική, αλλά έχει χαρακτηριστικά που προσιδιάζουν ίσως στο λειτούργημα ή στο χόμπι. Πολύ χαρακτηριστική ως προς αυτήν την κατεύθυνση είναι η αναφορά της Αβραμίδου: «Συνταξιοδοτήθηκα πρόωρα από την Ευρωπαϊκή Ένωση όπου οι μισθοί ήταν πολύ υψηλοί. Είμαι μία συνταξιούχος και η σύνταξη είναι πάρα πολύ καλή. Η μετάφραση είναι μία κίνηση αγάπης και μία απόπειρα να επικοινωνήσω με τον άλλο». Αυτή η σχέση τους με τον χώρο της μετάφρασης τους επιτρέπει συνήθως να επιλέγουν τα έργα τα οποία θα μεταφράσουν, γεγονός που πιθανόν συντελεί στο να απολαμβάνουν τη μετάφραση (όπως αποδεικνύουν οι αναφορές της προηγούμενης κατηγορίας). Ο Παλαιολόγος αναφέρει χαρακτηριστικά: «Η δεύτερη πολυτέλεια [που έχω], η πρώτη είναι ότι επιλέγω τι μεταφράζω, ζω από κάτι άλλο. Από τη διδασκαλία, και μπορώ να πω ότι αν ένα βιβλίο δεν μ' αρέσει».

Οι υπόλοιποι ερωτώμενοι ασκούν επαγγέλματα συμπληρωματικά της μετάφρασης, με την έννοια ότι σχετίζονται με τη γλώσσα, τη λογοτεχνία, τη διερμηνεία, τη μετάφραση και τον εκδοτικό χώρο, διότι συνήθως η μία μόνο από τις δύο πηγές βιοπορισμού δεν επαρκεί. Οπότε στην περίπτωση αυτή και οι δύο ασχολίες έχουν το στάτους του βιοπορισμού και του επαγγέλματος. Η Γιαννοπούλου, για παράδειγμα, είναι σαφής ως προς τους λόγους που την οδήγησαν να συνδυάσει τη μετάφραση με τη δημοσιογραφία: «Για πολλά χρόνια προσπάθησα να ζήσω μόνο από τη μετάφραση. Και από επιμέλειες κειμένων, εκδόσεων, διορθώσεις. Τα τελευταία χρόνια δουλεύω και ως δημοσιογράφος. Δεν είναι εφικτό να ζήσει κανείς μόνο από τη λογοτεχνική μετάφραση, όχι όπως το έχω εγώ στο μυαλό μου. Εγώ κρατώ πολύ τα βιβλία που μεταφράζω και είναι ασύμφορο». Όπως φαίνεται, βιοποριστικοί λόγοι σε συνδυασμό με την πρόθεσή της να διαφυλάξει τον τρόπο που μεταφράζει και την ποιότητα των κειμένων της την οδήγησαν στην απόφαση να ασκήσει και το επάγγελμα της δημοσιογράφου. Επιχειρώντας μία ανάλυση σε μικροεπίπεδο, θα λέγαμε ότι η τελευταία πρόταση της Γιαννοπούλου θα μπορούσε να ερμηνευτεί ως μομφή απέναντι στην έμφαση που δίνουν πολλοί εκδοτικοί οίκοι στην ποσότητα έναντι της ποιότητας των μεταφράσεων, λειτουργώντας στο πνεύμα των επιχειρήσεων και του κέρδους. Τέλος, οι μισοί περίπου από τους μεταφραστές αυτής της ομάδας είναι και διερμηνείς, ενώ δύο διδάσκουν ξένες γλώσσες και αναφέρουν ότι πρόκειται για έναν συνδυασμό που τους προσφέρει ισορροπία, διότι συνδυάζει την απομόνωση και την κοινωνικοποίηση. Με τα λόγια της Μουσαφίρη «[η μετάφραση και η διερμηνεία είναι] συμπληρωματικές δραστηριότητες. Έχω ανάγκη και την απομόνωση της μετάφρασης και να ξεχυθώ στον κόσμο, όπως στη διερμηνεία. Καλύπτουν δύο ανάγκες». Όπως αναφέρει ο Σοφός «είναι ένας αρκετά

καλός συνδυασμός» και οι μεταφραστές φαίνονται ικανοποιημένοι από τη δυνατότητα εναλλαγής που τους προσφέρουν οι συγκεκριμένες δραστηριότητες.

Συνοψίζοντας θα μπορούσαμε να πούμε ότι για την πλειοψηφία των μεταφραστών της έρευνας η μετάφραση λογοτεχνίας αποτελεί μία παράλληλη ασχολία που εμπίπτει στα προσωπικά και τα επαγγελματικά ενδιαφέροντα των ερωτώμενων και είτε προσιδιάζει περισσότερο στο λειτούργημα (μη κατέχοντας βασική πηγή βιοπορισμού) είτε αποτελεί συμπληρωματική βιοποριστική δραστηριότητα. Η σχέση αυτή επηρεάζει το μεταφραστικό habitus των εν λόγω μεταφραστών, πρώτον διότι είναι πολύ πιθανόν να μεταφέρουν στη μετάφραση το habitus που έχουν αναπτύξει στον κύριο τομέα της απασχόλησής τους –για παράδειγμα παραδοσιακά η ακαδημαϊκή καριέρα συνεπάγεται συνήθως υψηλό κοινωνικό κύρος- και δεύτερον γιατί η σχέση αυτή καθορίζει ως ένα βαθμό το κατά πόσο θεωρούν τους εαυτούς τους επαγγελματίες μεταφραστές ή βλέπουν τη μετάφραση περισσότερο ως χόμπι και ευχαρίστηση (Bachleitner & Wolf 2010: 20-21). Οι θέσεις αυτές επηρεάζουν τις θέσεις των μεταφραστών και την αλληλεπίδρασή τους με άλλους παράγοντες του πεδίου, όπως θα φανεί στην ανάλυση των επόμενων κατηγοριών. Μόνο τρεις μεταφραστές αναφέρουν ότι η λογοτεχνική μετάφραση αποτελεί κύριο μέσο βιοπορισμού και πρόκειται για τρεις συγκεκριμένες περιπτώσεις: η Καλλιφατίδη ήταν αναγνωρισμένη μεταφράστρια με αντίστοιχη φήμη, έχοντας μεταφράσει στα ελληνικά τα περισσότερα από τα έργα του Umberto Eco. Η Αγγελίδου είναι, επίσης, αναγνωρισμένη μεταφράστρια με υψηλό στάτους, έχοντας μεταφράσει έργα πολύ γνωστών συγγραφέων, όπως ο Thomas Mann και έχοντας κερδίσει διακρίσεις για τις μεταφράσεις της. Τα παραπάνω χαρακτηριστικά συνεπάγονται αύξηση του συμβολικού κεφαλαίου και του κύρους τους, το οποίο λογικά οδηγεί και σε αύξηση του οικονομικού τους κεφαλαίου και έχει ως αποτέλεσμα μία καλύτερη θέση ισχύος στο πεδίο της μεταφρασμένης λογοτεχνίας. Ο Βότσοσ από την άλλη πλευρά, όπως αναφέρει ο ίδιος, μεταφράζει κυρίως γερμανόφωνη ελβετική λογοτεχνία, η οποία χρηματοδοτείται εξ ολοκλήρου από το ελβετικό κράτος και είναι μία επιλογή που υπαγορεύτηκε μεταξύ άλλων και για οικονομικούς λόγους.

Β' άξονας: Το πεδίο της λογοτεχνικής μετάφρασης από την πλευρά των μεταφραστών

40. Η μετάφραση ως επάγγελμα

41. Απολαβές

Κεντρικό ζήτημα που καθορίζει και επηρεάζει το συμβολικό κεφάλαιο και άρα τη θέση των μεταφραστών στο πεδίο, είναι αυτό που σχετίζεται με το οικονομικό κεφάλαιο των μεταφραστών και συγκεκριμένα με τις απολαβές τους από τη μεταφραστική δραστηριότητα.

Σχετικά με αυτό το ζήτημα η συντριπτική πλειοψηφία δηλώνει ότι δεν είναι ικανοποιημένη από αυτές και ότι είναι δύσκολο να βιοποριστεί κανείς αποκλειστικά από τη λογοτεχνική μετάφραση. Το εύρημα αυτό μπορεί να ερμηνεύσει, όπως ήταν αναμενόμενο, και τα ευρήματα σχετικά με τις συμπληρωματικές δραστηριότητες μεγάλου μέρους των μεταφραστών. Αρκετοί μεταφραστές θεωρούν ότι η αμοιβή για

τον φόρτο και τις ώρες εργασίας που αφιερώνουν στη μετάφραση είναι αρκετά χαμηλή. Για παράδειγμα ο Σοφός αναφέρει: «Τα χρήματα για τις ώρες που διαθέτεις, για καλό αποτέλεσμα, δεν είναι πολλά. Δεν είναι εύκολη δουλειά». Η θέση αυτή πέρα από την προφανή δυσαρέσκεια για την αμοιβή υποδηλώνει και το πώς αξιολογεί ο ίδιος ο μεταφραστής τη δουλειά του και το επάγγελμά του, ότι δηλαδή πιστεύει ότι αξίζει περισσότερο και θα έπρεπε αυτό να αντικατοπτρίζεται στην αμοιβή. Δεδομένης της οικονομικής κρίσης που πλήττει ιδιαίτερα τους ελεύθερους επαγγελματίες λόγω εισφορών και φορολογίας, η δυσαρέσκεια που εκφράζει μεγάλο μέρος των μεταφραστών ως προς αυτό το κομμάτι ήταν αναμενόμενη: «Με τις απολαβές είμαι [ικανοποιημένη], με αυτά που πληρώνω στο κράτος όχι. Ζω από αυτό αποκλειστικά αλλά δουλεύω 9 το πρωί με 2 το πρωί. Είναι δύσκολο», αναφέρει η Δότση και η Ελαιοτριβιάρη δηλώνει χαρακτηριστικά: «Τα τελευταία χρόνια πέρα από την αμοιβή η φορολογία και η κατάσταση η οικονομική της χώρας και τα βάρη ενός ελεύθερου επαγγελματία κάνουν ασφυκτικά δύσκολη την κατάσταση. Από μεταφραστές λογοτεχνίας δεν γνωρίζω συναδέλφους που να μπορούν να επιβιώσουν κάνοντας μόνο αυτό». Τη δυσκολία να βιοποριστεί κανείς μόνο από τη λογοτεχνική μετάφραση αναφέρει και η Αγγελίδου, η οποία έχει καταφέρει να βιοπορίζεται από αυτό: «Οι αμοιβές είναι χαμηλές. Όχι τόσο που δεν μπορείς να ζήσεις, αλλά είναι δύσκολο».

Από την άλλη πλευρά, ένα μικρό ποσοστό μεταφραστών αναφέρει ότι είναι αρκετά ικανοποιημένο με τις απολαβές από τη μετάφραση, γεγονός, όμως, που το αποδίδει κυρίως σε συνεργασία με συγκεκριμένους εκδοτικούς οίκους ή στις επιδοτήσεις από κρατικούς φορείς του εξωτερικού. Η Μποτουροπούλου αναφέρει για παράδειγμα για την πρώτη περίπτωση: «Είχα την τύχη να πάρω καλές αμοιβές. Συνεργάστηκα με εκδότες που κατανοούν τον μόχθο του μεταφραστή». Δίνοντας έμφαση στις επιτυχημένες συνεργασίες με συγκεκριμένους εκδότες με τους οποίους «είχε την τύχη» να συνεργαστεί, η Μποτουροπούλου ίσως έμμεσα υποδηλώνει εδώ και την «ατυχία» που πιθανόν συνεπάγεται η συνεργασία με εκδοτικούς οίκους που δεν προσφέρουν ικανοποιητικές αμοιβές.

Ακόμη, τρεις μεταφραστές τόνισαν ιδιαίτερα το γεγονός ότι δεν βιοπορίζονται από τη μετάφραση και γι' αυτό οι απολαβές δεν είναι καθοριστικές γι' αυτούς. Για τους συγκεκριμένους η εμπειρία της μετάφρασης και η απόλαυση που αυτή τους προσφέρει ήταν ο πιο σημαντικός παράγοντας, για να μεταφράσουν ένα έργο, οπότε δεν έδωσαν βαρύτητα στην αμοιβή. Οι μεταφραστές αυτοί, οι οποίοι βιοπορίζονται από άλλες ασχολίες, φαίνεται να αντιμετωπίζουν περισσότερο τη μετάφραση σαν λειτούργημα, χόμπι ή δραστηριότητα που τους προσφέρει ευχαρίστηση και όχι σαν επάγγελμα (σχέση που αναλύθηκε στην προηγούμενη κατηγορία και επιβεβαιώνεται εκ νέου εδώ). Η Λουπάκη για παράδειγμα αναφέρει: «Δεν βιοπορίζομαι από αυτό, οι απολαβές για αυτά που μετέφρασα –λογοτεχνικά– ήταν χαμηλές. Δεν είναι οι απολαβές αυτές που θα έπρεπε να είναι, αλλά με ενδιέφερε η διαδικασία και η εμπειρία, δεν ήταν οι απολαβές το πιο σημαντικό». Τέλος, στο ίδιο μήκος κύματος ο Μοσκόβου τονίζει: «Επειδή δεν εξαρτώμαι από την αμοιβή αυτή, δεν είναι κάτι το καθοριστικό για μένα, με ενδιαφέρει ο συγγραφέας και ο εκδοτικός οίκος».

Επιχειρώντας να συνοψίσουμε τα παραπάνω ευρήματα, θα λέγαμε ότι οι πλειοψηφία των μεταφραστών δεν είναι ικανοποιημένη από τις απολαβές και ιδιαίτερα από τις εισφορές που βαρύνουν τους ελεύθερους επαγγελματίες στην Ελλάδα, ενώ θεωρούν ότι είναι δύσκολο να βιοποριστεί κανείς αποκλειστικά από τη λογοτεχνική μετάφραση. Ιδιαίτερα έντονη, όπως ήταν αναμενόμενο, είναι η θέση αυτή ανάμεσα στους μεταφραστές που έχουν μία επαγγελματική σχέση με τη μετάφραση, αλλά ασκούν συμπληρωματικά και άλλες ασχολίες. Οι μεταφραστές που δεν εξαρτώνται σε τέτοιο βαθμό βιοπορισμού από τη μετάφραση αναφέρθηκαν επίσης στις χαμηλές απολαβές, αλλά ορισμένοι τόνισαν το γεγονός ότι η αμοιβή δεν ήταν ο καθοριστικός παράγοντας, για να μεταφράσουν ένα έργο, καθώς προτεραιότητα είχε το ότι ήταν κάτι που απολάμβαναν και ήθελαν να κάνουν. Τέλος, ένα πολύ μικρό μέρος των μεταφραστών δηλώνει ικανοποιημένο με τις απολαβές από τη μετάφραση είτε λόγω της «ευτυχούς» συνεργασίας με συγκεκριμένους εκδοτικούς οίκους, είτε λόγω της δυνατότητας επιδότησης της μετάφρασης από τρίτες πηγές.

42. Δυσκολίες της μετάφρασης

Οι απολαβές, όπως φάνηκε παραπάνω, αποτελούν έναν βασικό παράγοντα που φαίνεται να δυσχεραίνει τις συνθήκες ζωής των μεταφραστών. Λόγω της περίπλοκης φύσης του επαγγέλματος, ωστόσο, οι μεταφραστές αντιμετωπίζουν και άλλες δυσκολίες που σχετίζονται είτε με κειμενικούς και γλωσσικούς παράγοντες είτε με δομικούς. Στη σχετική ερώτηση οι περισσότεροι μεταφραστές αναφέρονται πρωτίστως σε δυσκολίες της μεταφραστικής διαδικασίας και δευτερευόντως του μεταφραστικού επαγγέλματος.

Όσον αφορά τη μεταφραστική διαδικασία, οι μεταφραστές κάνουν λόγο κυρίως για δυσκολίες που προκύπτουν κατά την απόδοση του ύφους, για δυσκολίες κατά τη μεταφορά του πολιτισμού και των πολιτισμικών στοιχείων. Για την απόδοση του ύφους η Γιαννοπούλου αναφέρει χαρακτηριστικά: «Το να μπορέσεις να επινοήσεις μία γλώσσα που να αντιστοιχεί σε αυτήν του πρωτοτύπου και πολλές φορές χωρίς να έχεις κάποιο πρότυπο στα ελληνικά, αντίστοιχο ύφος ή γραφή, για να αντλήσεις υφολογικό υλικό από τον τάδε συγγραφέα, αυτό νομίζω είναι το πιο δύσκολο». Γι' αυτόν τον λόγο η Αβραμίδου αναφέρει ότι «ο μεταφραστής σκάβει να βρει τις υπόγειες σημασιολογικές διαφορές της γλώσσας» και ο Μοσκόβου συμπληρώνει ότι «ο μεταφραστής πρέπει να γνωρίζει τον ιστορικό και πολιτισμικό περίγυρο του έργου, να μπορεί να αντιληφθεί πίσω από τις λέξεις». Οι μεταφραστές αναφέρουν, ακόμη, τη διακειμενικότητα και την αυτοαναφορικότητα ως στοιχεία που θέτουν προκλήσεις για το μεταφραστή κατά τη μετάφραση.

Όσον αφορά τις δυσκολίες που σχετίζονται περισσότερο με κοινωνιολογικούς παράγοντες και λιγότερο με γλωσσικούς και πολιτισμικούς, τρεις μόνο μεταφραστές κάνουν λόγο για τέτοια ζητήματα. Η Αγγελίδου τονίζει ότι οι «μεταφραστές δεν μπορούν να ζήσουν από αυτό [τη λογοτεχνική μετάφραση]» επιστώντας την προσοχή σε ζητήματα οικονομικού κεφαλαίου, ενώ η Μουσαφίρη αναφέρει ότι «δύσκολο είναι το πώς γινόμαστε επιχειρηματίες. Ειδικά γι' αυτούς που έχουν πάρει ανθρωπιστική κατεύθυνση [είναι πολύ δύσκολο]», κάνοντας λόγο για τα προβλήματα που αφορούν

την καθημερινή πρακτική και εργασία του μεταφραστή. Τέλος, η Ραντούλοβιτς αναφέρεται στο άγχος του επαγγέλματος λόγω των συνήθως στενών χρονικών περιθωρίων για την παράδοση μίας μετάφρασης και στην απομόνωση που συχνά συνεπάγεται το επάγγελμα: «Δυσκολίες υπάρχουν κυρίως στις προθεσμίες, στον συνδυασμό με άλλες υποχρεώσεις, στη μοναξιά και την απομόνωση από τον έξω κόσμο».

Συνοψίζοντας, σε επίπεδο λογοτεχνικού κειμένου, αυτό που θεωρούν πιο δύσκολο οι μεταφραστές και το αντιμετωπίζουν ως πρόκληση είναι η απόδοση του ύφους και της ατμόσφαιρας του συγγραφέα και η μεταφορά του πολιτισμού και της ατμόσφαιρας του πρωτότυπου, ώστε «να μην χειραγωγείται ο αναγνώστης», όπως αναφέρει η Ψυλλιά. Σε κοινωνιολογικό επίπεδο οι δυσκολίες του επαγγέλματος σχετίζονται πρωτίστως με τις απολαβές και το πλαίσιο εργασίας των μεταφραστών που αναλύθηκε ειδικότερα στην προηγούμενη κατηγορία, με τις συνθήκες εργασίας και τις προθεσμίες και με ψυχολογικούς παράγοντες (άγχος και μοναξιά).

43. Προτάσεις για βελτίωση της ποιότητας της μετάφρασης

Θέλοντας να διερευνήσουμε περισσότερο την οπτική των μεταφραστών για τις συνθήκες εργασίας τους και για τους παράγοντες από τους οποίους εξαρτάται η βελτίωσή τους, θέσαμε το ερώτημα σχετικά με τη βελτίωση της ποιότητας των μεταφράσεων. Στην κατηγορία αυτή διακρίνουμε δύο τάσεις οι οποίες φαίνεται να βρίσκονται σε συνάρτηση με τη σχέση του κάθε μεταφραστή με τον επαγγελματικό χώρο της μετάφρασης.

Ένα μεγάλο μέρος των ερωτώμενων συσχετίζει άμεσα τη βελτίωση της ποιότητας της μετάφρασης με τη βελτίωση των σπουδών και την αναγνώριση της δουλειάς του μεταφραστή. Ιδιαίτερα οι μεταφραστές που βιοπορίζονται από τη μετάφραση (αποκλειστικά ή σε συνδυασμό με άλλες ασχολίες) δίνουν έμφαση στους δύο αυτούς παράγοντες που θεωρούν κεντρικούς για τη βελτίωση τόσο της μετάφρασης όσο και των συνθηκών εργασίας των μεταφραστών. Η Γιαννοπούλου αναφέρει: «Με καλή εκπαίδευση [θα βελτιωθεί η μετάφραση], αυτό που έγινε και μέσα από τα πανεπιστήμια πιο συστηματικά τα τελευταία αρκετά χρόνια και αυτό που έγινε με το ΕΚΕΜΕΛ άλλαξε λίγο τα πράγματα [...]. Άλλαξε και η άποψη των εκδοτών σε μεγάλο βαθμό και αυτό παίζει ρόλο. Καλό θα ήταν να πληρώνονταν καλά οι μεταφραστές και να μην χρειάζεται να κάνουν και άλλες χίλιες δουλειές». Η Γιαννοπούλου εδώ αναφέρεται τόσο στο ζήτημα της εκπαίδευσης των μεταφραστών, όσο και στις απολαβές και τις σχέσεις με τους εκδότες που καθορίζουν σε μεγάλο βαθμό τις συνθήκες εργασίας των μεταφραστών. Η αύξηση του πολιτισμικού κεφαλαίου μέσω των σπουδών και του οικονομικού κεφαλαίου μέσω των καλύτερων απολαβών θα μπορούσε να οδηγήσει τους μεταφραστές σε αύξηση του συμβολικού τους κεφαλαίου και να συμβάλει σε μία καλύτερη θέση στο μεταφραστικό πεδίο. Στην ίδια γραμμή, δίνοντας έμφαση στην ανάγκη παροχής υψηλού επιπέδου εκπαίδευσης και ικανοποιητικών απολαβών στους μεταφραστές, η Λουπάκη αναφέρει: «Μόνο μέσα απ' την εκπαίδευση μπορεί να υπάρξει βελτίωση. Και ο πελάτης χρειάζεται εκπαίδευση, για να καταλάβει ότι η

ποιότητα πληρώνεται. Δεν μπορούμε να περιμένουμε ποιοτικές μεταφράσεις, όταν οι απολαβές είναι τόσο χαμηλές». Η Ψυλλιά σημειώνει ακόμη: «Στην Ελλάδα υπάρχουν υψηλού επιπέδου μεταφράσεις πια, υπάρχουν και σπουδές στη μετάφραση. Πρέπει να αναγνωριστεί ως ένα επάγγελμα για το οποίο χρειάζεται τεχνογνωσία και να πληρώνεται αντίστοιχα». Ιδιαίτερο βάρος στην αναγνώριση των μεταφραστών, στην αύξηση το κύρους τους και του συμβολικού τους κεφαλαίου δίνει και η Μποτουροπούλου αναφέροντας ότι «οι συναντήσεις, τα συνέδρια, οι συζητήσεις για τη μετάφραση, όπως εδώ, βοηθάνε πάρα πολύ, ανανεώνεται το στάτους της μετάφρασης και του μεταφραστή».

Πέρα από το μακροεπίπεδο της δομής του μεταφραστικού πεδίου, ορισμένοι μεταφραστές –που στην πλειοψηφία τους δεν βιοπορίζονται από την μετάφραση– διατυπώνουν προτάσεις βελτίωσης που αφορούν περισσότερο την ίδια την πράξη της μετάφρασης. Η Αβραμίδου τονίζει την ανάγκη της προσωπικής μελέτης και της επαφής με λογοτεχνία υψηλής ποιότητας, προκειμένου να βελτιώσει κανείς τις δεξιότητές του στη μετάφραση: «[Βελτιωνόμαστε] διαβάζοντας, μελετώντας και επιλέγοντας να διαβάσουμε καλογραμμένα κείμενα». Η Δημητρούλια αναφερόμενη στην ανάγκη προγραμμάτων σπουδών μετάφρασης προσθέτει ότι «αυτό δεν σώζει την κατάσταση, αν δεν νιώθει ο άλλος ότι πρέπει να παίζει στα δάχτυλα την ελληνική λογοτεχνία, αν δεν διαβάσει ξένη λογοτεχνία». Πέρα από τις σπουδές, συνεπώς, είναι απαραίτητη η γνώση της γλώσσας και της λογοτεχνίας τόσο της χώρας πηγής όσο και της χώρας στόχου, ώστε ο μεταφραστής να μπορεί να εντάξει αυτό που μεταφράζει στο εκάστοτε κοινωνικοϊστορικό πλαίσιο. Την ανάγκη επαφής με τη γλώσσα πηγή και τη γλώσσα στόχο αναφέρει και ο Σουλιώτης: «Η εμπειρία και η επαφή με τη γλώσσα στόχο και πηγή βοηθάει. Ιδιαίτερα αν ζεις στο εξωτερικό». Τέλος, ο Μοσκόβου, αναφέροντας ο ίδιος ότι σε ό, τι αφορά «εξωτερικούς παράγοντες δεν είμαι κατάλληλος να απαντήσω», διότι δεν αντιμετωπίζει την μετάφραση ως επάγγελμα, αλλά περισσότερο ως λειτούργημα και τέχνη, τονίζει: «Καλή μετάφραση προκύπτει, όταν αγαπάς ένα κείμενο [...]. Σιγά-σιγά κατακτάς τον ρυθμό, το ύφος του κειμένου και θα βγει καλή η μετάφραση, αν έχεις αντιληφθεί τον παλμό του κειμένου».

Επιχειρώντας να συνοψίσουμε τις παραπάνω θέσεις, θα λέγαμε πως είναι σαφές ότι για την πλειοψηφία των μεταφραστών και ιδιαίτερα για αυτούς που έχουν μία περισσότερο επαγγελματική σχέση με τη μετάφραση οι παράγοντες που μπορούν να συμβάλουν στη βελτίωση των μεταφράσεων εντοπίζονται σε δομικούς και κοινωνικούς παράγοντες. Οι παράγοντες αυτοί πρωτίστως αφορούν την παροχή υψηλού επιπέδου εκπαίδευσης στους μεταφραστές, τη βελτίωση των απολαβών, την αναγνώριση του επαγγέλματος και την αναβάθμιση του στάτους του μεταφραστή. Αξιοποιώντας την ορολογία του Bourdieu, θα λέγαμε ότι οι μεταφραστές θεωρούν απαραίτητη την αύξηση του συμβολικού και οικονομικού τους κεφαλαίου, που συνεπάγεται βελτίωση της θέσης τους στο πεδίο της μεταφρασμένης λογοτεχνίας, προκειμένου να βελτιωθούν η ποιότητα και οι συνθήκες εργασίας τους. Έμμεσα οι αναφορές αυτές υποδηλώνουν και τη μη ικανοποιητική θέση που κατέχουν σήμερα οι μεταφραστές στο πεδίο της μεταφρασμένης λογοτεχνίας. Πέρα από αυτό σε επίπεδο μεταφραστικής διαδικασίας οι

μεταφραστές δίνουν έμφαση κυρίως στην καλή γνώση τόσο της γλώσσας όσο και της λογοτεχνίας της χώρας στόχου και της χώρα πηγής, ώστε να βελτιωθεί η ποιότητα των μεταφράσεων.

50. Αλληλεπίδραση με τους παράγοντες του λογοτεχνικού μεταφραστικού πεδίου

51. Σχέση με συγγραφείς

Η διερεύνηση της αλληλεπίδρασης με τους παράγοντες του λογοτεχνικού μεταφραστικού πεδίου θα λέγαμε ότι αποτελεί τον πυρήνα της κοινωνιολογικής προσέγγισης της μετάφρασης. Ένας από τους παράγοντες με τους οποίους καλείται να αλληλεπιδράσει ο μεταφραστής είναι ο συγγραφέας του έργου, γι' αυτόν τον λόγο επιχειρήσαμε να διερευνήσουμε τη σχέση που αναπτύσσεται μεταξύ τους από την πλευρά των μεταφραστών.

Ως προς τις σχέσεις τους με τους συγγραφείς τα έργα των οποίων μεταφράζουν, οι περισσότεροι μεταφραστές αναφέρουν ότι έρχονται σε επαφή μαζί τους, όταν συναντούν δυσκολίες και ότι στις περισσότερες περιπτώσεις οι συγγραφείς είναι πρόθυμοι να βοηθήσουν. Ο Παλαιολόγος αναφέρει ότι «η πλειοψηφία βοηθάει πολύ με διευκρινίσεις» και ο Σουλιώτης συμπληρώνει ότι «μόλις έχω κάποιες απορίες, αφού προσπαθήσω να τις λύσω μόνος, μιλάω μαζί τους». Για την Ελαιοτριβιάρη μάλιστα η επαφή με τον συγγραφέα, όταν είναι εφικτή, είναι «ευτύχημα, γιατί είναι ο μοναδικός άνθρωπος που μπορεί να σου λύσει κάποιες απορίες». Πολλοί από τους μεταφραστές προσθέτουν, βέβαια, ότι δεν είναι το ίδιο ανοιχτοί όλοι οι συγγραφείς προς τους μεταφραστές τους: «Προσπαθώ να έρχομαι σε επαφή μαζί τους. Δεν είναι όλοι το ίδιο προσιτοί», αναφέρει η Αγγελίδου.

Αρκετοί μεταφραστές, ωστόσο, επισημαίνουν ότι δεν κρίνουν απαραίτητη την επαφή με τον συγγραφέα, καθώς το κείμενο έχει τη δική του ζωή. Η Ρασιδάκη δηλώνοντας οπαδός του Μπαρτ επισημαίνει: «Θεωρώ ότι ο συγγραφέας είναι νεκρός. Η συνομιλία μου είναι με το κείμενο». Στην ίδια γραμμή η Ψυλλιά αναφέρει: «Δεν το θεωρώ τελειώς απαραίτητο να γνωρίσεις τον συγγραφέα. [Προσφέρει] μία ευκολία και τη χαρά της επικοινωνίας. Πιο πολύ προνόμιο είναι». Η θέση αυτή, ότι είναι προνόμιο για τον μεταφραστή να επικοινωνήσει με τον συγγραφέα, ενδεχομένως μας αποκαλύπτει εμμέσως τη διαφορά συμβολικού κεφαλαίου και κύρους που υποδηλώνεται μεταξύ συγγραφέα και μεταφραστή, αλλά και το αντίστοιχο habitus του μεταφραστή: ο συγγραφέας κατέχει μία καλύτερη θέση ισχύος στο λογοτεχνικό πεδίο και συνεπώς είναι αυτός που θα ορίσει την αλληλεπίδραση με τον μεταφραστή, ο οποίος φαίνεται να δέχεται την ασύμμετρη σχέση και την υποδεέστερη θέση. Από την άλλη πλευρά βέβαια είναι γεγονός ότι η γνωριμία με τον συγγραφέα προσφέρει συναισθηματική ικανοποίηση, δεδομένου ότι ο μεταφραστής έχει την ευκαιρία να γνωρίσει και να συζητήσει με τον δημιουργό του έργου, με το οποίο ασχολείται συστηματικά και που σε πολλές περιπτώσεις θαυμάζει και εκτιμάει. Χαρακτηριστική είναι η διατύπωση του Μοσκόβου, ότι «οπωσδήποτε ο μεταφραστής κολακεύεται, όταν

γνωρίζει τον συγγραφέα», ο οποίος τονίζει αυτήν τη συναισθηματική πτυχή της σχέσης με το συγγραφέα.

Τέλος, ορισμένοι μεταφραστές, οι οποίοι έχουν τη δυνατότητα να επιλέγουν τα έργα που θα μεταφράσουν, εφόσον η μετάφραση δεν αποτελεί την κύρια πηγή βιοπορισμού τους, αναφέρουν ότι αισθάνονται με τους συγγραφείς που μεταφράζουν μία «πνευματική ταύτιση» κατά την Αβραμίδου ή μία «πνευματική σύνδεση» κατά τη Μουσαφίρη. Η σύνδεση με τον συγγραφέα εδώ δεν νοείται ως άμεση επικοινωνία, αλλά περισσότερο ως επικοινωνία σε πνευματικό επίπεδο ως προς την ιδεολογία, το περιεχόμενο ή τον τρόπο γραφής.

Συνοψίζοντας, όσον αφορά τη σχέση με τους συγγραφείς, οι περισσότεροι μεταφραστές δηλώνουν ότι επικοινωνούν μαζί τους, όταν αντιμετωπίζουν ένα μεταφραστικό πρόβλημα που δεν μπορούν να λύσουν μόνοι τους και ότι συνήθως οι συγγραφείς είναι πρόθυμοι να τους βοηθήσουν. Ορισμένες διατυπώσεις θα λέγαμε πως αποκαλύπτουν έμμεσα ότι οι μεταφραστές ίσως θεωρούν τους συγγραφείς ως «ανώτερούς τους», γεγονός που αποτελεί ένδειξη και του *habitus* που έχουν αναπτύξει. Από την άλλη πλευρά, αρκετοί μεταφραστές αναφέρουν ότι το να επικοινωνήσουν με τον συγγραφέα δεν είναι κάτι που επιδιώκουν, εφόσον το κείμενο πλέον έχει τη δική του ζωή και δεν αποτελεί «ιδιοκτησία» του συγγραφέα. Οι μεταφραστές αυτοί «συνομιλούν» με το ίδιο το κείμενο και δεν φαίνεται να τοποθετούν τον συγγραφέα σε ανώτερη θέση. Τέλος, λίγοι μεταφραστές αναφέρουν την πνευματική σύνδεση με τους συγγραφείς που μεταφράζουν ως σημαντικό κομμάτι της σχέσης τους με τον συγγραφέα.

52. Σχέση με εκδότες

Σύμφωνα με την κοινωνιολογική θεωρία της μετάφρασης και με βάση την πραγματικότητα του μεταφραστικού επαγγέλματος θα λέγαμε ότι η σχέση με τους εκδότες και τους εκδοτικούς οίκους είναι ένα ιδιαίτερα λεπτό και επίμαχο ζήτημα, κεντρικό, ωστόσο, για τη διερεύνηση της θέσης των μεταφραστών και των σχέσεων ισχύος που δημιουργούνται στο πεδίο. Γι' αυτόν τον λόγο και για να μην προκαλέσουμε μία «αμυντική» στάση εκ μέρους των μεταφραστών, επιδιώξαμε να θέσουμε το ζήτημα αυτό με έμμεσο τρόπο μέσα από δύο ερωτήσεις που δεν έστρεφαν ευθέως το ενδιαφέρον στη σχέση εκδοτών-μεταφραστών, αλλά επιχειρούσαν να τη διερευνήσουν εμμέσως. Η πρώτη ερώτηση αφορούσε την επιλογή του τίτλου του μεταφρασμένου έργου, ο οποίος συνήθως επιλέγεται από τον εκδότη, και η δεύτερη τον νόμο περί πνευματικών δικαιωμάτων, που επηρεάζει σε μεγάλο βαθμό την αλληλεπίδραση και τις σχέσεις μεταξύ εκδοτικού οίκου και μεταφραστή.

521. Εκδότες και επιλογή τίτλου

Σχετικά με την επιλογή του τίτλου, οι μεταφραστές αναφέρουν ότι στις περισσότερες περιπτώσεις ο μεταφραστής κάνει μία πρόταση και έπειτα ο εκδοτικός οίκος αποφασίζει αν η πρόταση αυτή θα γίνει δεκτή ή όχι. Η Αγγελίδου αναφέρει: «Ο εκδότης αποφασίζει τον τίτλο. Εγώ προτείνω και κάποιοι εκδότες το δέχονται», ενώ η

Λουπάκη είναι ακόμα πιο συγκεκριμένη: «Ο μεταφραστής κάνει προτάσεις. Σε μένα στο πρώτο βιβλίο αποφάσισε ο εκδοτικός οίκος, στο δεύτερο αποφάσισα εγώ. Αλλά γενικά ξέρω ότι τα στοιχεία που συνδέονται με τις πωλήσεις αποφασίζονται από τον εκδότη». Από την παραπάνω διατύπωση φαίνεται ότι ο μεταφραστής δεν διαδραματίζει κεντρικό ρόλο σε θέματα που έχουν σχέση με την αγορά βιβλίου και το μάρκετινγκ, καθώς προφανώς δεν θεωρείται «ειδικός» σε αυτό το κομμάτι και συνεπώς δεν μπορεί να αποφασίζει αυτόνομα, σε αντίθεση με τους εκδότες. Η ασύμμετρη σχέση μεταξύ μεταφραστών και εκδοτών δηλώνεται εδώ υπόρρητα. Θετικό στοιχείο αποτελεί το γεγονός ότι οι περισσότεροι μεταφραστές αναφέρουν ότι ακόμα και αν αλλάξει ο τίτλος αυτό γίνεται μέσα από συζήτηση και όχι αυθαίρετα. Η Γλυνιαδάκη για παράδειγμα αναφέρει: «Συνήθως κρατάμε τον ίδιο τίτλο. Αν διαφοροποιηθεί, το συζητάμε με τον διευθυντή σειράς». Τέλος, ο Παλαιολόγος και η Αβραμίδου, μεταφραστές που δεν βιοπορίζονται από τη μετάφραση, τονίζουν ότι ο τίτλος είναι ένα εξαιρετικά σημαντικό κομμάτι του έργου, αλλά και της δουλειάς του μεταφραστή. Ο Παλαιολόγος συγκεκριμένα αναφέρει: «Συνήθως αποφασίζω εγώ. Είμαι και μανιακός εγώ με τον τίτλο. Αν δεν έχω τίτλο δεν δουλεύω. [...] Οπότε την επιλογή την υπερασπίζομαι, είναι πολύ σημαντικό κομμάτι». Στη διατύπωση αυτή φαίνεται ότι ο μεταφραστής θεωρεί τον εαυτό του υπεύθυνο και κατάλληλο για την επιλογή του τίτλου. Ιδιαίτερα η έκφραση «την επιλογή μου την υπερασπίζομαι» υποδηλώνει ότι ο μεταφραστής δεν θεωρεί τον εκδότη καταλληλότερο σε αυτό το ζήτημα και ότι διαπραγματεύεται εκ νέου τη σχέση ισχύος μεταξύ τους, επιχειρώντας να επιβάλει τη δική του θέση σε ό, τι αφορά τον τίτλο.

522. Εκδότες και πνευματικά δικαιώματα

Όσον αφορά τον νόμο περί πνευματικών δικαιωμάτων η πλειοψηφία των μεταφραστών παρουσιάζεται απογοητευμένη και αναφέρει ότι είναι εξαιρετικά σπάνιες οι περιπτώσεις που καταβάλλονται τα αντίστοιχα κέρδη. Η Αγγελίδου εξηγεί ως προς αυτό: «[Ο νόμος] δεν εφαρμόζεται. Ήμουν πέντε χρόνια εκπρόσωπος των επαγγελματιών μεταφραστών, για να αναγνωριστούν τα δικαιώματα. Τζάμπα κόπος. Δεν έγινε τίποτα. Στο τέλος εφαρμόστηκε να υπογράψουμε συμβόλαια, όπου αναγράφεται ότι θα παίρνουμε δικαιώματα. Αυτό έγινε, γιατί έπρεπε να συμμορφωθούμε με την ευρωπαϊκή νομοθεσία. Αυτά τα συμβόλαια τα έχουμε, αλλά δεν εφαρμόζονται. Παίρνουμε μία αμοιβή εφάπαξ και κανείς δεν παίρνει δικαιώματα». Η Αγγελίδου, έχοντας διατελέσει Πρόεδρος του Πανελλήνιου Συλλόγου Επαγγελματιών Μεταφραστών και όντας επαγγελματίας μεταφράστρια και που βιοπορίζεται από τη λογοτεχνική μετάφραση, εμφανίζεται εξαιρετικά δραστήρια σε αυτόν τον τομέα σε αντίθεση με αρκετούς μεταφραστές που δεν δείχνουν τον ίδιο βαθμό ενδιαφέροντος και ενημέρωσης, ίσως λόγω της διαφορετικής σχέσης με τη μετάφραση. Η Παπαδήμα στο ίδιο πνεύμα με την Αγγελίδου συμπληρώνει: «Δεν εφαρμόζεται. Ο μεταφραστής παλεύει για να μπει στο συμβόλαιο [...]. Εγώ το απαιτώ από τους εκδότες μου. Αλλά εκτός από ελάχιστους, έναν, κανείς δεν θα πάρει τηλέφωνο να πει ότι σας χρωστάμε τόσα ευρώ. Και το να πρέπει να γίνεσαι ζητιάνος...». Τα

παραπάνω αποσπάσματα περιγράφουν με σαφήνεια την κατάσταση που επικρατεί στον χώρο των πνευματικών δικαιωμάτων, σημείο που, όπως φαίνεται, προκαλεί τριβές και σαφώς επηρεάζει τις σχέσεις των μεταφραστών με τους εκδοτικούς οίκους, εφόσον οι τελευταίοι δεν καταβάλλουν στους μεταφραστές τα κέρδη που δικαιούνται. Η μη καταβολή των κερδών πέρα από του ότι αποκαλύπτει τη νοοτροπία των εκδοτών και συνδέεται με τη δυσχερή οικονομικά θέση των περισσότερων εκδοτικών οίκων σημαίνει, ωστόσο, όπως επισημαίνει και η Παπαδήμα ότι οι μεταφραστές δεν συνηθίζουν να διεκδικούν τα δικαιώματα αυτά, διότι, όπως αναφέρει «πρέπει να γίνεσαι ζητιάνος». Προφανώς πρόκειται για μία διαδικασία που θεωρούν υποτιμητική, μία διαδικασία που εμπίπτει κυρίως στο επιχειρηματικό κομμάτι του επαγγέλματος και την οποία δεν θέλουν να ακολουθήσουν. Ο Παλαιολόγος είναι πολύ σαφής: «Φταίμε όλοι σε αυτό. Είναι ένα σινάφι το δικό μας που αντιμετωπίζει με ελιτίστικο τρόπο τα πράγματα με αποτέλεσμα να υπογράφουμε ό, τι μας βγει και μερικές φορές να μην υπογράφουμε τίποτα». Φαίνεται, συνεπώς, ότι οι περισσότεροι μεταφραστές δέχονται τους άτυπους κανόνες που επικρατούν στην ελληνική αγορά εργασίας⁶ και ισχυροποιούνται με αφορμή την οικονομική κρίση, δεν δίνουν προτεραιότητα σε νομικά και οικονομικά θέματα που αφορούν τις επιχειρηματικές πτυχές του επαγγέλματός τους και προτάσσουν την εσωτερική σχέση με τη λογοτεχνία και τη μετάφρασή της ως το σημαντικότερο κομμάτι της μεταφραστικής τους δραστηριότητας.

Συνοψίζοντας τα ευρήματα από τις δύο παραπάνω υποκατηγορίες που σκιαγραφούν εμμέσως την αλληλεπίδραση μεταφραστών και εκδοτών, είναι σαφές ότι οι μεν εκδότες φαίνεται να βρίσκονται σε θέση ισχύος, ιδιαίτερα σε ό, τι αφορά επιχειρηματικές πτυχές της μετάφρασης, όπως η επιλογή του πιο «εμπορικού» τίτλου ή η νοοτροπία ως προς την τήρηση του νομικού πλαισίου. Σε ό, τι αφορά την επιλογή του τίτλου, αρκετοί μεταφραστές εμφανίζονται πιο διαλλακτικοί θεωρώντας ότι εμπίπτει στο κομμάτι του μάρκετινγκ, ενώ άλλοι υπερασπίζονται τις επιλογές τους θεωρώντας ότι η επιλογή του τίτλου είναι κομμάτι πρωτίστως μεταφραστικό και δευτερευόντως επιχειρηματικό. Ενώ στην πρώτη περίπτωση είναι σαφής η αποδοχή της θέσης ισχύος των εκδοτών, στη δεύτερη οι μεταφραστές φαίνεται να διαπραγματεύονται αυτήν την ισχύ εκ νέου. Σε ό,τι αφορά τα πνευματικά δικαιώματα από τη μία πλευρά η παρούσα οικονομική συγκυρία ευνοεί τους εκδότες στο να συνεχίζουν να παρακάμπτουν το νομικό πλαίσιο, ενώ από την άλλη πλευρά οι μεταφραστές στην πλειοψηφία τους, αν και τους δυσαρεστεί αυτή η κατάσταση, δεν φαίνεται να θεωρούν ότι μπορούν να επέμβουν και να την αλλάξουν προς όφελός τους, αναλαμβάνοντας ενεργό ρόλο.

53. Σχέση με επιμελητές

⁶ Παρόλο που η μη τήρηση του νόμου περί πνευματικών δικαιωμάτων είναι ένα φαινόμενο που παρατηρείται πανευρωπαϊκά, ωστόσο στη Γερμανία, για παράδειγμα, παρατηρείται αυξημένη δραστηριοποίηση εκ μέρους των μεταφραστών στον τομέα αυτό και είναι αρκετές οι περιπτώσεις που οι μεταφραστές κινούνται νομικά, προκειμένου να διεκδικήσουν τις απολαβές που δικαιούνται. Για λεπτομέρειες βλ. Fischer (2010).

Η επιμέλεια και ο τρόπος που πραγματοποιείται αποτελούν μία επιπλέον πτυχή της σχέσης των μεταφραστών με τους εκδοτικούς οίκους που σκιαγραφήθηκε παραπάνω και ένα σημαντικό ζήτημα που σχετίζεται τόσο με την ποιότητα της μετάφρασης, όσο και με τις σχέσεις ισχύος που αναπτύσσονται στο πεδίο. Γι' αυτόν τον λόγο εντάξαμε τη σχετική ερώτηση στη συνέντευξη. Θεωρώντας, ωστόσο, ότι ιεραρχικά η θέση του μεταφραστή και του επιμελητή δεν διαφέρουν τόσο (όσο διαφέρει, για παράδειγμα η θέση εκδότη και μεταφραστή) θέσαμε αυτό το ερώτημα με πιο άμεσο τρόπο.

Οι ερωτώμενοι συμφωνούν στο ότι η επιμέλεια αποτελεί ένα εξαιρετικά σημαντικό κομμάτι και είναι απαραίτητη, καθώς ο επιμελητής αποτελεί τον πρώτο εξωτερικό αναγνώστη του κειμένου. Η Καλλιφατίδη αναφέρει: «:Η επιμέλεια είναι απαραίτητη και ο επιμελητής [να είναι] καλός. [...] Ο επιμελητής ο καλός θα προφυλάξει κι εσένα και τον συγγραφέα και εκεί που δεν είσαι σίγουρος θα ψάξει και αυτός να βρει». Ο επιμελητής εδώ παρουσιάζεται ως βοηθός και συνεργάτης του μεταφραστή που δουλεύει μαζί του και τον προστατεύει από πιθανά λάθη με σκοπό το καλύτερο αποτέλεσμα. Ενώ όλοι οι μεταφραστές συντάσσονται με αυτήν τη γνώμη και αναφέρουν πόσο σημαντική είναι η βοήθεια του επιμελητή ως εξωτερικού παρατηρητή, αρκετοί μεταφραστές κάνουν λόγο και για τον τρόπο που λειτουργεί η επιμέλεια στην Ελλάδα. Συγκεκριμένα αναφέρουν ότι η επιμέλεια παρέχεται από τον εκδοτικό οίκο και σε περίπτωση διαφωνίας ακολουθεί συζήτηση με τον μεταφραστή, ώστε να λυθεί το πρόβλημα. Ο Σοφός αναφέρει: «Συνήθως υπάρχει μία επιμέλεια από τη δική μου πλευρά, από κάποιον δικό μου άνθρωπο και επιμέλεια από τον εκδοτικό οίκο. Θέλω δύο επιμέλειες. Και αν κάτι διαφέρει, υπάρχει ο διάλογος, για να βρεθεί λύση». Ο διάλογος είναι προφανώς η καλύτερη επιλογή σε περίπτωση διαφορών και αρκετοί μεταφραστές αναφέρουν πως αισθάνονται τυχεροί που συμβαίνει αυτό, υπονοώντας ή δηλώνοντας ότι αυτό μπορεί να μην συμβαίνει πάντα. Η Δότση εξηγεί: «Δυστυχώς υπάρχουν δύο κατηγορίες επιμελητών: εκείνοι που παίρνουν το μετάφρασμα και κάνουν αυτό που θέλουν χωρίς να ρωτήσουν και υπάρχει και η κατηγορία που συνεργάζεται άμεσα με τον μεταφραστή. Είμαι τυχερή και οι περισσότεροί μου επιμελητές συνεργάζονται μαζί μου». Η Παπαδήμα συμπληρώνει: «Απαραίτητη η επιμέλεια και απαραίτητη η συνεργασία με τον επιμελητή. Όχι να διαβάσει τη μετάφραση, να διορθώνει και χωρίς συζήτηση να αλλάζει πράγματα», ενώ η Αγγελίδου τονίζει ότι «είναι δύσκολη σχέση». Οι μεταφραστές αυτοί, συνεπώς, φαίνεται να είναι ενήμεροι για τις διαφορετικές τακτικές των επιμελητών και των εκδοτικών οίκων ως προς τις διορθώσεις. Όπως είναι αναμενόμενο, καταδικάζουν την τακτική της διόρθωσης χωρίς συζήτηση, καθώς αποτελεί μία τακτική που σαφέστατα υποτιμά τον ρόλο του μεταφραστή. Η ύπαρξη αυτής της τακτικής στην ελληνική πραγματικότητα, ωστόσο, καταδεικνύει και πάλι τον υποδεέστερο ρόλο που φαίνεται να διαδραματίζουν σε αρκετές περιπτώσεις οι μεταφραστές στο πεδίο. Τέλος, ορισμένοι μεταφραστές αναφέρουν ότι, αν και η επιμέλεια είναι εξαιρετικά σημαντική και χρήσιμη, δεν υφίσταται πάντα ή δεν παρέχεται από τον εκδοτικό οίκο. Η Μουσαφίρη για παράδειγμα αναφέρει ότι είναι «απαραίτητο στάδιο. Το ξέρουμε, αλλά δεν το υλοποιούμε πάντα στην εργασιακή πραγματικότητα». Και ο Παλαιολόγος τονίζει: «[Η επιμέλεια είναι]

απαραίτητη, απαραίτητη, απαραίτητη. Σε σημείο που, αν δεν την κάνει ο εκδότης, να πρέπει να βρεις εσύ τρόπο να γίνεις». Είναι σαφές από τα παραπάνω ότι η επιμέλεια, παρότι ουσιώδης, δεν εφαρμόζεται πάντα στην εργασιακή πραγματικότητα.

Συνοψίζοντας τις παραπάνω θέσεις μπορούμε να συμπεράνουμε ότι οι μεταφραστές θεωρούν την επιμέλεια εξαιρετικά σημαντική και θέλουν να πραγματοποιείται, διότι τους προφυλάσσει από λάθη και βελτιώνει την ποιότητα της δουλειάς τους. Αναφέρουν ότι συνήθως την επιμέλεια αναλαμβάνει ο εκδοτικός οίκος και ότι η σχέση επιμελητή-μεταφραστή και η δυνατότητα συζήτησης είναι καίρια, επιθυμητή και ευκαταία. Αντίθετα, καταδικάζουν τις περιπτώσεις που οι επιμελητές προβαίνουν σε αλλαγές χωρίς τη σύμφωνη γνώμη του μεταφραστή. Η ύπαρξη αυτής της τακτικής υποβιβάζει το έργο του μεταφραστή και αναδεικνύει τη θέση ισχύος του εκδοτικού οίκου. Τέλος, γίνεται λόγος για την έλλειψη επίσημης επιμέλειας εκ μέρους των εκδοτικών οίκων και για την ανάγκη ο μεταφραστής στην περίπτωση αυτή να βρει μόνος του τρόπο, ώστε να γίνει επιμέλεια της μετάφρασης.

54. Κριτική μετάφρασης

Ο τελευταίος παράγοντας του μεταφραστικού λογοτεχνικού πεδίου που επιχειρήσαμε να διερευνήσουμε ήταν αυτός της κριτικής της μετάφρασης, δεδομένου ότι η κριτική εξ ορισμού λειτουργεί ως παράγοντας εξουσίας που μπορεί να επηρεάσει το κύρος και το συμβολικό κεφάλαιο των μεταφραστών και, συνεπώς, τη θέση τους στο πεδίο.

Οι αναφορές των μεταφραστών σχετικά με την κριτική της μετάφρασης συγκεντρώνονται γύρω από δύο πόλους. Ο πρώτος αφορά την έλλειψη ουσιαστικής κριτικής απέναντι στη λογοτεχνική μετάφραση που αναφέρεται από την πλειοψηφία των μεταφραστών. Οι τελευταίοι επισημαίνουν την ύπαρξη στερεοτυπικών εκφράσεων που επαναλαμβάνονται και γενικών σχολίων παρά ουσιαστικής κριτικής. Ο Παλαιολόγος αναφέρει: «Δεν είναι βέβαια διαδεδομένη η κριτική της μετάφρασης. Δεν θεωρώ κριτική τη φράση ‘ρέουσα μετάφραση’». Στο ίδιο μήκος κύματος η Ρασιδάκη συμπληρώνει: «Είναι σημαντικό πεδίο και θα έπρεπε να γίνεται στην Ελλάδα πιο συστηματικά και συχνά, για να υπάρχει εγρήγορση. Θα χαιρόμουν, αν υπήρχε ουσιαστική κριτική, γιατί εγώ έχω εκλάβει μόνο γενικά σχόλια» Ενώ οι περισσότεροι μεταφραστές αναφέρουν ότι θα ήθελαν να υπήρχε κριτική της μετάφρασης, ορισμένοι αναφέρουν ότι γι’ αυτούς είναι θετικό το γεγονός ότι απουσιάζει η κριτική, γιατί η θέση του μεταφραστή είναι στην αφάνεια και συνεπώς η έλλειψη κριτικής σημαίνει ότι η μετάφραση είναι τόσο διαφανής που ο αναγνώστης δεν αντιλήφθηκε ότι αυτό που διάβασε είναι μεταφρασμένο κείμενο. Η Αγγελίδου αναφερόμενη στην έλλειψη κριτικής προς τη μετάφραση δηλώνει: «Δεν υπάρχει κριτική προς τις μεταφράσεις μου ουσιαστικά. Είναι και πιο δύσκολη η κριτική μετάφρασης και δεν έχει λόγο και κανείς να το κάνει. Όσες υπάρχουν είναι στερεότυπα και κλισέ, π.χ. η έκφραση ‘ρέει’. Είμαι ευχαριστημένη, όταν υπάρχει ακόμα και αυτό το κλισέ. Είμαι ευχαριστημένη, όταν είμαι στην αφάνεια, γιατί σημαίνει ότι ο αναγνώστης δεν καταλαβαίνει ότι είναι μετάφραση αυτό που διαβάζει». Αντίθετα η Ψυλλιά ερμηνεύει την έλλειψη κριτικής όχι

ως δείκτη ποιότητας του μεταφρασμένου κειμένου, αλλά ως ένδειξη της θέσης της μετάφρασης και των ίδιων των μεταφραστών στο πεδίο της λογοτεχνίας: «[Η κριτική] δεν είναι πολλή, γιατί δεν ασχολείται γενικά κανείς με τους μεταφραστές». Στις δύο τελευταίες απόψεις, όπως φαίνεται, η αφάνεια του μεταφραστή αξιολογείται πολύ διαφορετικά.

Το δεύτερο ενδιαφέρον σημείο είναι αυτό που σχετίζεται με τον σκοπό της κριτικής. Οι ερωτώμενοι αναφέρουν ότι ο μεταφραστής εκτίθεται, οπότε η κριτική – θετική ή αρνητική – είναι αναμενόμενη, ευπρόσδεκτη και εποικοδομητική, εφόσον τους βοηθάει να βελτιώνουν το έργο τους. Η Λουπάκη αναφέρει: «Πάντα είναι καλοδεχούμενη [η κριτική], ακόμα και η αρνητική. Μπορεί να αισθανθείς απογοήτευση, αλλά σημαίνει ότι η δουλειά σου εξετάστηκε και μελετήθηκε». Αυτή είναι εξάλλου και «η πολιτικά ορθή απάντηση», όπως επισημαίνει ο Παλαιολόγος και συμπληρώνει τονίζοντας ότι ο μεταφραστής μέσα από τη δουλειά του εκτίθεται: «Η αλήθεια είναι ότι ο μεταφραστής είναι εκτεθειμένος. Είναι δύσκολο να το διαχειριστείς». Αρκετοί μεταφραστές, βέβαια, δεν κρύβουν το γεγονός ότι η κριτική θα τους επηρεάσει, ωστόσο είναι κάτι που μαθαίνουν να διαχειρίζονται. Η Μουσαφίρη για παράδειγμα δηλώνει: «Παλιά [δεχόμουν την κριτική] με ευθιξία, τώρα έχω μάθει ότι είναι ο καλύτερος σύμβουλος, ακόμα και η κακόβουλη». Όπως η Μουσαφίρη, πολλοί ακόμα μεταφραστές κάνουν λόγο για την κακοπροαίρετη κριτική και για το πώς αυτή μπορεί να λειτουργήσει ως πηγή εξουσίας, επηρεάζοντας την εικόνα και το κύρος του μεταφραστή. Όπως εξηγεί η Δημητρούλια, «όταν γράφονται κριτικές επιμένουν σε παλιά στερεότυπα και στην αντιπαραβολή, για να βρεθεί το ένα λάθος. Επειδή λειτουργεί ως πεδίο άντλησης εξουσίας και η κριτική δίνει αυτήν την εξουσία, έχουμε διάφορες δηλητηριώδεις κριτικές που συζητιούνται χωρίς να συζητιέται το πλαίσιο, υπάρχει μία αποσπασματικότητα. Η πραγματική κριτική προϋποθέτει καλή προαίρεση απέναντι στη μεταφραστική διαδικασία και καλή γνώση του έργου και του συγγραφέα». Οι συχνές αναφορές στην κακοπροαίρετη κριτική συνηγορούν στο ότι αποτελεί μία πραγματικότητα που έχουν αντιμετωπίσει οι μεταφραστές και υποδηλώνει τις έντονες σχέσεις ανταγωνισμού που διαδραματίζονται στο πεδίο.

Επιχειρώντας να συνοψίσουμε τα ευρήματα σχετικά με την κριτική της μετάφρασης στο πεδίο της μεταφρασμένης λογοτεχνίας, θα λέγαμε ότι οι μεταφραστές δεν φαίνονται ικανοποιημένοι από την ποιότητα της κριτικής, καθώς, αν και συχνά θετική, περιορίζεται σε κλισέ και στερεότυπα και δεν επικεντρώνεται στην ουσία της δουλειάς του μεταφραστή. Ιδιαίτερα ενδιαφέρον είναι το γεγονός ότι κάποιοι μεταφραστές θεωρούν πώς θα άξιζε να δίνεται περισσότερη προσοχή στην κριτική της μετάφρασης, διότι αυτό θα συνεισέφερε και θα σήμαινε την αναγνώριση της δουλειάς του μεταφραστή. Από την άλλη πλευρά μία ομάδα μεταφραστών εκλαμβάνει την έλλειψη κριτικής όχι ως σημάδι μίας περιθωριακής θέσης του μεταφραστή στο λογοτεχνικό πεδίο, αλλά ως απόδειξη της ποιότητας της μετάφρασης. Τέλος, οι άμεσες και έμμεσες αναφορές στην κακοπροαίρετη κριτική αποκαλύπτουν τον ανταγωνισμό ανάμεσα στους διαφορετικούς παράγοντες πεδίου.

60. Το μέλλον της μετάφρασης

Όσον αφορά το μέλλον της μετάφρασης, οι μεταφραστές εμφανίζονται αισιόδοξοι λόγω της επικοινωνιακής λειτουργίας της μετάφρασης, της λειτουργίας της ως γέφυρας πολιτισμών και του σύγχρονου παγκοσμιοποιημένου πλαισίου που ευνοεί την επικοινωνία και τις πολιτισμικές ανταλλαγές μεταξύ των χωρών. Όπως αναφέρει η Αβραμίδου, «υπάρχουν οι κυρίαρχες γλώσσες και οι ελάσσονες, αλλά όσο καλά και να ξέρεις μία ξένη δεν είναι η μητρική σου. Οπότε θεωρώ τεράστιο το έργο των μεταφραστών, γιατί διασώζουν τη γλώσσα τους και τη γονιμοποιούν και συντελούν και στον διάλογο και τη συμφιλίωση των λαών». Και ο Παπαθεοδούλου συμπληρώνει: «Μου φαίνεται τρομακτικό ένα μέλλον χωρίς μετάφραση. Σημαίνει ότι έχουμε σταματήσει να επικοινωνούμε μεταξύ μας για τα πράγματα που φτιάχνουμε». Η θέση, η αξία και οι πολλαπλές λειτουργίες της μετάφρασης στο σύγχρονο πολυπολιτισμικό πλαίσιο φαίνεται να καθιστούν τους μεταφραστές ιδιαίτερα αισιόδοξους για το μέλλον της μετάφρασης.

Από την άλλη πλευρά η αισιοδοξία είναι πιο συγκρατημένη σε ό, τι αφορά το μέλλον των μεταφραστών και του μεταφραστικού επαγγέλματος στην Ελλάδα. Μία από τις πιο αισιόδοξες απόψεις εκφράζει η Μποτουροπούλου: «Παρά την κρίση, ο πολιτισμός δεν κάνει έκπτωση. Βγαίνουν ωραία βιβλία, υπάρχουν καταρτισμένοι μεταφραστές, είμαι αισιόδοξη για το μέλλον». Την αισιοδοξία τους λόγω της ύπαρξης ποιοτικών μεταφράσεων εκφράζουν αρκετοί από τους ερωτώμενους, ενώ αρκετοί κάνουν λόγο και για την αναγνώριση του επαγγέλματος του μεταφραστή, φέρνοντας ως παραδείγματα την αναγραφή του ονόματος του μεταφραστή στο βιβλίο, τη συστηματοποίηση των μεταφραστικών σπουδών και τη διοργάνωση συνεδρίων και εκδηλώσεων γύρω από τη μετάφραση. Η Παπαδήμα αναφέρει: «Το επάγγελμα του μεταφραστή αναγνωρίζεται, υπάρχουν σπουδές μετάφρασης, αναφέρεται το όνομά του στο βιβλίο». Η Δότση στο ίδιο κλίμα συμπληρώνει: «Θεωρώ ότι τα πράγματα έχουν αλλάξει, ο μεταφραστής έχει βγει από την αφάνεια, συμβαδίζει με τον συγγραφέα. Έχει παίξει ρόλο σε αυτό η ποιότητα των μεταφράσεων και αυτό οφείλεται πολύ στις πανεπιστημιακές σπουδές», ενώ η Ρασιδάκη τονίζει ιδιαίτερα το δημόσιο ενδιαφέρον για τη μετάφραση: «Έχουμε κάνει πρόοδο. Κινήσεις όπως αυτή, να είναι η μετάφραση πόλος στην έκθεση [βιβλίου] της Θεσσαλονίκης είναι πολύ θετικό. Και αν σκεφτείς ότι υπήρχαν εποχές που δεν γραφόταν το όνομα του μεταφραστή καν, έχουν γίνει θετικά βήματα». Παρά την αισιοδοξία σε ό, τι αφορά το στάτους του μεταφραστή και την ποιότητα των μεταφράσεων, οι μεταφραστές δεν είναι εξίσου αισιόδοξοι για τις συνθήκες εργασίας και την αγορά του βιβλίου. Η Γιαννοπούλου αναφέρει χαρακτηριστικά: «Για τους μεταφραστές και το αν θα επιβιώσουν ως επαγγελματίες, δεν είμαι σίγουρη καθόλου. Δεν βοηθάνε τα πράγματα ως προς αυτό. Και δεν είναι εύκολο να λυθεί. Είναι μικρή αγορά η ελληνική έτσι κι αλλιώς». Την κρίση της αγοράς βιβλίου αναφέρει και η Ψυλλιά: «Η εκδοτική παραγωγή είναι ένα θέμα, γιατί έχει μειωθεί στο μισό. Αυτά τα νούμερα βάζουν περιορισμούς και στη μετάφραση». Όπως

επισημαίνει η Ψυλλιά, η βιβλιοπαραγωγή τα χρόνια της κρίσης έχει μειωθεί αισθητά και αυτό πλήττει προφανώς και το κομμάτι της μεταφρασμένης λογοτεχνίας, παρότι η Ελλάδα αποτελούσε και αποτελεί ακόμα μία χώρα, στην οποία μεγάλο μέρος των νέων τίτλων αφορούν μεταφρασμένα βιβλία. Στην ίδια γραμμή ενδιαφέρον παρουσιάζει η γνώμη του Αλισάνογλου, ο οποίος είναι ο ίδιος και εκδότης και συνεπώς έχει μία άλλη προοπτική για την αγορά βιβλίου: «Βλέπω καλές μεταφράσεις. Αντίθετα για το μέλλον του βιβλίου δεν είμαι αισιόδοξος. Ενώ μειώνεται η παραγωγή βιβλίου λόγω κρίσης, ο εκδότης χρηματοδοτεί βιβλία άξια λόγου και ανεβαίνει η ποιότητα». Η διαπίστωσή του που αφορά τον χώρο του ποιοτικού βιβλίου και της παραγωγής μικρής κλίμακας έρχεται σε συμφωνία με την έρευνα της Sapiró (2010), σύμφωνα με την οποία παρά την εμπορευματοποίηση και την κρίση της αγοράς βιβλίου, η παραγωγή μικρής κλίμακας, που παραμένει σε υψηλά επίπεδα, επικεντρώνεται σε ποιοτικούς τίτλους από διαφορετικές χώρες και συμβάλλει στη βελτίωση της ποιότητας των δημοσιευμένων τίτλων.

Τέλος, ένα μέρος των μεταφραστών τονίζει ιδιαίτερα την ανάγκη βελτίωσης των συνθηκών εργασίας και προτείνει τρόπους, ώστε αυτό να είναι εφικτό στο μέλλον. Η Μουσαφίρη αναφέρει: «Οι μεταφραστές πρέπει να φύγουν από την αυτοθυματοποίηση και να σηκώσουν το κεφάλι, να πούμε ότι πουλάμε μία υπηρεσία. Και αυτήν την υπηρεσία να την σκεφτούμε επιχειρηματικά και να την πουλήσουμε έτσι. Τότε έχουμε μέλλον». Η βελτίωση της αυτοεικόνας και η σύνδεση με τις επιχειρηματικές πλευρές του επαγγέλματος είναι για τη Μουσαφίρη βασικοί παράγοντες για τη βελτίωση των συνθηκών εργασίας των μεταφραστών. Παράλληλα, η συνεργασία προτείνεται από τους μεταφραστές ως καίριος παράγοντας για μία θετική αλλαγή, υπονοώντας πιθανώς την ανάγκη ανάπτυξης συλλογικής επαγγελματικής συνείδησης και οργάνωσης επαγγελματικών δικτύων. Φέρνοντας ως παράδειγμα συνεργασίας το 1^ο Φεστιβάλ Μετάφρασης κατά τη διάρκεια της Διεθνούς Έκθεσης Βιβλίου Θεσσαλονίκης το 2016 η Ελαιοτριβιάρη δηλώνει: «Αν συνεργαστούμε, μπορούμε να βοηθήσουμε στη βελτίωση των συνθηκών της μετάφρασης».

Συνοψίζοντας τα παραπάνω ευρήματα, διαπιστώνουμε ότι οι μεταφραστές σε γενικές γραμμές παρουσιάζονται αισιόδοξοι για το μέλλον της μετάφρασης και των μεταφραστών. Θίγουν μεν ζητήματα που σχετίζονται με τις συνθήκες εργασίας και την αγορά βιβλίου την περίοδο της οικονομικής κρίσης, αλλά τονίζουν τη συνεχή ανάγκη για επικοινωνία μεταξύ πολιτισμών και την πρόοδο που έχει σημειωθεί σε ο,τι αφορά κυρίως τη θέση του μεταφραστή ως θετικές ενδείξεις για το μέλλον της μετάφρασης. Το γεγονός ότι οι συνεντεύξεις παραχωρήθηκαν, όπως έχει αναφερθεί, σε φοιτητές, εκπροσώπους της νέας γενιάς και δυνητικά μελλοντικούς μεταφραστές, ίσως υπόρρητα «καθοδήγησε» τους μεταφραστές στη διατύπωση αρκετά αισιόδοξων απόψεων με σκοπό να προβάλλουν μία θετική εικόνα για το μέλλον και να μην αποθαρρύνουν τους φοιτητές.

7. Διαπιστώσεις – συζήτηση

Σκοπός της έρευνας ήταν η συμβολή στη χαρτογράφηση του πεδίου της λογοτεχνικής μετάφρασης στην Ελλάδα μέσα από τη σκιαγράφηση του ρόλου, της θέσης και της δράσης των μεταφραστών στο πεδίο. Η έρευνα, δηλαδή, διαφοροποιείται από τα συνήθη μοντέλα που κυριαρχούν στον χώρο των μεταφραστικών σπουδών⁷, τα συγκριτικά μοντέλα (comparative models), που εξετάζουν τη σχέση πρωτότυπου κειμένου και μεταφράσματος, και τα μοντέλα διαδικασίας (process models) που επικεντρώνονται στη διαδικασία της μετάφρασης, και θέτει στο επίκεντρο τους κοινωνικούς δρώντες (agent model) και συγκεκριμένα τα υποκείμενα της μετάφρασης, τις δράσεις τους, τις στάσεις τους, την προσωπική τους ιστορία και την αλληλεπίδρασή τους με άλλους παράγοντες του πεδίου (Chesterman 2009: 19-20). Στο πλαίσιο αυτό και με θεωρητικά ερείσματα από τον χώρο της κοινωνιολογίας της μετάφρασης αναλύθηκαν είκοσι τέσσερις συνεντεύξεις με μεταφραστές και μεταφράστριες που περιελάμβαναν ερωτήσεις με θέμα το έργο και τη ζωή του μεταφραστή, την πραγματικότητα του μεταφραστικού επαγγέλματος, καθώς και ερωτήσεις κοινωνιολογικού περιεχομένου που αφορούσαν τη σχέση με τους εκδότες, τους εκδοτικούς οίκους, τους επιμελητές και την κριτική της μετάφρασης. Παρακάτω παρουσιάζονται συνοπτικά οι διαπιστώσεις που προέκυψαν από την ανάλυση των συνεντεύξεων, συνδέονται με το θεωρητικό πλαίσιο της εργασίας και ερμηνεύονται υπό το πρίσμα της κοινωνιολογίας της μετάφρασης.

Κεντρική θέση της προσέγγισης αυτής είναι η κατανόηση του ρόλου του μεταφραστή ως δρώντος υποκειμένου, που αλληλεπιδρά και ανταγωνίζεται τους άλλους παράγοντες του πεδίου και συμμετέχει ενεργά στην παραγωγή και αναπαραγωγή πολιτισμικών προϊόντων και κειμενικών πρακτικών. Ως δρών υποκείμενο ο μεταφραστής ενεργεί και κάνει επιλογές που υπαγορεύονται από το habitus που έχει αναπτύξει και από τη θέση του στο πεδίο (Prunc 2007: 42· Gouanic 2005: 157). Στο πλαίσιο αυτό η σχέση του μεταφραστή με τη μετάφραση, η στάση του απέναντι στο μεταφραστικό επάγγελμα, οι λόγοι που τον ώθησαν και οι παράγοντες που συνέβαλαν στην ενασχόληση με τη μετάφραση αποτελούν στοιχεία που μας βοηθούν να διερευνήσουμε και να σκιαγραφήσουμε το habitus και το στάτους των μεταφραστών.

Όσον αφορά τους παράγοντες που οδήγησαν τον κάθε μεταφραστή στην ενασχόληση με τη λογοτεχνική μετάφραση, η συγκεκριμένη επαγγελματική επιλογή δεν παρουσιάζεται από τους μεταφραστές ως προδιαγεγραμμένος στόχος, αλλά ως αποτέλεσμα τύχης και συγκυριών. Ωστόσο, η πλειοψηφία αποδίδει εν τέλει την ενασχόληση με τη λογοτεχνική μετάφραση στη μεγάλη αγάπη για τη γλώσσα, τη λογοτεχνία και το βιβλίο που είχε από την παιδική ηλικία. Μάλιστα αρκετοί μεταφραστές χρησιμοποιούν εκφράσεις, όπως «από μικρή αγαπούσα...», «πάντα μου άρεζε» και καλλιεργούν με αυτόν τον τρόπο έμμεσα την εικόνα ότι η ενασχόληση με τη μετάφραση ήταν τελικά αποτέλεσμα μίας κλίσης ή ενός ταλέντου που είχαν πάντα. Παράλληλα διακρίνονται και άλλοι παράγοντες που φαίνεται να επηρέασαν την πορεία

⁷ Για περισσότερες λεπτομέρειες σχετικά με τα μοντέλα αυτά, την εξέλιξη και τη σχέση τους βλ. Chesterman 2000 & Chesterman 2010.

προς τη μετάφραση. Το οικογενειακό περιβάλλον που είτε υποστήριζε την εκμάθηση ξένων γλωσσών, είτε ήταν δίγλωσσο, οπότε ευνοούσε τη διαμεσολαβητική λειτουργία της μετάφρασης, τα ερεθίσματα στη διάρκεια των προπτυχιακών και μεταπτυχιακών σπουδών και η διαμονή στο εξωτερικό, μέσω της οποίας απέκτησαν μία βιωματική σχέση με τη γλώσσα πηγή, φαίνεται να διαδραμάτισαν σημαντικό ρόλο και να έστρεψαν με τρόπο άμεσο ή έμμεσο τους ερωτώμενους προς τη μετάφραση. Παρά τις διαφορές στην πορεία που ακολούθησαν και στις επιλογές που τους οδήγησαν στην ενασχόληση με τη μετάφραση, το κοινό στοιχείο σχεδόν όλων, η έμφαση που δίνουν στην αγάπη που είχαν από την παιδική ηλικία προς τη λογοτεχνία και τη γλώσσα, συνηγορεί στην ερμηνεία ότι οι μεταφραστές τείνουν να δημιουργούν ιστορίες ζωής, ούτως ώστε η ενασχόλησή τους με τη μετάφραση να παρουσιάζεται όχι τόσο ως λογική επιλογή που ταιριάζει στις σπουδές και το κοινωνικό τους υπόβαθρο, αλλά ως μία έμφυτη κλίση που εξωτερικεύτηκε στην πορεία της ζωής τους. Τα ευρήματα της έρευνας στο σημείο αυτό θα λέγαμε ότι συμφωνούν με τα ευρήματα της Sela-Sheffy για τους μεταφραστές λογοτεχνίας στο Ισραήλ⁸ (Sela-Sheffy 2005).

Αυτό που ωθεί τους μεταφραστές στην ενασχόληση με τη μετάφραση λογοτεχνίας είναι ότι αντλούν ευχαρίστηση από τη διαδικασία και είναι κάτι που απολαμβάνουν ιδιαίτερα για διαφορετικούς λόγους: Η μετάφραση του λογοτεχνικού κειμένου βιώνεται ως ένα ταξίδι, αποτελεί έναν γρίφο προς επίλυση, είναι «πάθος», συνιστά μία δημιουργική διαδικασία εξερεύνησης ή προσφέρει ηρεμία και διαφυγή από τους έντονους ρυθμούς της καθημερινότητας. Η ιδιαίτερα θετική εικόνα που παρουσιάζουν εδώ οι μεταφραστές για τη μετάφραση ερμηνεύεται από τη σχέση που έχουν με τη μετάφραση, η οποία σε πολλές περιπτώσεις δεν είναι σχέση βιοπορισμού, ενώ πιθανόν σχετίζεται και με το γεγονός ότι η συνέντευξη παραχωρείται σε φοιτητές, νέους ανθρώπους με βλέψεις προς τη μετάφραση.

Όσον αφορά την επαγγελματική σχέση με τη λογοτεχνική μετάφραση, ελάχιστοι μεταφραστές βιοπορίζονται αποκλειστικά από αυτήν, ενώ η πλειοψηφία ασκεί παράλληλα κάποιο άλλο επάγγελμα. Το εύρημα αυτό είναι ενδεικτικό για το οικονομικό κεφάλαιο που εξασφαλίζουν οι μεταφραστές μέσω της λογοτεχνικής μετάφρασης. Εδώ, ωστόσο, διακρίνονται δύο τάσεις: υπάρχουν οι μεταφραστές που έχουν κάποια άλλη πηγή βιοπορισμού –συνήθως αυτή σχετίζεται με τον ακαδημαϊκό χώρο- και η μετάφραση είναι γι' αυτούς παράλληλη ενασχόληση. Η μετάφραση σε αυτήν την περίπτωση έχει πιο πολύ το στάτους του χόμπι ή του λειτουργήματος και αυξάνει το συμβολικό κεφάλαιο των μεταφραστών (Bachleitner & Wolf 2010: 21). Ως εκ τούτου, μπορούν να επιλέγουν τα κείμενα που θα μεταφράσουν και αυτό σίγουρα συμβάλλει στη θετική εικόνα που παρουσίασαν για τη μετάφραση. Από την άλλη πλευρά υπάρχουν οι μεταφραστές που ασκούν επαγγέλματα συμπληρωματικά προς τη μετάφραση, τα οποία στις περισσότερες περιπτώσεις σχετίζονται με τη γλώσσα και τη συγγραφή (εργάζονται, για παράδειγμα, ως δημοσιογράφοι, διερμηνείς, αναγνώστες κ.λπ.) ή ασχολούνται με άλλα είδη μετάφρασης που αποφέρουν καλύτερα έσοδα (π.χ.

⁸ Το Ισραήλ αποτελεί μία χώρα με περιφερειακή γλώσσα και μεγάλο αριθμό μεταφράσεων και γι' αυτόν το λόγο συγκριτικά σχετικά συγκρίσιμη με την περίπτωση της Ελλάδας.

μετάφραση τεχνικών κειμένων, διερμηνεία). Οι μεταφραστές αυτοί βιοπορίζονται και από τις δύο πηγές, επιδιώκουν μέσω της μετάφρασης να αυξήσουν το οικονομικό τους κεφάλαιο, έχουν μία περισσότερο επαγγελματική σχέση με τη μετάφραση και φαίνεται να επηρεάζονται περισσότερο από τις εξωκειμενικές πτυχές της (επιχειρηματικές, οικονομικές πτυχές κ.λπ.). Οι διαπιστώσεις αυτές επιβεβαιώνονται και από τις θέσεις των Bachleitner & Wolf (2010: 21) για την κατάσταση των μεταφραστών στη Γερμανία. Η διαφορά στην επαγγελματική σχέση με τη μετάφραση συνεπάγεται διαφοροποιήσεις ως προς τα θέματα κοινωνιολογικού περιεχομένου που θα παρουσιαστούν παρακάτω και παράλληλα συμβάλλει στη σκιαγράφηση του διαφορετικού *habitus* των μεταφραστών του πεδίου.

Ένα πρώτο σημείο διαφοροποίησης αφορά το οικονομικό κομμάτι. Οι περισσότεροι μεταφραστές δεν είναι ικανοποιημένοι από τις απολαβές της λογοτεχνικής μετάφρασης, ενώ η κατάσταση επιδεινώνεται ακόμα περισσότερο λόγω των εισφορών που πρέπει να καταβάλουν ως ελεύθεροι επαγγελματίες. Οι συνθήκες αυτές οδηγούν σε «μία ασφυκτικά δύσκολη κατάσταση». Η κατάσταση αυτή διαπιστώνεται ήδη από προγενέστερη έρευνα του ΕΚΕΒΙ (2002) και επιβεβαιώνεται από το γεγονός ότι για τους περισσότερους ερωτώμενους η μετάφραση αποτελεί μερική απασχόληση. Επιπλέον, η δήλωση των μεταφραστών ότι δεν είναι ικανοποιημένοι από τις απολαβές τους υποδηλώνει ότι θεωρούν πως η δουλειά τους θα έπρεπε να εκτιμάται περισσότερο απ' ό, τι συμβαίνει στην πραγματικότητα. Όπως ήταν αναμενόμενο, η κατάσταση αυτή φαίνεται να επηρεάζει περισσότερο τους μεταφραστές που έχουν μία βιοποριστική σχέση με τη μετάφραση και, επομένως, η αμοιβή είναι ένα ζήτημα που τους απασχολεί έντονα. Όπως σημειώνουν οι Bachleitner & Wolf (2010: 21), στην περίπτωση αυτή οι μεταφραστές επιδιώκουν προφανώς μέσω της μετάφρασης να αυξήσουν το οικονομικό τους κεφάλαιο, εκμεταλλεύονται συνήθως όλες τις μεταφραστικές ευκαιρίες που τους δίνονται και βρίσκονται σε μεγάλο βαθμό σε σχέση εξάρτησης με τους εκδοτικούς οίκους. Από την άλλη πλευρά, οι μεταφραστές που έχουν κάποια άλλη κύρια ασχολία δεν επικεντρώνονται σε τόσο μεγάλο βαθμό σε οικονομικά ζητήματα, διότι για αυτούς προέχει το έργο και η μεταφραστική διαδικασία και όχι η επιχειρηματική-επαγγελματική πλευρά της μετάφρασης που αφορά το οικονομικό κομμάτι. Για τους μεταφραστές αυτούς η μετάφραση φαίνεται να εκλαμβάνεται κυρίως ως πνευματικό και καλλιτεχνικό λειτούργημα και όχι ως επάγγελμα (Βηδενμάιερ 2011: 69). Ακόμη, οι μεταφραστές αναφέρουν την ευτυχία ως προς τις απολαβές συνεργασία με συγκεκριμένους εκδοτικούς οίκους ως θετικό στοιχείο, εύρημα που, ωστόσο, υποδηλώνει ότι οι συνεργασίες αυτές αποτελούν μάλλον την εξαίρεση –γι' αυτό και χαρακτηρίζονται ως ευτύχημα- και όχι τον κανόνα στο μεταφραστικό πεδίο. Η διαχείριση των οικονομικών θεμάτων και οι επιχειρηματικές πλευρές της μετάφρασης φαίνεται να συνιστούν γενικά τις μεγαλύτερες δυσκολίες που συναντούν οι μεταφραστές, γεγονός που σχετίζεται με το στάτους της λογοτεχνικής μετάφρασης: Από τη μία πλευρά οι μεταφραστές λογοτεχνίας δεν αντιμετωπίζουν την μετάφραση αυστηρά ως επάγγελμα με ό, τι αυτό συνεπάγεται (επαγγελματικές ενώσεις, ρύθμιση αμοιβών, ασφάλιση κ.λπ.), αλλά από την άλλη η

λογοτεχνική μετάφραση δεν αναγνωρίζεται πλήρως και ως τέχνη. Αυτό το ασαφές στάτους της μετάφρασης επηρεάζει τη δομή του πεδίου όπου δρουν οι μεταφραστές και τη θέση τους σε αυτό.

Προκειμένου η θέση τους να βελτιωθεί, οι μεταφραστές θεωρούν απαραίτητη τη βελτίωση των συνθηκών εργασίας και την αύξηση του οικονομικού και του συμβολικού τους κεφαλαίου. Οι αλλαγές αυτές πιστεύουν ότι μπορούν παράλληλα να βελτιώσουν και την ποιότητα των μεταφράσεων. Η ανάπτυξη των πανεπιστημιακών σπουδών μετάφρασης και η αύξηση της προβολής του έργου και της δουλειάς του μεταφραστή μέσα από συνέδρια και εκδηλώσεις αξιολογούνται από τους μεταφραστές ως εξαιρετικά θετικά βήματα προς αυτήν την κατεύθυνση, αφού συστηματοποιούν και φέρνουν σιγά-σιγά στο προσκήνιο το έργο και τη δουλειά του μεταφραστή. Είναι γεγονός ότι πανευρωπαϊκά εντείνονται οι προσπάθειες θεσμοθέτησης του επαγγελματικού πεδίου της μετάφρασης και βελτίωσης της κοινωνικής θέσης του μεταφραστή, ωστόσο, όπως αποδεικνύεται από την παρούσα έρευνα και από σχετικές έρευνες πανευρωπαϊκά (Fischer 2010), το ζητούμενο αυτό δεν έχει ακόμα επιτευχθεί.

Η βελτίωση της θέσης των μεταφραστών εξαρτάται, επίσης, από την αλληλεπίδρασή τους με άλλους παράγοντες του λογοτεχνικού πεδίου, όπως είναι οι συγγραφείς, οι εκδοτικοί οίκοι και οι επιμελητές. Οι μεταφραστές, ως δρώντα υποκείμενα, συμμετέχουν ενεργά μαζί με αυτούς τους παράγοντες στην παραγωγή και πρόσληψη των μεταφράσεων, ενώ η αλληλεπίδραση μαζί τους υπαγορεύεται και επηρεάζεται σε μεγάλο βαθμό από το *habitus* και το στάτους του μεταφραστή (Pym 1998: 9).

Ως προς την αλληλεπίδραση των μεταφραστών με τους συγγραφείς, οι μεταφραστές επιχειρούν να έρχονται σε επαφή μαζί τους, για να λύσουν απορίες τους σχετικά με το έργο, καθώς τους θεωρούν τους πλέον κατάλληλους. Αρκετοί προσέθεσαν, ακόμη, ότι η συνομιλία με τον συγγραφέα είναι κάτι που τους κολακεύει. Φαίνεται, δηλαδή, ο μεταφραστής να αντιμετωπίζει τον συγγραφέα ως ανώτερο ή ως ειδήμονα και να επιζητά την επαφή μαζί του. Όπως αναφέρει ο Simeoni (1998) μία τέτοια στάση υποδηλώνει ότι οι μεταφραστές έχουν εσωτερικεύσει την εικόνα του υποδεέστερου και το *habitus* αυτό έχει εσωτερικευθεί σε τέτοιο βαθμό, που παραβλέπουν το γεγονός ότι οι ίδιοι αποτελούν κεντρικούς και καθοριστικούς παράγοντες της πολιτισμικής λογοτεχνικής παραγωγής. Από την άλλη πλευρά, ορισμένοι μεταφραστές εξέφρασαν εντελώς αντίθετη άποψη: Για αυτούς δεν είναι απαραίτητο να γνωρίσει κάποιος τον συγγραφέα του έργου, διότι το έργο από τη στιγμή που θα δημοσιευτεί αποκτάει πλέον τη δική του ζωή και ξεφεύγει από τον δημιουργό του. Οι μεταφραστές αυτοί φαίνεται ότι έχουν αναπτύξει ένα διαφορετικό *habitus*, το οποίο τους επιτρέπει να είναι περισσότερο ανεξάρτητοι και αυτόνομοι ως προς τη δράση τους.

Η διαφορά αυτή φαίνεται και στην αλληλεπίδραση εκδοτών και μεταφραστών. Παρόλο που σε γενικές γραμμές οι εκδότες φαίνονται να βρίσκονται σε θέση ισχύος, ιδιαίτερα σε ό, τι αφορά επιχειρηματικές πτυχές της μετάφρασης, όπως είναι παραδείγματος χάριν η επιλογή ενός «εμπορικού» τίτλου για το μεταφρασμένο βιβλίο,

η στάση των μεταφραστών δεν είναι ομοιογενής. Άλλοι μεταφραστές αποδέχονται την ισχύ του εκδοτικού οίκου και τις υποδείξεις του ως προς τον τίτλο, ενώ άλλοι διαπραγματεύονται τις θέσεις ισχύος και θεωρούν τους εαυτούς τους υπεύθυνους για την επιλογή του τίτλου, αμφισβητώντας την «αυθεντία» του εκδότη. Η θέση ισχύος, βέβαια, των εκδοτικών οίκων αποδεικνύεται και από το γεγονός ότι, όπως αναφέρουν οι περισσότεροι μεταφραστές, η πλειοψηφία των εκδοτικών οίκων δεν τηρεί τον νόμο περί πνευματικών δικαιωμάτων ή από τα ζητήματα που σχετίζονται με την επιμέλεια. Όσον αφορά τα πνευματικά δικαιώματα, η μη τήρηση του νόμου επιβεβαιώνει τη περιορισμένη δύναμη επιρροής και την περιθωριακή θέση των μεταφραστών στο πεδίο σε σύγκριση με αυτή των εκδοτικών οίκων (Dollerup 2000: 147). Επιπλέον, πέρα από τη στάση των εκδοτικών οίκων, το γεγονός ότι οι μεταφραστές ουσιαστικά δεν αντιμετωπίζουν τη λογοτεχνική μετάφραση ως επάγγελμα και δεν θέλουν να εμπλακούν στις επιχειρηματικές πτυχές του επαγγέλματος λειτουργεί ως τροχοπέδη στην προάσπιση θεμάτων που σχετίζονται με εργασιακά δικαιώματα και αμοιβές. Σε ό, τι αφορά την επιμέλεια οι μεταφραστές φαίνεται να έχουν μία πολύ πιο ενεργή στάση, πιθανόν διότι δεν εμπίπτει στις «επιχειρηματικές πτυχές» που προαναφέρθηκαν. Οι μεταφραστές είναι ιδιαίτερα δυσαρεστημένοι και καταδικάζουν περιπτώσεις που ο επιμελητής προέβη σε αλλαγές του κειμένου χωρίς να συζητήσει με τον μεταφραστή. Μία τέτοια επιλογή εκ μέρους του επιμελητή και του εκδοτικού οίκου, εκτός του ότι θα μπορούσε να χαρακτηριστεί αντιδεοντολογική, επιβεβαιώνει τη θέση ισχύος του τελευταίων και αποκαλύπτει αντίστοιχα την υποδεέστερη θέση του μεταφραστή. Η επιμέλεια, παρότι θεωρείται από τους μεταφραστές εξαιρετικά σημαντική για την ποιότητα της μετάφρασης και παρότι οι μεταφραστές αναφέρουν τις θετικές εμπειρίες που είχαν κατά τη συνεργασία τους με επιμελητές, φαίνεται να παραμένει ένα ακανθώδες ζήτημα.

Διαφοροποιημένες είναι οι απόψεις των μεταφραστών και σχετικά με την κριτική της λογοτεχνικής μετάφρασης, αν και όλοι συμφωνούν ότι η ουσιαστική κριτική απουσιάζει. Η απουσία αυτή ερμηνεύεται ως απουσία ενασχόλησης με τη δουλειά του μεταφραστή και συμβάλλει στη διατήρηση του χαμηλού στάτους του επαγγέλματος. Η αφάνεια συνεπώς του μεταφραστή εμμέσως αξιολογείται αρνητικά. Γι' αυτόν τον λόγο αρκετοί μεταφραστές πιστεύουν ότι η καλλιέργεια της κριτικής της μετάφρασης θα μπορούσε να συμβάλει στη βελτίωση του στάτους των μεταφραστών, βγάζοντάς τους από την αφάνεια και από την περιφερειακή θέση στο πεδίο. Για ορισμένους από την άλλη πλευρά η αφάνεια είναι αποδεκτή, επιθυμητή και αναμενόμενη και συνδέεται με την καλή ποιότητα και τη διαφάνεια της μετάφρασης. Και στις δύο περιπτώσεις η κριτική φαίνεται να επηρεάζει τους μεταφραστές, ιδιαίτερα αν σκεφτεί κανείς ότι αποτελεί μέσο άσκησης εξουσίας, καθώς μπορεί να επηρεάσει θετικά ή αρνητικά το κύρος του μεταφραστή, το δημόσιο προφίλ του και τις επαγγελματικές του προοπτικές (Bachleitner & Wolf 2010: 13-14). Ειδικά η συχνότητα με την οποία αναφέρεται από τους μεταφραστές η κακοπροαίρετη κριτική αποκαλύπτει ότι αυτή συχνά λειτουργεί ως «εργαλείο» στο πλαίσιο του ανταγωνισμού που αναπτύσσεται στο πεδίο.

Παρά τον ανταγωνισμό, τις ιεραρχικές σχέσεις και το σχετικά χαμηλό στάτους του μεταφραστή, οι μεταφραστές παρουσιάζονται αρκετά αισιόδοξοι για το μέλλον του επαγγέλματος στην Ελλάδα. Μιλώντας σε φοιτητές Γερμανικής Γλώσσας και Φιλολογίας και δυνάμει μελλοντικούς συναδέλφους, κατονομάζουν μεν τις δύσκολες συνθήκες εργασίας λόγω της οικονομικής κρίσης, αλλά θεωρούν ότι σε σύγκριση με το παρελθόν η θέση του μεταφραστή έχει βελτιωθεί και ότι εντατικοποιείται η δραστηριοποίηση για την αναγνώριση του επαγγέλματος.

Συνολικά τα ευρήματα της έρευνας επιβεβαιώνουν τις διαφοροποιήσεις που επικρατούν στο σύνθετο και περίπλοκο πεδίο της μεταφρασμένης λογοτεχνίας (Heilbron & Sapirō 2007: 102). Μία πρώτη διαφοροποίηση αφορά την πορεία ενασχόλησης με τη μετάφραση, η οποία διαφέρει αρκετά σε κάθε περίπτωση, ενώ ένα δεύτερο και κεντρικό σημείο διαφοροποίησης είναι η επαγγελματική σχέση προς τη μετάφραση: για αρκετούς μεταφραστές η μετάφραση αποτελεί παράλληλη ενασχόληση και ενέχει περισσότερο θέση λειτουργήματος, ενώ για άλλους αποτελεί μέσο βιοπορισμού. Αυτοί που εξαρτώνται ως ένα βαθμό από τη μετάφραση, για να βιοποριστούν, ενδιαφέρονται προφανώς περισσότερο για τις επαγγελματικές της πτυχές, ενώ παράλληλα φαίνεται να έχουν εσωτερικεύσει έναν υποτακτικό ή δευτερεύοντα ρόλο, όπως προκύπτει από τη σκιαγράφηση της αλληλεπίδρασής τους με τους άλλους παράγοντες του πεδίου. Σύμφωνα με τον Simeoni (1998) ένα τέτοιο habitus δημιουργεί έναν φαύλο κύκλο, επιβεβαιώνει την περιθωριοποιημένη θέση των μεταφραστών στο λογοτεχνικό πεδίο και την αναπαράγει. Από την άλλη πλευρά, αναγνωρισμένοι μεταφραστές με υψηλό στάτους ή μεταφραστές που δεν βιοπορίζονται από τη μετάφραση και αντλούν κύρος από το κύριο επάγγελμά τους φαίνεται να προσιδιάζουν περισσότερο στην εικόνα του μεταφραστή ως καλλιτέχνη και δημιουργού, όπως την παρουσιάζει η Sela-Sheffy (2008). Οι μεταφραστές δηλαδή εκλαμβάνουν την ενασχόληση με τη μετάφραση περισσότερο ως τέχνη και λιγότερο ως επάγγελμα, έχουν μία εσωτερική σχέση με τη λογοτεχνία και δίνουν λιγότερη βαρύτητα στις εξωτερικές επαγγελματικές πτυχές της μετάφρασης. Οι διαφοροποιήσεις αυτές καταδεικνύουν τις διχοτομήσεις του πεδίου της λογοτεχνικής μετάφρασης που αιωρούμενο ανάμεσα στο στάτους της τέχνης και της επαγγελματικής δραστηριότητας παραμένει ως ένα βαθμό μετέωρο και ασαφές. Παρά την ανομοιογένεια του πεδίου η ανάγκη ανάδειξης του ρόλου του μεταφραστή στην πολιτισμική επικοινωνία και η ανάγκη διερεύνησης των διαφορετικών παραγόντων και σχέσεων που διαμορφώνουν το μεταφραστικό habitus και τη θέση των μεταφραστών στο πεδίο είναι σαφής.

Προσδοκώντας να συμβάλουμε με την παρούσα εργασία στη σκιαγράφηση της εικόνας και της θέσης των μεταφραστών λογοτεχνίας στο ελληνικό λογοτεχνικό πεδίο ευελπιστούμε ότι η εικόνα του αόρατου μεταφραστή θα αλλάξει και ότι θα γίνει κατανοητός ο κεντρικός του ρόλος ως διαπολιτισμικού διαμεσολαβητή και παράγοντα πολιτισμικής παραγωγής. Για τον λόγο αυτό, πέρα από τη θεσμοθέτηση των μεταφραστικών σπουδών και την αύξηση του δημόσιου ενδιαφέροντος για τη λογοτεχνική μετάφραση, καίρια μπορεί να είναι η συμβολή της ακαδημαϊκής κοινότητας, η οποία πραγματοποιώντας τη λεγόμενη «κοινωνιολογική» στροφή μπορεί

να εμπλουτίσει το πεδίο έρευνας της μεταφρασεολογίας με πτυχές της κοινωνιολογίας της μετάφρασης που θα ρίχνουν φως σε νέα θέματα και παράλληλα θα προσφέρουν νέες προοπτικές σε υπάρχουσες ερευνητικές κατευθύνσεις. Υπό το πρίσμα αυτό η συγκριτική μελέτη της θέσης και του habitus των μεταφραστών σε διαφορετικές χώρες, η διερεύνηση των σχέσεων των δρώντων υποκειμένων που συμμετέχουν στην παραγωγή του μεταφραστικού έργου, η μελέτη της ροής της βιβλιοπαραγωγής στην παγκόσμια αγορά βιβλίου μέσω της μελέτης περιπτώσεων, η διερεύνηση της γνώμης του κοινού και της θέσης των μεταφραστών στον δημόσιο λόγο αποτελούν μόνο ενδεικτικές κατευθύνσεις μελλοντικής έρευνας σε ένα, για τα ελληνικά δεδομένα, σχεδόν ανεξερεύνητο πεδίο.

Βιβλιογραφία

- Albrecht, Jörn (1998). *Literarische Übersetzung. Geschichte – Theorie – Kulturelle Wirkung*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
- Archan, Dagmar & Lanz, Evelin (2010). Übersetzerpreise und Übersetzungsstipendien – Fluch oder Segen für ÜbersetzerInnen und ihre Arbeit?. Στο Bachleitner, Norbert & Wolf, Michaela (Hg.), *Streifzüge im translatorischen Feld. Zur Soziologie der literarischen Übersetzung im deutschsprachigen Raum* (σσ. 111-126). Berlin: LIT Verlag.
- Bachleitner, Norbert & Wolf, Michaela (2010). Einleitung: Zur soziologischen Erforschung der literarischen Übersetzung im deutschsprachigen Raum. Στο Bachleitner, Norbert & Wolf, Michaela (Hg.), *Streifzüge im translatorischen Feld. Zur Soziologie der literarischen Übersetzung im deutschsprachigen Raum* (σσ. 7-32). Berlin: LIT Verlag.
- Βηδενμάιερ, Ανθή (2011). *Το παζλ της μετάφρασης*. Θεσσαλονίκη: Ένεκεν.
- Bourdieu, Pierre (1983). The Field of Cultural Production or the Economic World Reversed/ trans. Richard Nice, *Poetics*, 12 (4-5), 311-356.
- Bourdieu, Pierre (1990). *In Other Words*/ trans. Matthew Adamson. Stanford: Stanford University Press.
- Γιαννακοπούλου, Βάσω (2012). Πρώτες σκέψεις για μία κοινωνιολογία της μετάφρασης στην Ελλάδα, *Syn-Thèses*, 5, 15-27.
- Chesterman, Andrew (2000). A Causal Model for Translation Studies. Στο Olohan, Maeve (ed.), *Intercultural Faultlines. Research Models in Translation Studies I. Textual and Cognitive Aspects* (σσ. 15-27). Manchester: St Jerome Publishing.
- Chesterman, Andrew (2009). The Name and Nature of Translator Studies, *Hermes*, 42, 13-21.
- Chesterman, Andrew (2010). Bridge Concepts in Translation Sociology. Στο Wolf, Michaela & Fukari, Alexandra (eds.), *Constructing a Sociology of Translation* (σσ. 171-183). Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Cohen, Louis/ Manion, Lawrence & Morrison, Keith (2007). *Μεθοδολογία Εκπαιδευτικής Έρευνας*/ μτφρ. Σταύρος Κυρανάκης, Ματίνα Μαυράκη, Χρυσούλα Μητσοπούλου, Παναγιώτα Μπιθάρα & Μάνια Φιλοπούλου. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Cronin, Michael (2003). *Translation and Globalization*. London: Routledge.
- Δημητρούλια, Τίτικα (2014). Λογοτεχνική μετάφραση και εκδοτικό πεδίο. Στο Πανεπιστήμιο Πειραιώς και Γραφείο Πειραιώς της Γενικής Διεύθυνσης της Μετάφρασης της Ευρωπαϊκής Επιτροπής (επιμ.), *Το μέλλον των γλωσσικών επαγγελματιών, Πανεπιστήμιο Πειραιώς, 8 Νοεμβρίου 2014* (Πρακτικά συνεδρίου - βίντεο). Αθήνα: Ευρωπαϊκή Επιτροπή – Αντιπροσωπεία στην Ελλάδα. Ανακτήθηκε από:
<http://www.blod.gr/lectures/Pages/viewlecture.aspx?LectureID=1761>
[20/10/2017].

- Dollerup, Cay (2000). The Status of Translation and Translators, *Lebende Sprachen*, 4, 145-149.
- EKEBI (2002). *Ερευνα για την επαγγελματική κατάσταση των μεταφραστών στην Ελλάδα*. Αθήνα: EKEBI. Ανακτήθηκε από: <http://www.ekebi.gr/frontoffice/isologismoi/TranslatorsReport.pdf> [20/10/2017].
- EKEBI (2009). *Η βιβλιοπαραγωγή στην Ελλάδα*. Αθήνα: EKEBI. Ανακτήθηκε από: <http://www.ekebi.gr/appdata/documents/vivlio2008.pdf> [20/10/2017].
- EKEBI (2012). *The Book Market in Greece*. Αθήνα: EKEBI. Ανακτήθηκε από: <http://www.ekebi.gr/appdata/documents/BookMarketInGreece2011-8.pdf> [20/10/2017].
- Φίλιας, Βασίλης (2001³). *Εισαγωγή στη μεθοδολογία και στις τεχνικές των κοινωνικών ερευνών*. Αθήνα: Gutenberg-Γιώργος Δάρδανος.
- Fischer, Ernst (2010). Übersetzungen auf dem Markt: Institutionen und Steuerungsfaktoren. Στο Bachleitner, Norbert & Wolf, Michaela (Hg.), *Streifzüge im translatorischen Feld. Zur Soziologie der literarischen Übersetzung im deutschsprachigen Raum* (σσ. 33-64). Berlin: LIT Verlag.
- Gouanvic, Jean-Marc. (2005). A Bourdieusian Theory of Translation or the Coincidence of Practical Instances: ‘Field’, ‘Habitus’, ‘Capital’ and ‘Illusio’, *the Translator*, 11 (2), 147-166.
- Heilbron, Johan (2000). Translation as a Cultural World System, *Perspectives – Studies in Translatology*, 8 (1), 9-26.
- Heilbron, Johan (2010). Structure and Dynamics of the World System of Translation, paper presented on the *UNESCO International Symposium ‘Translation and Cultural Mediation’, February 22-23 2010*.
- Heilbron, Johan & Sapiro, Gigèl (2007). Outline for a sociology of translation. Στο Wolf, Michaela & Fukari, Alexandra (eds.), *Constructing a Sociology of Translation* (σσ. 93-108). Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Inghilleri, Moira (2005). The Sociology of Bourdieu and the Construction of the ‘Object’ in Translation and Interpreting Studies, *the Translator*, 11 (2), 125-145. Retrieved from: 10.1080/13556509.2005.10799195 [10.5.2017].
- Ιωσηφίδης, Θεόδωρος (2008). *Ποιοτικές μέθοδοι έρευνας στις κοινωνικές επιστήμες*. Αθήνα: Κριτική.
- Lanschützer, Claudia (2010). Zwischen kongenial und holprig: Übersetzungskritik im Feuilleton. Στο Bachleitner, Norbert & Wolf, Michaela (Hg.), *Streifzüge im translatorischen Feld. Zur Soziologie der literarischen Übersetzung im deutschsprachigen Raum* (σσ. 159-175.). Berlin: LIT Verlag.
- Liu, Jinyu (2012). Habitus of Translators as Socialized Individuals: Bourdieu’s Account, *Theory and Practice in Language Studies*, 2 (6), 1168-1173.
- Mayring, Phillip (1995⁵). *Qualitative Inhaltsanalyse. Grundlagen und Techniken*. Weinheim: Deutscher Studien Verlag.

- Mayring, Phillip (2000). Qualitative content analysis. *Forum: Qualitative Social Research*, 1(2) [online journal]. Retrieved from: <http://www.qualitative-research.net/index.php/fqs/article/view/1089/2386> [10/1/2018].
- Mialet, Esperança Bielsa (2010). The Sociology of Translation: Outline of an Emerging Field, *MonTI*, 2, 153-172. Retrieved from <<http://www.redalyc.org/articulo.oa?id=265119729009>> [20.5.2017].
- Μπασκόζος, Γιάννης (Δεκέμβριος 2015). Στοιχεία για τη χαμένη πενταετία του βιβλίου (2009-2014), *Αναγνώστης*. Ανακτήθηκε από: <http://www.oanagnostis.gr/stichia-gia-ti-chameni-pentaetia-tou-vivliou-2009-2014/> [1/2/2018].
- Μπονίδης, Κυριάκος (2004). *Το περιεχόμενο του σχολικού βιβλίου ως αντικείμενο έρευνας. Διαχρονική εξέταση της σχετικής έρευνας και μεθοδολογικές προσεγγίσεις*. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Μπονίδης, Κυριάκος (2013). Η ανάλυση περιεχομένου ως μία μικτή ποιοτική μεθοδολογική προσέγγιση ανάλυσης κειμένων. Στο Πουρκός, Μάριος (επιμ.), *Δυνατότητες και όρια της μείξης των μεθοδολογιών στην κοινωνική, ψυχολογική και εκπαιδευτική έρευνα: επιστημολογικά και μεθοδολογικά ζητήματα των προοπτικών διεύρυνσης του ερευνητικού σχεδιασμού* (σσ. 473-498). Αθήνα: ΙΩΝ.
- Μπονίδης, Κυριάκος & Χοντολίδου, Ελένη (1997). Έρευνα σχολικών εγχειριδίων: από την ποσοτική ανάλυση περιεχομένου σε ποιοτικές μεθόδους ανάλυσης – το παράδειγμα της Ελλάδας. Στο Βάμβουκας, Μιχάλης & Χουρδάκης, Αντώνης (επιμ.), *Παιδαγωγική επιστήμη στην Ελλάδα και στην Ευρώπη. Τάσεις και προοπτικές. Πρακτικά Ζ' Διεθνούς Συνεδρίου της Παιδαγωγικής Εταιρείας Ελλάδος (Ρέθυμνο 3-5 Νοεμβρίου 1995)* (σσ. 188-224). Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα
- Prunč, Erich (2007). Priests, Princes and Pariahs. Constructing the Professional Field of Translation. Στο Wolf, Michaela & Fukari, Alexandra (eds.), *Constructing a Sociology of Translation* (σσ. 39-56). Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Pym, Antoni (1998). *Method in Translation History*. Manchester: St. Jerome.
- Sapiro, Gisèle (2010). Globalization and Cultural Diversity in the Book Market: The Case of Literary Translations in the US and in France, *Poetics*, 38, 419-439.
- Sela-Sheffy, Rakefet (2005). How to Be a (Recognized) Translator. Rethinking Habitus, Norms and the Field of Translation, *Target*, 17 (1), 1-26.
- Sela-Sheffy, Rakefet (2008). The Translators' Personae: Marketing Translational Images as Pursuit of Capital, *Meta LIII*, 3, 609-622.
- Simeoni, Daniel (1998). The Pivotal Status of the Translator's Habitus, *Target*, 10 (1), 1-39.
- Venuti Lawrence (1995). *The Translator's Invisibility. A History of Translation*. London, New York: Routledge.
- Wolf, Michaela (2002). Translation Activity between Culture, Society and the Individual: Towards a Sociology of Translation, *CTIS Occasional Papers 2*, 33-43.

- Wolf, Michaela (2007). Introduction: the Emergence of a Sociology of Translation. Στο Wolf, Michaela & Fukari, Alexandra (eds.), *Constructing a Sociology of Translation* (σσ. 1-38). Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Wolf, Michaela (2013). Forward. Στο Khalifa, Abdel Wahab (ed.), *Translators Have their Say? Translation and the Power of Agency, Selected Papers of the CETRA Research Summer School 2013* (σσ. 5-17). Berlin: LIT Verlag.

Παράρτημα

Οδηγός συνέντευξης

✚ Προσωπική σχέση με τη μετάφραση

- Ήταν όνειρο ζωής να ασχοληθείτε με την μετάφραση;
- Ποια η σχέση σας με τη γλώσσα από την οποία μεταφράζετε;
- Πώς νιώθετε όταν μεταφράζετε κάποιο έργο;
- Για ποιον λόγο είναι σημαντική για εσάς η μετάφραση και ποια είναι τα κίνητρά σας;

✚ Η μετάφραση ως επάγγελμα

- Έχετε κάποια άλλη απασχόληση πλην της μετάφρασης;
- Είστε ικανοποιημένοι με τις απολαβές σας από τη μετάφραση;
- Ποιες οι δυσκολίες της μετάφρασης;
- Πώς πιστεύετε ότι μπορεί να βελτιωθεί η ποιότητα της μετάφρασης;

✚ Αλληλεπίδραση με παράγοντες του πεδίου

- Ποια η σχέση σας με τους συγγραφείς τους οποίους μεταφράζετε;
- Επηρεάζεστε από κάποιον κατά την επιλογή του τίτλου; Ποιος αποφασίζει για τον τίτλο;
- Θεωρείτε ότι εφαρμόζεται ο νόμος περί πνευματικών δικαιωμάτων;
- Θεωρείτε ότι είναι απαραίτητη η επιμέλεια;
- Πώς αντιμετωπίζετε την κριτική απέναντι στο έργο σας;

✚ Το μέλλον της μετάφρασης

- Είστε αισιόδοξος/η για το μέλλον της μετάφρασης στην Ελλάδα;